

TARTALOM

- Búcsúzik a szerkesztő / 2
- Izrael nemzeti ünnepe (Jehuda Lahav) / 3
- „Ez számomra lelkiismereti probléma”
Meditáció Szentágothai professzorral
(Németh Ferenc) / 4
- Buda Béla: Az antiszemitizmus
és a tudomány / 5
- A zsidóság mint lelkiakat (Fóti Péter) / 7
- Beszélgetés Mezei Andrással (Kartal Zsuzsa) / 8
- Dr. Feldmájer Péter portréja / 10
- Lesz-e béke az Olajfák hegyén?
Beszélgetés Márványi Péterrel / 11
- Rágalmazók / 13
- Mátyás pajzsa, avagy mit ér, ha történéssz
a hadügyér? (Pelle János) / 13
- Vörös Károly: Wahrmann Mór
Egy zsidó politikus a dualizmus korában / 14
- Századeleji baljóslatok a „sionizmus”
kilátásairól (Vadász Ferenc) / 16
- Zsidók és újságírók / 17
- Jogfosztó intézkedések Szegeden a német
megszállás után (Molnár Judit) / 18
- Karsai László: Nyilas uralom
Budapesten / 19
- L. M. és L. B. / 20
- Kavicsok a Duna-partról / 21
- A szabadító május közeledett / 22
- Több mint osztályfőnöki óra / 23
- Csillag a fülben (Miklós Gábor) / 23
- Kinek a békéje? (Szigethy András) / 24
- Vendégségben a Hasacharnál / 24
- „Vérrel, tűzzel, vassal” (Róbert Péter) / 25
- Új találmányok a Talmudban / 26
- Halálbüntetés az ókori Izraelben / 27
- Az átkozott költő — Somlyó Zoltán / 28
- Egy fordító tünődései (Jólesz László) / 30
- Magyarok héber fóliánsokban / 31
- Az antiszemitizmus lélektana / 32
- Az elmaradt romániai emancipációról
egy könyv ürügyén / 33
- Az apáca mártír / 33
- Virág Teréz dokumentumfilmje:
Szilárd Gyula mondja / 34
- Beszélgetés Orna Ben-Dor-Niv
rendezőnővel / 35
- Fókuszban a Makkábi-szekció / 35
- Olvasóink írják / 36

A kéziratok nyomdába adása: 1991. március 14.

Búcsúzik a szerkesztő

Régi igazság, amit banalitása ellenére Petőfi Sándor versbe szedett, hogy a tervek csak egy valamire jók, arra, hogy füstbe menjenek. Körülbelül esztendője, hogy az egyesület felemás közgyűlése után megválasztott vezetőség felkérésére Kovács Dénes szerkesztőtársammal kézbe vettük a Szombatot. Az volt az elképzelésünk, hogy fórummá tesszük, ahol az egyesület felvirágoztatásának tartalmi és szervezeti kérdései éppúgy széles körű vita tárgyává tehetők, akár csak mindama témák, amelyek a magyarországi zsidósággal kapcsolatosak. Az ország és a társadalom életében sorsdöntő változások mennek végbe, s mi úgy gondoltuk, hogy a megújulást ígérő időkben a zsidó életstratégiát kell felelősen kimunkálni. Ebben szántunk szerepet a lapnak.

Sajnos, az első lépésektől kezdve súlyos árnyék vetült erőfeszítéseinkre. A közgyűlés alapkérdések egész sorát egyértelműen tisztázta, de a vezetésben megmaradtak a kettősségek, hogy ne mondjuk, a kétértelműségek, amelyek tartalmat, formát, stílust egyaránt érintettek. A vélemények látenszen megoszlottak. Kétféle álláspont volt abban a kérdésben, hogy a zsidó etnikai önmeghatározás mekkora helyet kapjon és milyen súllyal szerepeljen a lapban. Nem alakult ki egyetértés, hogy szabad-e teret engedni türelmetlen, elfogult és egyoldalú írásoknak. Burkoltan ugyan, de megkérdőjeleződött a dialógus haszna és célszerűsége, s olyan irányban próbálták tolni a lapot, hogy folytassunk állandó jelleggel sérelmi politikát.

Nem tudtunk közös nevezőre jutni a tekintetben, hogy milyen legyen a lap jellege. Csináljunk-e továbbra is folyóiratot, ami a logikus egy évente tízszer megjelenő kiadvány esetében, avagy tétessék a Szombat egyfajta aktuálpolitikai magazinná. Ezek a belső viták a tavaszon annyira kiéleződtek, hogy már nem maradhattak a felszín alatt. Az egyesületi vezetőségben váratlanul azok váltak hangadókká, akik nem értettek egyet az eddigi szerkesztés vonalával. Olyan szerkesztéspolitikai követelmény támaszkodott a lappal szemben, amelyet sem a főszerkesztő, sem a felelős szerkesztő nem tudott elfogadni.

Az általunk készített csaknem teljes évfolyam példányai magukért beszélnek, jelzik, hogy milyen irányban kívántunk haladni. Terveinket csupán körvonalaztuk, a megvalósításukhoz nélkülözhetetlen idő, pénz és bizalom nem adatott meg. Ezért ezzel a számmal a lantot letesszük. Oszintén kívánjuk az utánunk jövő lantpengedőknek, hogy járjanak nagyobb szerencsével, mint mi.

Zala Tamás

Szombat

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata. Megjelenik évente tízszer. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest VII., Garay u. 48. Levélcím: Bp. 70. Pf. 216. 1440 Telefon: (36-1) 142-6924. Szerkesztőségi órák és hirdetésfelvétel: csütörtökönként 16 és 17 óra között. Előfizethető a kiadóhivatalban, illetve postautalványon az 521-006670-7 sz. számlán.

Főszerkesztő Zala Tamás, felelős szerkesztő Kovács Dénes, műszaki szerkesztő Balla Andre.

Lapengedély száma: III. (Kul/174) 1989. HU ISSN 0865-3844. Készült a TÉKA nyomdaüzemében. Felelős vezető: Kobi Antal. 91/069

Izrael nemzeti ünnepe

IZRAEL NEMZETI ÜNNEPE egyúttal a zsidóság ünnepe is, a vallásos, a nemzeti érzésű és az asszimiláns zsidóké egyaránt. Úgy érzem, hogy Izrael pusztá léte és az a tudat, hogy van egy olyan ország, amely szükség esetén minden zsidót hajlandó befogadni, növeli minden zsidó önértését és önbecsülését, akár Izraelben képzelet el jövőjét, akár nem. Igaz ugyan, hogy Izrael jövőjéről és biztonságáról csak az izraeli nép dönthet, de ez a döntés mégis minden zsidót érint. Ezért magától értetődő, hogy Izrael megalakulásának évfordulóján mindegyik számba veszik az elmúlt év eseményeit és a következő időszak esélyeit.

Izrael önállóságának most kezdődő 44. éve választóvonalat jelent az ország és az egész térség történetében. 1948. május 14-én (vagy ha úgy tetszik, 5708-ik év Ijar hó 5-én) jelentette be a tel-avivi múzeum épületében *David Ben-Gurion* Izrael Állam megalakulását. A Szovjetunió már másnap elsőként, de facto elismerte az új államot, ezt követően az Egyesült Államok volt az első, amely de jure ismerte el Izraelt. A két világhatalom akkoriban nagyon ritka egyetértése, valamint sok más ország diplomáciai, politikai és egy részük katonai támogatása tette lehetővé, hogy Izrael (óriási véráldozat árán: az akkori zsidó lakosság több mint egy százaléka esett el a harcokban) megvédje önállóságát a Nagy-Britannia hallgatlagos támogatásával rárontó hét arab hadsereg támadásával szemben.

Az Izraelt elismerő több tucatnyi állam között azonban nem volt egyetlen szomszéd ország sem. Nemcsak Izrael önállóságát, hanem még létjogosultságát sem voltak hajlandók elismerni. Ez a szembenállás volt az azóta eltelt minden évtizedben legalább egyszer kitörő sorozatos háborúk forrása, amelyek sok ezer fiatal életet követeltek meg. Az önállóság örömnépét ezért előzi meg a háború áldozatainak emlékét felelevenítő nemzeti gyásznappal.

A józan izraeliek már évtizedek óta vallják, hogy a már kivívott önállóság csak a szomszédos országok általi elismeréssel teljesülhet be, mert az teremtené meg véglegesen a biztonságot, békés lét feltételeit. Az el nem ismerés korlátait eddig csak egyetlenegyszer sikerült áttörni: az Egyiptommal 1978-ban kötött békeszerződés aláírásával. Habár Egyiptom a legnagyobb és legfontosabb arab állam, a vele kötött békeszerződés mégsem vált fordulóponttá és nem vonta maga után Izrael általános elismerését az arab államok részéről. Az arab országok formális indoka az, hogy — állításuk szerint — ők soha nem a maguk céljaiért harcoltak Izrael ellen, hanem a palesztin nép érdekében. Ennek a felfogásnak a tükrében árulásnak nyilvánították Egyiptom Izraellel kötött különbékéjét.

A tények nem támasztják alá ezt az állítást. Az 1948—49-es háború után az arabok kezében maradt Palesztina jelentős része — azok a területek, amelyeket Izrael 1967-ben foglalt el —, vagyis a Gázai sáv, Ciszjordánia Kelet-Jeruzsálemmel, tehát pontosan az a terület, amelyen az utóbbi években a palesztin állam megalakítását követelik. Majdnem húsz év állt az arab államok rendelkezésére — 1948-tól 1967-ig —, hogy a palesztin arab állam megalakításának tervét valóra váltsák, és abban az időben ezt senki nem gátolhatta volna meg, de senki nem is szándékozott ebben meggátolni őket. Ehelyett azonban Egyiptom és Jordánia felosztalta egymás között a palesztinoknak szánt területet. Az 1948-as háborútól kezdve, egészen Szaddám Huszein 1990—91-es önpusztító háborújáig, a palesztinok mindig is csak ürügyül szolgálták az arab vezetők cinikus politikájának, és annak szenvedő alanyai voltak.

A palesztin vezetők ezt soha nem ismerték fel, és hibát hibára halmoztak attól kezdve, hogy 1947-ben nem fogadták el az ENSZ Palesztina felosztásáról szóló határozatát, a Palesztin Charta elfogadásán át (amely kimondja, hogy a zsidóknak a jövőendő arab palesztin államban csak vallási és nem nemzetiségi jogok adatnak meg, és az országban csak azok az izraeliek és leszármazottaik maradhatnak meg, akik már 1917 előtt ott laktak), egészen kiállásukig Szaddám Huszein pártjára.

Mindennek ellenére a palesztin kérdés nem képzelt, hanem valós probléma, két közös területen élő „társbérli” problémája, amelyek közül mindegyik az egész „lakás” jogos tulajdonosának érzi magát. A történelmi viták e kérdésben a végtelenségig folytathatók. A palesztinok rengeteg pénzt és energiát áldoztak, hogy bebizonyítsák a világnak (de főleg maguknak), hogy az izraeli zsidók nem alkotnak nemzetet, hanem csak szedett-vedett bevándorlók és bitorlók, akiket legfeljebb homályos vallási kötelékek fűznek egymáshoz. Az izraeliek között pedig akadtak nem is kevesen, akik azt bizonygatták, hogy a palesztinok nem képeznek, soha nem is képzettek nemzeti közösséget, nem mások, mint egy dél-szíriai törzs.

E viták érdekeseek lehetnek, de teljesen meddőek — már csak azért is, mert mindenki az, aminek most érzi magát, bármilyen is volt 100 vagy 200 évvel ezelőtt. Paradox módon, éppen a cionizmus nemzetformáló hatása élesztette fel vagy erősítette meg a palesztinok nemzet tudatát. Így vagy amúgy, most két közösség áll szemben egymással. A viszályt közöttük meg lehet oldani közös megegyezéssel. Mindenképpen, az első szükséges lépés a szomszéd jogainak elismerése. Miért ne vallanánk be, hogy kölcsönös elismerésről van szó? Hiszen nemcsak a palesztinok tagadták (tagadják) az izraeliek nemzeti létét, sokan az izraeliek közül is kétségbe vonták (vonták) a palesztinokét.

Több oknál fogva, az Öböl-háború után talán valamegyest javultak a kölcsönös elismerésen alapuló megegyezés esélyei:

— Az Öböl-háború rögzített bizonyos elveket és bebizonyította, hogy a mai nemzetközi helyzetben a világközösség érvényre is tudja juttatni őket. A legfontosabbak: minden országnak és minden népnek joga van államisághoz és önálló léthez; aki e jogokkal ellentétes politikát folytat, összetűzésbe kerülhet, s előbb-utóbb összetűzésbe is kerül a világközösséggel.

— Az Öböl-háború remélhetőleg ráébresztette a nagyhatalmakat, mennyire veszélyes háborús gócpont a Közel-Kelet, és milyen, az egész világra kiterjedő súlyos következményekkel járhat felelőtlen diktátorok felelőtlen felfegyverzése. Úgy látszik, mindegyikük belátja immár, hogy ebben a térségben nem a konfrontáció ösztönzésére, hanem a kompromisszumokon alapuló rendezésre kell politikájukat alapítaniuk és ennek érdekében kell együttműködniük.

— Több arab ország — például Szíria —, amely eddig Izrael ádáz ellensége volt, váratlanul közös táborban találta magát Izraellel. Ennek gyakorlati következményei hosszabb távon (de talán már rövid távon is) nem maradhatnak el.

— A palesztinok nem tekinthetnek el vezetőségük újabb kudarcától. Ha a nemzetközi közvélemény nem is tud róla sokat, de a palesztinok között olykor már eddig is hallatták hangjukat a kompromisszumos rendezés híveit. Igaz, hogy állásfoglalásuk sokaknak életébe került, miután saját „radikális” honfitársaik gyilkolták meg őket. Arafaték oly sok kudarcra után mégis elvárható, hogy nagyobb visszhangja lesz a józanabb érveknek.

— Izraelben is számvetés várható. Hogy csak egy kérdést említsék: az Öböl-háborúban nem csak néhány tucat ház dőlt romba. Összeomlott az a feltevés is, hogy a megszállt területek 50—60 kilométeres sávja „stratégiai mélységet” biztosít Izraelnek. Amikor 600—700 kilométer távolságból csapódnak be a rakéták, egészen más gondolkozásmódra van szükség.

A zsidó naptár szerint az 5751. évet éljük, a héber számozás szerint tav-sin-nun-alef, ami a héberben szokásos egybevonással mint „tiszna”, vagyis „gyűlöli” betűszó olvasható. Ami azt illeti, gyűlöletből elég sok jutott ki nekünk, és nem csak 5751-ben. Nemsokára azonban jön az 5755. év, héberül tav-sin-nun-he, összevonva — „t'sane”, vagyis „változtass”. 5755-ig vagyis 1995-ig majd csak kibírjuk valahogy, habár nem ártana, ha a változás már 5752-ben bekövetkezne.

Az se baj, ha akkor az évszám nem ad lehetőséget egy megfelelő betűszó alkotására.

Jehuda Lahav

„Ez számomra lelkiismereti probléma”

Meditáció másságról és megértésről Szentágothai János professzorral

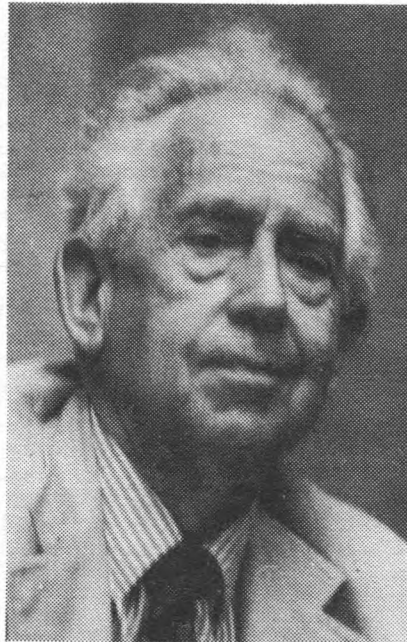
Pár héttel a Keresztény—Zsidó Társaság megalakulása után került sor erre a beszélgetésre Szentágothai János professzorral — valójában meditációra, melynek e sorok főljegyzője leginkább hallgatója volt — egy szombat estén. Ha az időpont jelképes, a véletlen akarata volt, mivel hétköznapokon az akadémikus intézetében van elfoglalva, képviselőként a parlament köti le, s még beszélgetésünk délelőttjén is egy közérdekű — a világkiállítás ügyében tartott — fórumon találkozhattunk vele. Otthon feleségével fogadt, s úgy éreztem, ez nem interjú, hanem vallomás és töprengés sorsalító dolgokról.

— Én úgy érzem, bizonyos mértékig az ökumenikus mozgalom vezetett a társaság megalakulásához. Ezen belül kifejezetten a zsidó—keresztény-párbeszéd volt előtérben. Ismerjük meg egymást jobban. Raj Tamás főrabbi rögtön meg is hívott bennünket. Ő a Nagyfuvaros utcai zsinagógában szokott bibliamagyarázatot tartani. A Genézis finom szövegelemzése kapcsán bennem a történelem merült fel: ha egy nagy intelligenciájú embercsoport a fejét ráadja, mert mással nem foglalkozhat, mint a zsidók beszűkült viszonyai között például Galíciában vagy Dél-Oroszországban, az elemzés milyen mélységig jut. Ugye, az európai zsidóság eredetileg a Rajna vidékén élt — oda utal vissza a jidid nyelv is —, majd amikor a kereszties háborúkkal kapcsolatban üldözni kezdték őket, Tübingiába menekültek. Onnan pedig Erős Ágost, illetve utódai alatt kellett továbbmenniük, s így jutottak Lengyelország, illetve Dél-Oroszország néptelenebb régióiba.

De visszatérve a társaság alakulására: az alakuló ülés után nagy kíváncsisággal várom a folytatást. Az ott kialakult beszélgetés nyomán a legjobb reményem van arra, hogy mélyebben megismerkedve, egymást meglátogatva jobb lesz a megértés. Mindjárt meg is hívták egy szederestére. Ez egyébként Amerikában bevett szokás, több munkatársamat, akik kint dolgoztak, meghívták ott. Megjegyzem, időközben a parlamentben is alakult egy antiszemitizmus elleni mozgalom, ehhez ugyancsak csatlakoztam, mert ez számomra lelkiismereti probléma.

— *Úgy érzi, személyes indítékai vannak?*

— Onnan kezdődik, hogy a budapesti német birodalmi gimnáziumban érettségiztem 1930-ban. Az iskolában még Hitler nevét sem hallottuk, hiszen csak az 1930-as választásokon jutott be pártja a parlamentbe, ahol akkor aztán a szélső baloldalon helyezték el, mivel azt sem tudták, hogy nacionalistának vagy szocialistának tekintsék őket. Mármost ennek az iskolának — amelyik kitűnő iskola volt, nem a magolást, a tankönyvet kérték számon, hanem a tanárok által kezdeményezett vitákban való részvételt, az ismeret alapján való érvelést —

Szentágothai János

s az osztálynak a tanulói is harmadrészt a főként budapesti zsidó nagypolgárság gyermekei voltak. Közöttük sok kikeresztelkedett szülők gyermeke. Nagyon liberális volt a légkör. A német, svájci és osztrák támogatást élvező egyesület iskolájában akkor a weimari szellem érvényesült, a kultúrfőlnyent nem prédikálták, a magyar iskolákban divatos jelszavakat sem hallottuk. A legjobb barátaim zsidók voltak, s nagyon nyíltan beszélünk meg mindent. Tehát ilyen értelemben az antiszemitizmusból mit sem éreztem. Amikor azután bekerültem az egyetem orvosi fakultására, rögtön szembekerültem ezzel a rettenetes polarizációval. A numerus clausus miatt a zsidók közül már csak a legjobbak kerülhettek az egyetemre. Én egy kikeresztelkedett osztálytársammal jutottam be, s mivel mindketten két anyanyelvűek voltunk, a szünetben németül beszélünk meg a problémákat. S amikor megtudtuk, hogy „Hirig Simon professzor megkezdte előadását egyetemünkön is” és a műegyetemről vagy a jogászok közül jönnek zsidókat verni, értesítettük a zsidó kol-

légákat azzal, hogy szólunk, ha újra nyugodtan bejárhatnak az egyetemre.

— *Egy korábbi beszélgetésben szó volt arról, hogy az orvosi pályán, mint számukra is nyitottabb szabad pályán nagyobb volt a zsidók aránya. Ez okozott feszültséget?*

— Én az anatómiára kerültem, s az nem volt frekventált hely. Volt olyan tanszék, illetve professzor, aki — úgymond — a magyarokat igyekezett előtérbe helyezni, de ez abban is érvényre jutott, hogy a német származásúakat igyekezett rávenni a névmagyarosításra. Ami engem illet, az anatómián pillanatok alatt kiderült, hogy érettségi szinten tudok németül. Abban az időben németül írták a tudományos közleményeket. Lenhossék Mihály professzornak igen kiváló magyar és német értekező stílusa volt, tankönyvei ma is példaszerűek, tudniillik ő előbb Svájcban, majd Németországban volt egyetemi rendkívüli tanár. Mármost, egy idősebb orr-fül-gégész fordított közleményeket, de az ő stílusa Lenhosséknak nem tetszett, azt mondta, hogy zsidós. Ebben az a furcsa, hogy Lenhossék anyja zsidó családból származott.

Lenhossék látta, hogy jól tudok németül, s később tanított, hogy mire kell vigyázni: ne éljek vissza a tudással, ne legyenek olyan nagy körmondatok, mert — mint mondta — a mondat nem zár le gondolatot, s az igazi jó német stílus az, ha a mondat vége szinte kívánja a következőnek a kezdetét. Egyébként azok a professzorok, akik zsidó származásúak voltak — mint például Korányi Sándor, aki igazán megengedhetett magának egyet s mást, hiszen báró volt —, vigyáztak arra, hogy főmunkatársuk ne zsidó legyen, nehogy ilyesféle vád felmerülhessen. A fizetés nélküli adjunktusok, magántanárok, tanársegédek között lehettek zsidók. Tehát nálunk nem annyira mutatkozott az, ami Németországban, különösen Berlinben, ahol e szabad pályán is nagyobb arányban érvényesülhettek zsidók. De akkor már a náciizmus kialakulásával és a zsidótörvényekkel kapcsolatban éreztem olyan próbálkozásokat, hogy kvázi hivatalból is jobboldalnak kéne lennem, mert úgy édesapám erdélyi szász volt, jó nevű családból, eléggé ismert orvos. Furcsállták, hogy nem vagyok jobboldali. De akkor már ott volt Kiss Ferenc professzor.

— *A bibliás Kiss Ferenc, aki körül gyülekezett volt?*

— Egy evangélikumi szabad testvéri gyülekezetnek volt ő a vezetője, rendkívüli civilkurázssal, a ma-

gyar parasztnak, pontosabban mezővárosi polgár kisiparosnak — mert hát Szalontán szabó volt az édesapja, olyan, aki vitte valamire, szőleje volt — az ősi keménységével és tisztességérzetével. Eleinte a bibliórakát is ott tartotta lakásában, az Anatómiai Intézet második emeletén, majd ő lett az intézet főnöke. Impozáns volt hallatlan bátorsága, amellyel — ilyenkor talán az indulat visszaragadta a szalontai dialektusba — kimondott dolgokat. „Nem úgy van, ahogy kieteknek az újságok mondják!” Ő már reális lehetőségnek látta akkor a fasizmus politikai felkészülését Európa „újjárendezésére” — a háborúra. A zsidótörvényekről egyértelműen ki mondta a véleményét itthon és külföldön is — angolul, franciául teljesen szabadon beszélt és vitakozott, de németül is, csak magyaros akcentussal...

— *Tehát az erkölcsi tartás vagy a családi nevelés az, ami megővi az embert ember ellen uszító előítéletektől?*

— Kiss professzornál a vallási meggyőződés, az Ótestamentum ismerete: ez a nép kapta a kinyilatkoztatást, s rajta keresztül jön a váltás a többi népre is... Ebben a gyülekezetben meghatározó személyiségek voltak zsidók is, mint Berliner Hugó vagy Ungár Aladár. Csak egy jellemzőt az utóbbiról. Vonaton találkoztunk, kérdezte, hogy vagyok, mondtam, gondban, mert feleségem terhes, s egy kis fertőzést kapott, és a kórokozó csak Aureomycinre érzékeny, amit nem kapni itthon. Mire ő rögtön fölajánlotta — és oda is adta —, holott fél veséjével létszüksége volt, hogy rendelkezésére álljon. Nem akartam ezért elfogadni, de azt felelte: el kell fogadnom, mert Isten vezetése az, hogy így lett. Aztán ott volt a gyülekezetben a miskolci művészi fényképész, Roth Anni, aki jöllehet mentesítő igazolást kapott, hogy keresztény gyülekezet tagja, mégis azt választotta, hogy a deportáltakkal megy. Számukra és számomra is vallási kérdés volt ez. Kiss profesz-

szor vagy száz embert őrzött meg az intézet felső emeletén. Amikor egy nyilas- vagy SS-járőr jött, lent kiraktuk a félig oszló tetemeteket, s mindig visszafordultak a látványtól: a kegyetlen emberek nem szeretik a halál művét, nekik csak addig érdekes, amíg megölik az embert...

Szóval, professzorom nagy személyi bátorsága számomra örök példa. Bement Bakyhoz, ahogy később Rákosihoz is. Hogy merete? „Kérem, ez nekem Istentől rám rótt feladat” — ez volt az ő felelete. Egyébként politikai nézeteit tekintve inkább talán legitimista volt, de hajlott arra a népi véleményre, hogy a politika az urak csalafintasága. Volt egy keves a plebejus lázadóból is benne, és puritán ember volt, aki ügyelt a bevételeire és kiadásaira a puritán emberekkel azzal a természetes magatartásával, hogy kvázi Isten előtti felelősségük jól gazdálkodni a rájuk bízott vagyonnal. Ami bizony a puritán társadalmak gyarapodásának döntő tényezője volt, láthatjuk a történelemből; jöllehet én nem vagyok puritán. De bennem Kiss professzor példája és a közvetlen élmények nyomán is az alakult ki, hogy mérhetetlen szegénynek érzem ma is azt, ami történt a zsidókkal akkor, s ettől a szegényezettől nem tudok megszabadulni. Kevesen, keveset tettek. Ezek azok a tények, amelyek engem motiválnak.

— *Említette, hogy Kiss professzor Rákosihoz is felment, de gyülekezetének — anyámtól tudom — később is jelentős erkölcsi hatása volt.*

— Valóban. Én ugyan elszakadtam ettől a vonalától, miután feleségemet megismertem, aki református lelkészi családból származott. Én nem voltam megkeresztelve, bár papíron lutheránus voltam, s akkor át kellett térnem a református vallásra. Bereczky Albert püspök keresztelt meg, aki akkor nekem nagyon imponált. Imponált Ravasz László püspök is, de ő azt

hitte az első zsidótörvényénél, hogy ezzel — úgymond — kifogják a szelét az antiszemitizmus vitorlájából. Igaz, később ő volt a bátrabb. Szóval Bereczky Albert keresztelt meg, s később nagyon sajnáltam, hogy nem tudta megőrizni azt a tartását a kommunista vonallal szemben is. Kiss professzor a Rákosi-rendszerben is megtartotta. Még antiszemitizmussal is vádolták, mert mondott olyant is, hogy aki pedig nem a magyar etnikumhoz tartozik, az ne vállaljon politikai felelősséget, de azt is vallotta, hogy mindenkinek a jogait meg kell védeni.

A pártállam első idejében ezekről a kérdésekről nem lehetett beszélni, s mert Rákosiéknak volt mit rejtegetniük, ebből akár konstruálni is lehet ma egy újabb „vérvádpert”, de csak tudatlan emberek számára. A kommunizmustól mégiscsak a zsidók szenvedtek anyagiilag a legtöbbet azután, amit a náciizmustól emberéletben is elszenvedtek. Borzasztó, hogy a mi társadalmunkban ilyen rövid az emlékezet, s ezért egy meggondolatlan kijelentés vagy provokáció hova vezethet. Ne a sértett félnek kelljen reagálnia, ezt előzzük meg. Kölcsönös tolerancia: ez az, amit én képviselek. A másság? A zsidó közönséget is megosztotta az a gondolat, hogy deklarálják magukat nemzetiiségnek. Kétségtelen, ha annak idején a zsidóság nem abban a tudatban élt volna, hogy ők magyarok, hanem mint etnikum eleve kellőképpen fenyegetve érezte volna magát, nagyobbik részük megmenekülhetett volna előbb más hazát választva. Am ők elsősorban magyarok érezték magukat. De a „mátság” ezen belül is létező realitás. Ahol a keresztény, a bibliai érték elvész, ott érthető, hogy ebből identitás zavar keletkezik. Ez, s az én fejlődésem vitt oda, hogy különleges felelősséget érzek, s a másság egymás kölcsönös megismerésére szólít, mert abból fakad tolerancia és tisztelet egymás iránt.

Németh Ferenc

Buda Béla:

Az antiszemitizmus és a tudomány

Ajánlhat-e valamit a tudomány az antiszemitizmus ellen? Alapvetően újat, az eddigénél sokkal jobbat nem. De azért a tudományos megközelítés és a tudományos tapasztalat segíthet e kérdés elemzésében, és az elméleti tisztázásnak gyakorlati haszna is lehet.

Előítélet

A tudományban mindig fontos a fogalmak meghatározása. Ezt célszerű elvégezni az antiszemitizmussal kapcsolatosan is. Ez a látszólag egyszerű és világos fogalom nagyon is összetett, sokféle jelenséget foglal magába. Zsidóellenességnek, zsidógyűlöletnek fordíthatjuk az ide-

gen kifejezést. Főleg a negatív indulatot: a gyűlöletet, haragot, utálokzást, valamint az ebből eredő ártó szándékot szokták a szó jelentéséből kiemelni. De e fogalommal fejezik ki azt a beállítódást, vélekedést is, amely szerint a zsidók rossz tulajdonságokkal bírnak, értéktelenek, veszélyesek. Az ilyen attitűdöket, vélelmeket előítéleteknek nevezik. Ilyen előítéletek mindenféle nemzetiséggel, kisebbséggel szemben megnyilvánulhatnak, és ezek nyomán emberek diszkriminációban, hátrányos megkülönböztetésben részesülnek.

A zsidókkal kapcsolatos előítéletes viszonyulásnak külön jelentőséget ad az a tény, hogy ez szinte két-

évezredes hagyomány az európai kultúrában. Az antiszemitizmus fennmaradt az európai civilizáció és demokratizáció nagymértékű fejlődése ellenére is, és az ártó szándék, a gyűlölködő indulat nagyon sokszor csapott át embertelen cselekvésbe, amitől a zsidóság a történelem során rengeteget szenvedett. A hitleri Németországban pedig ez a zsidógyűlölet a holocausthoz vezetett, amely nemcsak a zsidóságot pusztította és gyötörte meg, hanem az egész művelt emberiség szegényének, a civilizáció csődjének is tekinthető.

A legveszedelmesebb a cselekvő antiszemitizmus. Ez szociológiai jelenség, és ellene politikai szinten és

eszközökkel kell harcolni. Törvények, alkotmányos jogbiztosítékok, rendészeti fellépés kell, ha bármilyen politikai szervezetben vagy csoportban antiszemita program vagy ilyenre vonatkozó felhívás jelenik meg. Működniük kell olyan hatóságoknak és politikai erőknél, amelyek az ilyenfajta veszélyeket idejekorán jelzik, és amelyek megkezdik ezek visszaszorítását. Maguk a zsidó szervezetek is sokat tehetnek, elláthatják az „örzök” feladatát.

De mégsem ide kell összpontosítani az erőket, hanem a zsidókkal szembeni ellenszenvre vagy gyűlöletre, magára a megkülönböztető előítéletre, tehát a lélektani, emberközi síkra. A lelkekben élő kártékony indulat ritkán okoz bajt, a közvetlen kapcsolat humanizálja az előítéleteket. Erre az üldözések korában is nagyon sok példa volt: minden országban zsidók tízezrei köszönhetik életüket, megmenekülésüket környezetüknek, gyakran olyan embereknek, akik nem is voltak mentesek antiszemita elvektől.

Igaz, rengetegen azért pusztultak el, mert feljelentették őket, de ez sajnos nem specifikus jelenség. Így volt ez történelmünkben nemcsak 1944-ben, hanem 1949–1950-ben és 1956-ban is. Ehhez nem kell előítélet, fajgyűlölet.

Azt is tudjuk, hogy pogrom mindig csak ott volt, ahol helyi politikai erők előbb kitarthatóan uszítottak, ahol a gyűlölködést szították, szervezték. Ha csak Heine szép történetére, a bacherachi rabbi meséjére gondolunk, vagy a tisztaeszlári vérvádra, ahogyan az Eötvös Károly vagy Krúdy Gyula leírásából élénk tárul, ezt könnyen beláthatjuk. Szinte azt is mondhatjuk, hogy csakis a politikai antiszemitizmusra, a közéleti megkülönböztetésre érdemes erőket összpontosítani, itt kell a határokat világosan meghatározni.

A Német Szövetségi Köztársaság példája mutatja, hogy a cselekvő antiszemitizmust vissza lehet szorítani még olyan közegben is, ahol az előítéletek igencsak elevenek voltak. Tudjuk, hogy Németország nyugati része viszonylag elnéző volt a fasiszta rendszer aktív résztvevőivel szemben, befogadta őket, így minden bizonnyal antiszemita lelki töltetben ott sem volt hiány. Mégis nagyon kevés volt az antiszemita megnyilvánulás, valószínűleg azért is, mert azonnal eljárást indítottak, határozottan bíralták a politikai uszítókat.

Nyíltan beszéljünk

Az eredményes politikai fellépésnek feltétele a zsidókérdés nyílt kezelése. Teret kell adni a zsidó szervezeteknek a politikai életben, és lehetővé kell tenni, hogy az antiszemita törekvéseket észleljék és jelezzék. Ahol ez nem történik meg, ott hiába vannak alapjában jó törvények az antiszemitizmus ellen, az ártó törekvések megjelennek a po-

litika síkján, hiszen mindenütt óriási a kísértés, hogy a belső feszültségeket a rég bevált módon a zsidóságon és más kisebbségeken próbálják levezetni.

Ezért is öröndetes, hogy Magyarország többféle zsidó szervezet működik, és egyre határozottabb politikai arculatot öltenek. Nem baj, sőt inkább jó, ha egymással vitáznak, és még inkább fontos, hogy az antiszemita megnyilvánulások ellen szót emelnek és a politikai mozgósítást igyekeznek.

Az egykori szocialista országokban súlyos hiba volt az antiszemitizmussal kapcsolatos kommunikációs tilalom. Részbe volt ez annak a hibás politikai felfogásnak, hogy amiről nem beszélünk, az nincs is. Sajnos ma már látjuk, hogy az annál inkább van! A kommunikációs tabu Magyarországon is az előítéleteket erősítette, hiszen fenntartotta a titok, az idegenség légkörét. Csak gyanítani lehetett, hogy valaki zsidó, ha erről valaki beszélt, akkor az „zsidózott”. A légkör tehát nem kedvezett az előítéletek eloszlásának. A zsidóságnak nem tud elrejtőzni, hiszen éppen attól sajátos, hogy gazdag kultúráját, dinamikus és életközeli vallásosságát és kidolgozott hagyományrendszerét őrzi, és ez identitásának alapja. Mindenütt, ahol zsidók éltek és élnek, gazdagították az adott kultúrát, és sokat tettek az illető ország érdekében.

De mégis mások, sajátosak; ha a zsidóság sajátosságairól nem beszélünk, csak a titokzatosság érzése fokozódik, s ez táptalaja lehet a zsidósággal szembeni ellenszenvnek. A titkolózásnak meg kell tehát szűnie. A politikában és a mindennapi életben is vállalni kell a zsidóságot, és beszélni kell róla még akkor is, ha a kommunikációban esetleg rossz emlékeket ébresztő kifejezések jelennek meg. Az antiszemita előítéletek ellen nincs jobb eszköz, mint a szoros kapcsolat zsidó és nem zsidó csoportok, családok és emberek között és mint a zsidó mentális és kultúra valóságos ábrázolása a tömegkommunikációban. A művészetben. Anna Frank naplójánál, a zsidó írók műveinél, az amerikai zsidó sors irodalmi és filmművészeti ábrázolásánál (Singer, Bellow, Roth, Woody Allen stb.) nincs jobb eszköz, hogy ez a sajátos emberi közeget, amit a zsidóság jelent, érthető és rokonszenves legyen. Ha vannak zsidó szervezetek, ha van zsidó irodalom, és ha a problémáról lehet beszélni, akkor ismerhető meg igazán a zsidóság értéke, pozitív társadalmi jelentősége.

A nyílt kommunikáció talán az egyetlen módszer a lelkekben élő előítéletek és negatív érzések feloldására. Más módszerek — sajnos — nem váltak be. Az amerikaiaknak is rá kellett jönniük, hogy hiába kötelezik a német lakosságot a koncentrációs táborokról való filmek megtekintésére, az attitűdök nem változnak, a legtöbben elhárítják maguktól az élményt. Ugyanez történik más, az antiszemitizmus elleni propaganda céljára szánt filmmel, televíziós anyaggal. Az érintettek-

ben sebek szakadnak csak fel, feléled a félelem, akikre viszont hatni kellene ezekkel a módszerekkel, azok vagy elkerülik vagy elhárítják, elfojtják az élményt.

Túlzott érzékenység

Mindezzel kapcsolatban felvethető: szükséges és helyes-e, hogy minden — kiváltképpen zsidó — intézmény vagy szervezet felelője a szavát a politikai antiszemitizmus megnyilvánulásaival szemben? Igen, de vigyázni kell rá, hogy csak akkor kiáltanak farkast, ha az valóban közeleg. A sokat szenvedett zsidóság érthető reakciója ugyanis, hogy nagyon érzékeny, és gyakran ott is antiszemitizmust vél, ahol az egyáltalán nincs. A hazai közelmúlt ennek sok példáját adja.

Nem célszerű tehát antiszemitizmust belemagyarázni olyan politikai nyilatkozatokba, amelyekben ilyen nincs (még ha feltételezhetjük is, hogy a politikus ilyenre is gondolt), és egy-egy politikai közszereplő leváltása vagy áthelyezése sem értelmezendő mindjárt antiszemitizmusnak. Nemcsak a valóban szükséges későbbi fellépés élet, erejét veszítjük el ezzel, hanem paradox módon az antiszemita attitűdöket erősítjük, az önmagát beteljesítő profécia törvényszerűsége szerint.

Tudjuk, hogy a politikai és a köznapni nyilvánosságban sokféle érzékenységgel kell megküzdeni; könnyű itt hibázni, tévedni, de — tudományos szempontból ez egyértelmű — nincs más út arra, hogy az emberiség megszabaduljon az antiszemitizmus káros és kóros hagyományától. Talán szabad már óvatosan reménykednünk abban, hogy az események a valódi megoldás irányába hatnak: a zsidóságot emberi lényegében ismeri meg környezete, és a zsidóság maga is megértőbb lehet a másság, a különös, az aszimiláció révén sajátosan kontrasztossá vált másfajta kultúra elfogadásának nehézségeivel.

Hedva Ferenci: Jemeni zsidó

A zsidóság mint lelkialkat

A Popper Péter pszichológussal készített szép interjú (Szombat, 1991/1.) indított arra, hogy elgondoljam: definiálható-e a zsidóság mint lelkiállapot? Könnyedén elvethető-e az etnikai, nemzeti, nemzetiségi, vallási, kulturális meghatározottság elsőbbsége, a helyébe igazabb, találébb összekapcsoló erő léptethető, nevezetesen a zsidóság — valamilyen szinten megtalálható, összegezhető — általános attitűdje, lelki beállítódottsága? Azaz a zsidóság azonosítható-e egyfajta lelkialkattal?

A mindennapokban, az életvilágban a beállítódási hasonlóságok, azonosságok könnyedén tetten érhetőek olyan emberek körében is, akik negyed-, fél- és egész zsidóként egymás zsidóságát nem definiálták. Az attitűdök affinitása megnyilvánul egyfajta empatikus közeledésben, toleranciában, s a szimpátiák egymásra találásában. Ezen életvilági pontból — több-kevesebb sikerrel — kibontható (talán) egy olyan lelki séma, amely valamiféle zsidó közös lelkialkat felé mutat, s amit oly leckeszerű az eddig megtett sok ezer éves történelmi útban, a vallásban, a vallás feldolgozásában nyert tapasztalatok, a közös megrázkódtatások stb. genetikai és lelki „összegződésével” magyarázni. Ez a lelkialkat-összegző munka minden bizonnyal elvégzendő, bár botorság ki nem mondani: kevés sikerrel kecsegtet, mint azt évszázadok ilyen kísérleteiből láthattuk.

A zsidóságot lelkiállapotában megragadni kívánónak, azonban nemcsak a szinte elvégezhetetlen munka okoz bénultságot, de azok a következmények is, amelyekre szellemi teljesítménye vezethet. Természetesen az „általános” zsidó alkat kialakításához címkéznie muszáj. Azaz meg kellene találnia a többségi jellemzőket — ha ilyenek egyáltalán léteznek —, ezeket általánosítania szükséges, gyorsan elvetve, elfojtva azokat a kisebbségi tulajdonságokat, amelyek nem férnek a tipikusság skatulyájába. (Mindeközben átláthatatlan, hogy a többségi vagy a kisebbségi jellemzők a markánsabbak-e, pontosabban: sorstárs vagy ellenség melyiket érzi, hirdeti hangsúlyosabbnak?) A zsidó minden címkézéstől tart, a címkéről rögtön egyfajta bélyegre asszociál, s a legjobb szándékú ilyen vizsgálat apropóján a

fajleméltre ugrik gondolata, hiszen ellenségei is mindig, minden időben valamiféle közös valamit tűztek a zsidósággal szembeni céltáblára.

Taszítja az erről gondolkodó embert — s persze nem Popper Péter átélten igaz ambíciója —, hogy a lelkialkat-vizsgálatok kutatási módszertani kényszere nem kerülheti el a hasonlóságok és a különbségek összehasonlítását, s így a legjobb szándékú zsidó vagy nem zsidó kutakodó zsidó fantomot teremthet, amely — megalkotásától függően — sem a hittársnak, sem az ellenségnek nem kell. Ha pedig az ellenfélnek kell, annál rosszabb nekünk. Az sem vonzó a fejét ilyesmin törő embernek, hogy a zsidó lelkialkat fel- és kiderítése — mi sem természetesebb — szorosan függ a vizsgálódó (lelki) alkatától, beállítódásától. Evidencia, hogy másféle zsidó fantom születik a filo- és az antiszemita tollából, de még az elkötelezetten objektív zsidókutatónak is szembe kell néznie saját létező, lappangó vagy elfojtott öngyűlöletével, amikor tudatosság nélkül is a zsidó „erényekre” vagy a zsidó „bűnökre” helyezi a hangsúlyt.

S mindezek a tétova bizonytalanságok azt a szorongást keltik a témáról gondolkodóban, hogy a zsidó lelkialkat bármiféle feltárásából elsődlegesen az antiszemiták nyernekné a hasznot. (Általában az emberek ódzkodnak attól, hogy pszichoanalízisük eredményét nyilvánosságra hozzák, még ha az oly szép is, hogy dicsekedni lehet vele, különösen igaz minden bizonnyal ez egy-egy emberi nagycsoport analízisének összegezésére, még ha aligha van is oka emiatti szégyenkezésre.)

Eddig jutottam nem túlzottan bátor és elmesztett eszmefuttatásomban, amikor elhatároztam, hogy tegyünk egy kísérletet: rajzoljunk meg gyorsan egy ellen-zsidó-fantomot. A kiváló analitikus, Hermann Imre Az antiszemitizmus lélektana című dolgozatában listázza a zsidógyűlölők szerinti zsidó „bűnlajstromot”. E szerint a zsidó lelkialkatban — a többi között — dominál: a természetlenül bíráló, mindent kigúnyoló, ironikus beállítódás, a belső nyugtalanság, a vándorlás leküzdhetetlen vágya, a felemelkedés mindenáron való ambicionálása, az önző, gyanakvó, gyűlölködő attitűd, az önhittség, a mások eszméinek „összecsipegetése” és saját célú hasznosítása. Jellemző még az antiszemiták szerint a zsidó alkatra, hogy minden értelmesség ellenére hiányzik belőle a teremtő erő, a feltalálói véna, ugyanakkor a zsidóság forró erotikummal, feltűnő hiúsággal írható le, s azzal a parazsitással, amely az „emberekből és embereken él” közhelyével összegezhető a „legpontosabban”.

Minden közhely lényege — s ez persze közhely —, hogy több-kevesebb igazság húzódik meg benne, különben képtelen lenne működni,

hatni. Főlölesleges és értelmetlen most az ellen-zsidó-fantom lelkialkatának előbb felsorolt minden részletét elemezni. Elegendő csak néhány példa. Én azt hiszem, hogy a kritikai attitűd, az ironikus hangvétel telitalálat, mondja azt filo- vagy antiszemita, mindegy. Nem hiszem, hogy a belső nyugtalanság, a vándorlás, a felemelkedés vágya sokunktól távol állna, s ne kellene ezek összetevőit feltárni. Én, mi találkoztunk már gyűlölködő zsidóval éppúgy, mint határtalanul ember szeretővel. Azzal viszont mit kezdenénk, hogy a zsidóságból hiányzik a teremtő erő, hiszen Einstein-tól Tellerig nem írhatjuk össze a legseniálisabb tudósokat, a zenészeketől az írókig, a képzőművészekig a zsidó alkotókat. Azaz ez a példa sem szól másról, mint hogy a lelkialkati általánosítás mennyire veszélyes, önellentmondó, s más-más értékek mentén rendeződik el kimondója és befogadója esetében.

Ezzel egyetemben, s ettől függetlenül azonban nekem nemkülönb az a véleményem, hogy létezik a zsidóságot meghatározó lelkiállapot, amely erősebb embercsoport-ementáló anyag, mint a vallási, a kulturális, az etnikai egybetartozás. Tehát én is amellett vagyok, hogy a zsidóságot mint lelkiállapotot fel kell tárni, igazából fűtyülve az antiszemiták e vizsgálódásból nyerhető municiójára. Sőt élni kell az ellen-fantomképek feltárásaival is, mivel a torz tükör szintén képet mutat, amelynek elrajzolt kontúrjaiban elmosódott, igaz vonásokat fedezhetünk fel. A lelki közösség összetevőinek fellelésére pedig nem azért van szükségünk itt és most Magyarországon, hogy új tudományos eredménynek örvendezhesünk, új teóriával lephessük meg magunkat, „önhittségünk” új alapjait produkáljuk, újabb szükségtelen kihívással ajándékozzuk meg ellenfeleinket, hanem hogy egyértelmű másságunkhoz, a zsidó azonosítástudat megtalálásához újabb elemeket szolgáltatassunk.

Annyi azonban szinte bizonyos, hogy a zsidó lelkiállapot vizsgálatát sokkal szélesebb alapokra kell helyezni. A vallás, a hit, a történelmi összefüggések, a magyarországi konstellációk elemzése talán nem lesz elegendő: bizonyos zsidó önis-méltések kényszeres körköreit kellene feltárni, s e bilincsszemek egyikét, másikat kéne feltörni. Nagycsoportra extrapolált analízissel éppúgy, mint kérdőívvel, mélyinterjúval, s mindazzal, amellyel a zsidó lelkialkat valamiféle igaz lényege felmutatható. (Ha tényleg feltárható, s ha valóban felmutatható.)

Ez az írás most csak arról szól a kutakodásra fogékonyaknak, hogy tudjuk, milyen fejszét vágunk magunkba.

Fóti Péter

**Olvassa
és ajánlja
másoknak is
a Szombat-ot!**

Holocaust és zsidó újjászületés

Beszélgetés Mezei Andrással

A politika szembefordíthatott országokat egymással, rokonokat igazán, véglegesen nem szakíthatott el egymástól. A rendszerváltás óta pedig feltékelődött ez a népi diplomácia. Építeni lehetett a kölcsönös barátkozásra, turisták, barátok, költők látogatásaira akkor is, amikor Magyarország ismét felvette a diplomáciai kapcsolatokat Izraellel. Mezei András elől járt ebben a népi diplomáciában. Akkor is írta zsidó tárgyú műveit, amikor még sem az új antiszemitizmus, sem pedig az ugyancsak új zsidó kulturális fellendülés nem kezdődött meg. De erről már beszéljen ő maga.

— Zsidó versek című könyvem nemrégiben jelent meg, de már réges-régen aktuális lett volna. Ezek a versek így vagy úgy, de a saját identitásomról szólnak. A költő nem tagadhatja meg identitását, mert akkor a semmibe markol. Sokáig hivalkodónak éreztem volna ezzel a címmel kiadni könyvet, de egy demokratikus társadalomban természetes az emberek közötti különbség. Az együttéléshez hozzátartozik, hogy mindenki a saját arcát mutassa. Erre a legjobb példa az Egyesült Államok, és azon belül is New York. Ott mindenki totálisan amerikai, de úgy, hogy közben totálisan zsidó, totálisan kínai, totálisan fekete. Ha egy kínai megkapja az amerikai állampolgárságot, és ott él New Yorkban, akkor is amerikai, ha élete végéig nem tanul meg angolul.

— A Zsidó versek költője azonban magyar költő. Mennyiben hasonlítható egy USA-ban élő kínaihoz?

— Még ma is kevés az olyan amerikai, aki minden őst amerikaiak mondhatja. Valamikor Magyarországon is létezett egy olyan meghatározás, hogy Hungarus: „magyarországi”. Egy Magyarországon élő horvát ember, ha megkérdezték, büszkén mondta, hogy ő Hungarus. Természetesen ugyanolyan jogai voltak, mint bárki másnak. Gyönyörű volt, mikor Glatz Ferenc egy zsidó templomban mondta el azt, ami ugyanúgy érvényes egy sváb közösségben, egy szlovák közösségben: a különbözőség szép. Ha megtanuljuk egymás különbségeit tisztelni, sőt szeretni is. Ez kell ahhoz, hogy igazán azonosulni tudjunk ezzel az országgal.

— Miért nincs a címlapon a költő neve? Azt hittem, valami tematikus antológia több szerzőtől.

— Szkolczay Lajos is mesélte, hogy mikor meglátta a kirakatban a kék bársony kötetet, arra gondolt: ezeknek a verseknek legalább a fele dilettáns. Kinyitotta, és meglepetve látta, hogy a szerző Mezei András. Zavarban vagyok, ha meg kell magyaráznom, miért is nincs rajta a nevem, miért akartam inkább előtérbe helyezni azt, hogy ezek zsidó versek. A könyv keletkezéstörténetéhez hozzátartozik, hogy egy izraeli költőbarátom régóta biztatott erre, és barátaim itt, Magyarországon is, akik emlékeztek a Hagyd a népemét című verssemre, amelyet közvetlenül betiltása előtt közölt a régi Mozgó Világ.

Elég nagy feltűnést keltett, hogy „Hagyd a népemét elpusztulni: / könyörülj rajta, Istenem”. Akkor egy interjúban elmondtam, leírtam mindazt, ami ma már természetes, de akkor még nem volt az, hogy egy magyarországi ember magát zsidónak vallja, zsidó magyarnak, magyar zsidónak vagy csak zsidónak... Jó néhány éve Aczél György egy írószövetségi ülésen nagyon határozottan tudomásomra hozta, mégpedig nyilvánosan: nincs más út, csak az asszimiláció. Egy emberi közösségben nem ellenszenves az, ha egy embernek saját arca van, nem igyekszik álarcot fölvenni. Azért, mert a versemben egyéni sorsom van megírva, semmi roszszallást nem kaptam a derék, becsületes más származású magyar íróktól.

— Kinek volt kifogása ellene?

— Nagyon sok negatív élményem volt. 1961-ben jelent meg A csodatevő című könyvem. Ez egy Joske nevű kisgyerekről szólt, magamról mintáztam, aki a gettóban 1944-ben álmaiban csodákat tesz, például megbénítja a német katonák karját, mikor Heil Hitlerrel köszönnek. A könyvből filmet szeretett volna csinálni Máriássy Félix, de Aczél letiltotta. Nem részletezem, hányszor járt nála Máriássy, Mamcserov, hiszen csodálatos filmet lehetett volna ebből készíteni. Nem is az a lényeg, hogy zsidó, hanem az, hogy üldözött kislányról van szó. Aczél megkérdezte: „Nem lehetne ez a kislány cigány?” „Nem, Aczél elvtárs, ez egy zsidó milió. Miért bai ez?” Mindig, amikor valami bibliai utalást leírtam, zsidó származású pártemberek miattam érezték veszélyeztetve magukat. Még szegény Pándi is üzent, hagyjam már ezeket a zsidó dolgokat. De hát miért zsidó dolog, ha én egy bibliai hasonlatot leírok? A magyar költészet tele van bibliai hasonlatokkal.

Nemrégiben, amikor ismét elővettem A csodatevő című regényemet, a tévé ifjúsági osztálya úgy gondolta, lehet belőle egy háromrészes, nagyon szép filmet csinálni. Már csak azért is, hogy a mai fiatalok megismerjék az akkor történeteket. A televízió ifjúsági osztályának egyik vezetője, amikor meglátta az előterjesztést, azt mondta: szó sem lehet róla, keresztény kurzus van. Tehát valahogy mindig rosszul jár-tam.

— Mi indította mégis a Zsidó versek kiadására?

— Össze kellett szednem a romkból is az identitásomat. Nekem

hatszáz ezer zsidó tragédiája a nőgrádmarci nagyanyámat, a nagybátyámat jelentette. A drága Nelli nénit, a kis Árpikát, aki karonülő kisgyerekként került édesapjával együtt Lublinba, a gázkamrába, a ruttkai rokonokat, Öcsit, és Évát, aki tizenöt éves volt, és amikor a szüleit már éppen vitték, egy parasztgyerek, aki szerelmes volt bele, meg akarta menteni, és azzal, hogy feleségül veszi, elkérte a szüleitől. És unokanővéremet, aki nagyon szerette a családját, s elsőként fiatal férje mellől, hogy azután az állomáson a katonák igazoltasák és a helyszínen lökék agyon. Egyik napról a másikra veszítettem el apai-anyai családomat vidéken. És nemcsak a személyeket veszítettem el. Elvesztettem a csodálatos péntek estéket. Először nőgrádmarci nagypapa ment mosakodni, a gyönyörű, vasalt fehér törülközőbe ő törölte meg először a kezét, miközben elmondta az áldást, aztán odaült az asztalfőre, ahol már ki volt rakva a két vagy három barchesz. Nagymama tisztbe volt, hogy — kendőt borítva fejére — meggyújtsa az ünnepi gyertyát, áldást mondjon, és akkor nagypapa megszegette a barcheszt, ő osztotta ki, és ott ült az asztal körül az egész család. Áldást mondtunk, és ki volt nyitva előttünk a számomra ismeretlen, héber betűs imakönyv. Az egész estének mondatatlanul különös, csodálatos hangulata volt. Elvesztettem a púrim örömét, a jóm kippur bűnbánatát, a templomba menéseket, azt a zsidó közösséget, családi kultúrát, ami addig megvolt. És elvesztettem muzsikás, hegedűs édesapámat, aki titokban szalonnázott. Mikor édesapja meghalt, elment a templomba elmondani a halotti imát, de már csak nagyon lazán kötődött a zsidó vallási közösséghez.

Mindent elvesztettem, amit tudtam: hogy mi olyanok vagyunk, hogy a tízparancsolat ki van szőve az ajtófélfára, gyertyát gyújtunk péntek este, és a mi ünnepünk a szombat és nem a vasárnap, de elvesztettem azt is, amit még nem tudhattam: bele se kóstolhattam. Azt a magyar zsidó kultúrát, ami felhalmozódott a zsidóság javára és a magyarság javára. De nemcsak én. Sokan elvesztették, akik úgy gondolták, hogy a baloldali mozgalmakban találják meg életük értelmét. Azt hitték, a kommunizmusba kitérve, hogy az lesz majd az új ígéret földje. Jó, ha megúszták ép lélekkel, ép erkölcsiséggel. Minden széthullott, minden szétörtött. Még Benesovszky, a rabbi is azt írta, hogy itt negyven év múlva nem találni zsidót. Akik itt maradtak, a legkülönbözőbb maskarákba bújtak bele — ha szívvel-lélekkel is. Egyszerre érezték annak örömét, hogy a halálos veszedelemből megszabadultak és tiltva van az antiszemitizmus, és még fel sem ocsúdtak,

már félhettek, hogy elviszik őket mint osztályidegent csupán azért, mert egy kis gombüzletük, egy kis fűszerüzletük volt. Nem is remélhettük, hogy marad valami is az atomjaira széthullt zsidó kultúrából. És íme: történt egy rendszer-váltás. Jalta véget ért, a szovjetek visszavonultak, és a rendszerváltás kezdetén, még akkor is, ha az antiszemitizmus is elszabadult, és a maroknyi hangadó szava a tömegkommunikációtól nagyon-nagyon felerősödött, nem takarhatja el azt a felszabadulási, újjáéledési folyamatot, ami a magyarországi zsidóságban bekövetkezett. Gondolja meg: az Új Élet című zsidó lapban negyven évig nem írták le azt, hogy Izrael. Ezt már szívesen elfelejtjük, felejtjük is, de így volt. Izrael említése is már-már provokációs számba ment. Nem egy zsidó származású újságíró elítélte Izraelt, amely pedig az ő biztonságának is egyik alapja. Lelki öncsonkítások sorozatát követtük el. A félelem szánkra forrasztotta a szívünk hangjait.

— Mikor következett be a változás?

— 1981-ben mehettem először úgy Izraelbe, hogy volt bizonyos hivatalos felhatalmazásom is. Valamiféle költődiplomáciát valósítottam meg. Hét-nyolc év telt el, és létrejött valami kapcsolat az ottani magyarok és a Magyarok Világszövetsége között. Költőbarátom jött ide, én mentem oda, magyar írókat hívtak meg Izraelbe; fokozatosan kiderült, a nem zsidó magyarok is milyen szívesen utaznak oda. Pár év telt el, és Magyarország vette fel először a diplomáciai kapcsolatot Izraellel a kelet-európai államok közül. De addig... Amikor Száraz György

megírta az Egy előítélet nyomában című tanulmányát, hozzám hozták fel először. Interjút készítettem vele. Akkori főszerkesztőm, Jovánovics Miklós írásbeli megrovást adott azért, mert a cikkben benne hagytam, hogy kettős kötődés. Amit én vállaltam: igenis, én, a zsidó ember kötődöm az Izraelbe kivándorolt magyar zsidókhoz és Izrael államához, és természetesen a magyar államhoz is. Akkor ez elfogadhatatlan volt.

Izrael Állam negyvenedik évfordulóját azonban már megünnepelte a Magyar—Izraeli Baráti Társaság. Pozsgayt hívtuk meg, ő beszélt a kormány nevében. Alig másfél éve rehabilitálták a cionizmust, ami hosszú időn át az antiszemitizmus fedőszava volt. Zsidó fiatalok, öregek alig mertek elmenni templomba, és üresen tátongtak a hitközség szobái. Alig egy-két éve teltek meg a zsidó templomok. És milyen tömegeket vonzanak a zsidókántorhangversenyek! Zsidó ünnepek alkalmával pedig a televízió a zsidó templomokból közvetít. Aczél György uralma alatt szó sem lehetett arról, hogy a budapesti zsidó gettó mártírjainak emlékművet állítsunk. És lám, megvan! Sok gesztust tudok összeszámlálni az MDF részéről, ezt hangsúlyozni kell, hogy nagy többségükben mérhetetlenül rendes, tisztességes emberek. Külön ki kell emelni Tornai Józsefet, aki az engesztelés pillanatáról csodálatosan beszélt, és ki kell emelnem ifjabb Fasang Árpádot, aki nem önmutogatóan, hanem roppant szerényen vitte el a falvakba a gondolatot, hogy a háborúban meghalt magyar katonák emlékművére rá van vésve azoknak a zsidó polgár-

roknak a neve is, akik külföldön vagy bárhol Magyarországon a háborúban meghaltak. Nemcsak a Magyar Zsidó Kulturális Egyesületnek van felfelé ívelő periódusa, de újjáéledt a MIOK. Vannak Magyarországon cionista szervezetek is. Hiszen ha egy zsidó ki akar menni Izraelbe, miért is ne tehetné? Mi bűn van abban, ha egy magyarországi ember cionista? Létrejött a zsidó-keresztény-párbeszéd. Mind a református, mind a katolikus, mind a baptista egyházak érezték önként a felelősségüket. Fel kellene sorolnom a nyilatkozatok tömegét, azokat a pásztorleveleket, felvilágosító előadásokat, amelyek mind arra szolgáltak, hogy a saját híveiket meggyőzzék. A saját, bocsánatkérésig menő jóindulatukat bizonyítsák a zsidósággal szemben. Sose hittük volna, hogy a zsidó iskolák ilyen magas színvonalat tudnak elérni és megtelnek tehetségesebbnél tehetségesebb zsidó fiatalokkal. Hogy lesz új, alapítványi iskola, ahol nemcsak zsidó fiatalok tanulnak, ahova magas színvonala miatt megtiszteltetés bekerülni. Megindult valami olyan sokszínű újjászületés a magyar zsidóságban, ami sürgetően követeli, hogy a magyar zsidóság a birtokához jusson. Hogy mi a birtoka? A saját kultúrája. Sokat tesz ezért a Múlt és Jövő, sokat tesz a Szombat című lap is, sokat tesznek fiatal rabbik és nem rabbik, zsidó tárgyú könyvek írói, kiadói. Én magam is ehhez szerettem volna egy kicsit hozzájárulni a Zsidó versekkel. Választ adni az új antiszemitáknak, és a magyar zsidóságnak adni valamit a saját arcomból az ő arcának teljességéhez.

Kartal Zsuzsa

Israel Rubinstajn: Emberalak

Részletek Mezei András:

Hagyd a népedet...
című verséből

*Hagyd a népedet elpusztulni:
könyörülj rajta, Istenem.
Süllyedjen el a vesszőkosár,
hagyd a kőtáblát üresen.*

*Száradjanak le húrjai
hárfáiknak az ágakon.
Ének ne csalja szenvedésbe,
nyelje el őket Babilon.*

*Ne váljon többé szét a tenger.
Ég eledelt többé ne adjon.
Sziklából víz, a magasságból
vezérlő törvény ne fakadjon.*

*Sötétség is inkább legyen,
mintsem a fényben, főhelyen,
a népek és az Úr között
kiválasztott bűnbak legyen.*

*Mert csipkebokrot lát e nép
ott is, ahol a máglya füstöl:
fogadtál-e hallelujákat,
Uram, az auschwitzi füstből?!*

Mezei András:

Szombatfogadó

*Égboltot nyitott az a szikra,
anyám kezéhez igazodva
a gyertyagyújtási időben,
ahogy régen, Jeruzsálemben
fehér ruhában állt a főpap:
gettónkba is bejött a szombat,
pedig gyertya sem, kalács sem volt,
se csipet só, hogy izesítse,
csak az áldás, csak a visszfénye
szombatfogadó csillagoknak
ezerkilencszáznegyvennégyben,
bent a Nyár utca 16-ban,
boltív alatt lent a pincében.*

„Forog a föld, s a zsidóság egy nép”

Dr. Feldmájer Péter portréja

Ha a nevét hallom, először mindig ugyanaz a kép villan elém. MIOK-közyülés a nyolcvanas évek végén. Csokornyakkendő, elegáns öltöny, díszes kipa, egyszerűen ünnepléses öltözet, aminek némiképpen ellentmond a kócos frizura s a lebegő vörös szakáll. És ellenük szavaz. Pontosabban tartózkodik a hitközség régi vezetése által előterjesztett költségvetési zárszámadás elfogadásától, ám akkor, ott ez felér egy forradalommal.

A harmincnégy éves ügyvéd nagykorúsi vallásos zsidó család sarja. Ortodox nagyszülei nem élik túl az auschwitzi deportálást, édesanyja húgaival hazatér. Terebélyes családfájuk megrajzolhatatlan; talán eleget mond az is, hogy édesapjék tizenketten voltak testvérek. Apai ágon egyébként nemcsak a zsidóságot öröklö, hanem az ügyvédi pálya iránti vonzalmat is. Nős, felesége bíró, három gyermeke is „tradicionális”, neki szintén két testvére van.

Feldmájer Péter nem afféle „új-zsidó”. Családjukban a neveltetés szerves része a zsidó hagyomány, a Jiddiskeit. Nagykorúson a maradványzsidóság elnevezés legfeljebb mennyiséget, de nem minőséget jelent. A Feldmájerek háború utáni története egyben a helyi hitközség krónikája. Apja után bátyja lesz a helyi közösség vezetője. Nem hagyják elkótyavetyélni a nagykorúsi zsinagógát, ma is használják nagyobb ünnepeken. Ha nem is jön össze minden szombatfogadásra a minján, az ottaniak igyekeznek havonta legalább egyszer közösen imádkozni. A helyi kóservágsági igényeket praktikusán elégítik ki, az ország jelenleg egyetlen sakterét, Weisz bácsit maguk szállítják háztól házig.

Feldmájer Péter nemzedékéből kevesen kaptak zsidó nevet (az övé: Eliezer Jicchok ben-Avrohom), kevesen lesznek bár micvák (öt először 1966-ban, Szegeden szólítja a Tórához Raj Tamás). A hatvanas-hetvenes évek fordulóján Szegeden markáns zsidó élet szerveződik, melynek ő is részese. A korabeli hatalom nem sokáig túri az öntudatra ébredést. Új állomás életében 1970-ben a jugoszláviai táborozás, ahol zsidó fiatalok nemzetközi összejövetelén izraeliek „világosítják fel” a galut ifjúságát. Egészen más a légkör, mint amit zsidó körökben korábban tapasztalt. Ekkor fogalmazódik meg benne: „Forog a Föld, s a zsidóság egy nép!”. A tábor később is vonzáspont. Pirovác helység neve sok zsidó fiatal tudatába kődolódik. 1976-ban már Schöner Alfréd esketi őt a szegedi zsinagógában. Az egyetem befejezése után Kecskeméten ügyvédkedik, de továbbra is Nagykorúson él.

„Izrael kihelyezett tagozata vagyok — vallja. — A népirtásra a válasz: maradni kell. A zsidó nép csoda, mint egy fa, melyet kivágtak, gyökere a földben, ágait lenyesték, mégis él. Nyelve sincs, mégis nép. A csoda racionális magva az irracionális: a vallás. S egyszer csak újra összekapcsolódik a gyökér: az ország s a lomb: a nép. Zsidó nemzetiségűnek vallottam magam a népszámláláskor, de akkor leszünk igazán azok, ha birtokunkban lesz a nyelv. Talán, egyszer...”

1988-ban az MZSKE alapító tagja. Kecskeméten egyik szervezője az egyesület helyi sejtjének. A heti egy összejövetel megváltás az idősebb érdeklődőknek. 1990 óta az MZSKE vezetőségi tagja. Tavaly nyáron a MIOK képviselőtestülete a vidéki hitközségek delegátusaként választja a „Kilences Bizottságba”, mely a zsidó szervezetek közremű-

ködésével a MIOK átalakításának feladatára hivatott. Ettől kezdve se éjjele, se nappala. Hosszú hónapok munkájával összeállítja a két új alapszabály (Budapest és az országos szövetség) tervezetét, amit a bizottság támogat s a közgyűlés elfogad. Elhárul a jogi akadály a MIOK átalakulása elől.

Szukkótkor érkezik a hír — bocsnát a szóért —: Feldmájer „nem normális”. Tekintettel a sátoros ünnepre, három gyermekével kiköltözött a kertbe. Nem tesz egyebet, mint komolyan veszi a parancsokat: „Lakozz sátorban hét napon át!” Hűvös az október, de a gyerekek öröme felhevíti az ünnepet. A rossz nyelvek szerint Feldmájer kiviszi a telefont a kertbe, kéznél legyen, ha Budapestről hívják alapszabályügyben.

A kecskeméti zsidó temető újramegnyitása is hozzá fűződik. Víz-ügyi, talaj-, valamint hitközségi engedélyek beszerzésével telik „szabadideje”. Az őszi ünnepekkor a temető újra a közösségé. Két nappal később meghal egy helybeli aszszony, már zsidó sírba fekket. „Micsvá gdolá” — nagy jótett — mondják erre. „Ha a temető eltűnik — feleli Feldmájer —, nyoma se marad, hogy valaha itt éltünk, mi zsidók.”

Közben a szakmai közéletben is hallatja hangját. Az Emberi és Polgári Jogok Egyezségokmányja kimondja: „Mindenki joga, hogy ügyét nyilvános és rendes tárgyaláson rendes bíróság bírálja el.” A magyar polgári perrendtartás ezzel ellentétes rendelkezését a peren kívüli eljárásról dr. Feldmájer Péter indítványára az Alkotmánybíróság megváltoztatja. A Magyar Közlönyben megjelent módosítás, a „lex Feldmájer” jogászai körökben egy csapásra ismertté teszi nevét.

Erőteljesen foglalkoztatja őt a zsidó hitfelekezetek sorsa és jövője. „Azt szeretném — mondja —, hogy a rabbikar felrisszüljön, új, fiatal vallási vezetők kerüljenek a közösségekhez. Ésszerűsíteni kell a hitközség apparátusát, bevonni az ifjúságot a vallási élet újraélesztésébe. Rendkívül fontosnak tartom az eredetileg javasolt zsidó csúciszerv — közös érdekképviselet — létrehozását, mert ez gyakorlatilag nélkülözhetetlen. Ahhoz is szükséges, hogy a visszakérülő ingatlanok s a jóvátétel egyéb, nem személyre szóló részei tisztességesen leljenek gazdára. Politikailag is csak ez az elfogadható viszony az alternatív zsidó szervezetekkel szemben.”

A GONDOLAT KIADÓ ÜNNEPI AJÁNLATA

Rendkívüli kedvezménnyel, 990 forint helyett 490 forintért kínálja

Randolf L. Brahm két kötetes **A MAGYAR HOLOCAUST** című művét.

A monumentális munka legérdekesebb fejezetei, csekély rövidítéssel a kiadó Terep sorozatában jelent meg a fiatalabb korosztály számára 180 forintos áron.

A kötetek megrendelhetők vagy személyesen megvásárolhatók a Gondolat Kiadó terjesztési osztályán: VII., Erzsébet körút 5. I. emelet. Levélcím: 1368 Budapest, Pf. 25.

Lesz-e béke az Olajfák hegyén?

Beszélgetés Márványi Péterrel

JANUÁR KÖZEPÉTŐL KEZDVE négy héten át óránként hallhattuk tudósításait a rádióban és a tévében. Magyar újságíró Jeruzsálemben? Szabad ilyen veszélynek kitenni egy tudósítót? A rádióban azt sem tudták, mikor jön haza. Találkozásunkkor elmondta, hogy nem is küldte ki, inkább csak kiengedte a rádiót. Már egy hete közvetített a háborúról, amikor némi pénz és egy levél kíséretében a rádió egyáltalán tudomásul vette, hogy Márványi Péter nem látogatónként, hanem tudósítónként tartózkodik Izraelben. Február 15-én, amikor leültünk beszélgetni, még az esélyeket latolgattuk: mikorra várható a szárazföldi támadás. Most, amikor a béke esélyeit latolgom, ő otthon írja naplóját, sem telefonon, sem személyesen már nem tudom elérni. Rakéta-típusokról beszélgettünk, az izraeli visszacsapás lehetőségeiről. Jólétai beváltak: Izrael nem vágott vissza, a szárazföldi támadás megindult, és — mint reméltük — nem állt meg Kuvait határánál. Beszélgetésünket tehát csak onnan közlöm, ami a napi eseményeken túl van, illetve amit meghaladtak az események, de meg kell őrizzen az emlékezet.

— *Hogy tudtál dolgozni? Egy szállodában nézted a CNN-t?*

— Lakásban ültem. Nem szállodában. Én voltam az egyetlen, aki azt állítottam, hogy lesz háború. Mikor Tel-Avivban átéltem egy légítámadást, akkor is egy lakásban voltam, nem a Hiltonban, nem újságírók között. Azt hiszem, új minőséget teremtett, hogy ugyanúgy fenyegetett voltam, mint bárki más Izraelben. Űgy hozta a sors, hogy Jeruzsálemben mentem, mert ott Erdei Grünwald Mihály fogadott be, aki innen ment ki a Magyar Rádiótól tavaly márciusban. Ily módon „volt szerencsém” egészen közelről átélni egy Scud-támadást.

— *Rossz kérdés, de mégis megkérdezem: féltél?*

— Ez egyáltalán nem rossz kérdés. Inkább azok voltak a nehéz órák, amikor tudtuk, hogy közeledik az este, és tudtuk, lehet, hogy megszólalnak a szirénák. Az ember ágyba ment este, és éjjel kettő és három között megszólaltak a szirénák. Jeruzsálemben nem voltam igazán veszélynek kitéve. Tel-Avivban igen. Annyiban volt nekem hátróztottan nagy előnyöm az izraeliekkel szemben, hogy ha megszólaltak a szirénák, nekem rögtön dolgom lett. Kapcsolatba kerülni Budapestről, tudósítani arról, hogy megint légiriadó van, figyelni a tévét, a rádiót, s ha nem angolul szólt, akkor gyorsan fordítsa le nekem valaki... Talán még a környezetem dolgát is megkönnyítettem azzal, hogy bármi történt, megszólalt a rádió, „azonnal fordítsátok, mert nem értek ivritül”. És ők is el

voltak foglalva, és nem azt nézték, jön-e a bomba vagy nem jön.

— *Miért, mit kell olyankor csinálni? Óvóhelyre rohanni?*

— Nem. A lakásom belül mindenki bement a maga úgynevezett zárt szobájába, s felvette a gázmaszkot.

— *És akkor onnan elkezdte telefonálni, rádiót hallgatni, tévét nézni?*

— Be kellett vonnom a háziakat, bárhol voltam, mert én nem értek ivritül. Ami angolul elhangzott a légiriadó alatt, az csak a szokásos semleges szöveg volt: „Izraelt rakétatámadás érte, tessék bevonulni a zárt szobákba, belülről bezárni, elővenni a gázmaszkokat...” A fontos információk ivritül hangzottak el az izraeli hadsereg szóvivőjének szájából. Ez egy nagyon rokonszenves tábornok, úgy harmincegynéhány éves, az izraeli nők fele már belebolondult, mert ott ül katonai egyenruhában a tévében, vagy megszólal a rádióban, és nincs benne semmi katonás. Nekem ilyenkor beindult az élet. Nekem ilyenkor felpörgött minden, Magyar Rádió, tévé, Danubius rádió. Ahhoz, hogy megszólaljak itthon, a dolog iszonyatától valamiképp el kellett távolodnom. Eljövetelemtől még nem, de néhány nap múlva a visszajelzésekben érzékelhetővé vált, hogy a pánik, a hisztéria nem Jeruzsálemben van, nem is Tel-Avivban, hanem Budapesten. Közben tudtam, hogy én vagyok az egyetlen magyar tudósító, minden hírt tőlem hallanak először. Ha megszólalt a sziréna, tudtam, hogy ezt úgy kell elmondani, hogy itt ne növeljem, hanem csökkentsem a hisztérikus hangulatot. Ehhez az kellett, hogy számomra sem a dolog iszonyata, hanem az *eseményértéke* legyen fontos. Kaptam olyan visszajelzéseket is, hogy túl higgadt voltam, nem voltam feldúlt, nem döböntem meg. Abban a helyzetben nekem nem volt szabad feldúltnak lennem.

— *Január 15-én, az ultimátum lejártá előtt fél nappal biztosították a Budapesti Hitközség épületét. Nekem kifejezetten jólesett, amikor egy civil ruhás megállított, hová megyek, és udvariasan útbaigazított. Aznap már őrizték az összes zsidó iskolát, templomot, a repülőteret.*

— Ez mindenkinek jólesik, növeli a biztonságot, de békeidőben, több ezer kilométerre az események színhelyétől a fenyegetettség érzését kelti az emberekben.

— *Nekünk ez nem volt olyan messze, mint Vietnam. Egy tudósításodban beszélgettél egy izraeli újságíróval, természetesen magyarul. Katolikus barátomnak mondtam: nézd, ez egy olyan ország, ahol kétszázötvenezer magyar él.*

— És ebből a kétszázötvenezerből sokat van szerencsém ismerni. Pillanatok alatt elterjed a híre az ottani magyarok között, hogy Magyarországról jött egy tudósító. Én voltam az egyetlen, aki épp azért mentem oda, mert tudtam, hogy háború lesz. Tehát feltűnést keltettem, ami azért volt szerencsés, mert így aztán mindenki táplált információval, ahogy csak tudott.

— *Szeretnek ott minket?*

— A magyarokat? Az izraeliek? Van bennük valami enyhe ingerültség. Izrael azért jött létre, hogy minden veszélyeztetett zsidó menekőket találjon. Mentek a hírek, szereztem realisan, hogy jön a nagy magyar antiszemitizmus. Akkor miért nem jönnek a zsidók? Miért maradnak ott? Még ilyen párhuzamot is hallottam: „ugye, 44-ben sem jöttetek, még akkor is azt hitték, hogy ott vagytok otthon?” De vannak ennek más konzekvenciái is: az izraeli hatóságok a magyarokkal nem foglalkoznak igazán. Évente 200—300 alija: ez nem konglomerátum.

— *Közben az aluljáróktól a könyvesboltokig számtalan trás, fotóalbum, útleírás, szakmunka kapható Izraelről, a zsidó vallásról, történelemről, és mind elfogy. Új zsidó iskolák vannak, vallási fellendülés, és az Öböl-háború óta végképp illetlenség volna ferdén nézni egy zsidóra vagy zsidó szervezetre. Hogy vannak, akik nem szeretnek?*

— Én is úgy vettem észre, hogy az első Scud-rakéták óta csökkent a magyar antiszemitizmus. De olyat is olvastam, hogy ez jól jön Izraelnek, mert ugye, milyen sok dollárt kap az Egyesült Államoktól. Ez kísértetiesen egybecsengett bizonyos arab kormányok véleményével: az USA olyan fegyverekkel látja el Izraelt, amelyek később az arabok ellen fordíthatók.

— *Hadd kérdezzem meg én is: nem jár jól Izrael az Öböl-háborúval?*

— Nem. Ez téveszme. Izrael átkozottul nehéz helyzetbe került. Ugyanis megszűnt a kereskedelmi összeköttetés. Nem tudja eladni a termékeit. A hajótársaságok felfüggesztették a tengeri közlekedést Izraelbe. Csak az El-Al járataira és a Tower-1 nevű amerikai légitársaság gépeire lehetett számítani. Ez utóbbi csak úgy kapott engedélyt a szövetségesektől, hogy gépei nem repülhetnek közvetlenül Amerikából Izraelbe, hanem közben valahol le kell szállniuk. Izraelnek hihetetlenül fejlett az elektronikai ipara, komputer technikája. És most az üzleteket nem kötik meg, a készleteket nem tudják külföldre szállítani. Milliókról, talán milliárdokról van szó. Az első három napban teljesen leállt a termelés, csak az ország vérkeringését fenntartó, életfontos-

ságú ágazatokban dolgoztak: víz-, villanyellátás, egyes autóbuszjáratok. Később ez normalizálódott, de ez a néhány nap kiesés is nagyon sokat jelentett. A tel-aviviak nagy részének el kellett mennie a városból, és naponta visszajárni dolgozni, ami iszonyatos forgalmi dugókat okozott reggel és délután. Volt, aki nem is tudott dolgozni járni. Viták támadtak, kiket lehet elbocsátani munkahelyükről — amiért a légitámadások miatt az arabok egyáltalán nem mehettek dolgozni, emiatt teljesen leállt az építőipar, mert ott nagyrészt arabokat foglalkoztatnak. Középiskolásokat kellett kivinni naranccsal, ami persze nem volt elég. Izrael belügye, de szerintem az izraeli kormánynak már 12—15 évvel ezelőtt kellett volna megállítania azt a tendenciát, hogy bizonyos termelési ágak csak az olcsó arab munkaerőre épüljenek. Ez most visszaüt.

— *Az arab háborúk mindig vallási színezetűek. Izraelt végül is a zsidó vallás tartja össze. Milyen szerepe van ilyen nehéz időkben?*

— Nem játszik szerepet. Csak az ortodoxoknál. Mielőtt elutaztam, láttam egy filmet, amelyben egy ortodox rabbi arról beszél, hogy ezt a háborút a zsidó szent könyvek 1500 évvel ezelőtt megjárták, és az egyet-

len védelem a rakéták ellen az imádkozás. Sok ortodox zsidó közösség ezt is teszi: légitámadások idején összejönnek és kiabálnak. Nagy részük nem is ismeri el Izrael Államot, mert még nem jött el a Messiás. Nem is hajlandók bevonulni a hadseregbe, mert ez Isten akaratát ellen van. Akiiket én ismerek, azok az ortodoxokat nem nézik túlságosan jó szemmel. Izléstelen volt az a vita, ami a gázmaszk miatt kialakult. A gázmaszk alá nem fér be a nagy szakáll. Akadt is egy rabbi, aki nyilvánosan és demonstratívan megborotválkozott a televízióban. Volt egy dodonai megnyilvánulása a főrabbi egyikének, hogy egyrészt: életveszélyben megengedhető a szakáll levágása, másrészt: ez ellentétes a hagyománnyal. Aztán kiderült, hogy van olyan maszk, ami alá befér a szakáll: ezt asztmásoknak gyártották, és nem szűrővel, hanem egy kis szivattyúval van ellátva, az adagolja a levegőt. Kik kapják? Ha az ortodoxoknak adják, akkor asztmások fognak megfulladni, hiszen nincs belőle annyi, hogy nekik is jusson. Isten ne vegye bűnömül: mégis, ne az asztmások kapják? Az ország hangulatát semmiképp sem a vallás, hanem a fenyegetettség határozza meg. Talán azért, mert az izraeli tévé és a sajtó munkatársai alapvetően baloldali beállítottságúak.

— *Említetted, hogy könyvet akarsz írni Izraelről. Miről szól? A háborúról?*

— Két könyvet is akarok írni. Az egyik egy tudósítói napló a háború első négy hetéről, annak mindennapjairól. A másik egy riportkönyv, amiben Izrael életének azokat a szféráit akarom megírni, amelyek a magyarok számára nem ismertek, és úgy, hogy benne éljek, mint egy izraeli állampolgár, amint ebben a négy hétben éltem. Mondjuk egy hónapot eltölteni egy kibucban, egy katonai bázison, arabok között, palesztin táborban, ortodox közösségben.

— *Úgy látom, nagyon hatott rád Izrael. Nem gondolkodtál azon, hogy ott is lehetne a házad?*

— Tudtam, hogy megkérdezem. Tudod, hogy jöttem haza? Pontosabban: miért? Nekünk otthon nincs telefonunk, a feleségem és a két kislányom bementek a rádióba, hogy beszélhessenek velem, ha a tudósításomat leadtam. A kisebbik lányom, Anna kérdezte tőlem: „Papa, mikor jössz haza a háborúból?” Ezért kellett hazajönnöm. Én ennek az országnak vagyok a szeme és a füle. És itt a rádióban... Aki csak meglátott, a nyakamba borult, nők, férfiak, kollégák, zsidók, nem zsidók, öregek, fiatalok: Hazajöttél? Nincs semmi bajod? Annyit gondoltunk rád! Már az volt az érzésem, azért is érdemes volt kimenem, hogy ennyi ember aggódjon értem. Nekem itt, ebben az országban, ebben a városban örültek ennyire.

(kartal)

PR

PROVIDENCIA
OSZTRÁK-MAGYAR BIZTOSÍTÓ RT.

az alábbi szolgáltatásokkal áll tisztelt ügyfelei rendelkezésére:

- életbiztosítás • CASCO biztosítás • felelősségbiztosítás •
- kereskedelmi és ipari vállalkozások általános vagyonbiztosítása •
- háztartási biztosítás • szállítmánybiztosítás •
- nagyvállalatok és üzemek egyedi biztosítása egyedi feltételekkel •
- baleset- és betegbiztosítás • építés és szerelésbiztosítás •
- gépbiztosítás • elektromos berendezések biztosítása •

NEM KELL AGGÓDNIA, SEGÍT A PROVIDENCIA!

H-1011 Budapest, Fő utca 14-18. • Telefon: (361) 201-3535 • Telefax: (361) 201-4528 • Telex: 22-4541
1051 Budapest, Nádor utca 32. • Telefon: 132-7535

A szellemi vagonlókó lapja, amelynek szerkesztői számára a korona is csak addig szent, amíg rágalmazásukért jól megfizetik őket, már megint csúsztatnak, hazudnak, félretájékoztatnak. Szándékosan nem írom a lap nevét, miért csinálnék neki reklámot.

Legutóbb például ezek az iraki-magyar barátságát éltették, még tüntetni is elmentek az amerikai és az angol nagykövetség elé. Ez nem is lett volna nagy baj, hiszen demokrácia van, és az egyszerű irakiak ugyanúgy áldozatai voltak ennek a háborúnak, mint a szövetségesek halottai, sebesültjei. A baj az, hogy ezzel a gesztusukkal Szaddámnak csináltak reklámot, nyilván őt akarták támogatni.

Máskor meg azt írták, hogy az 1983. október 23-i merényletről tudott a Moszad, de nem figyelmeztette az amerikaiakat, és ezért sikerülhetett 241 amerikai katonát megölni. A hírből annyi igaz, amennyi a jereváni rádió tudósításaiból. Valóban, ebben az időpontban egy löszerezrel megrakott teherautó, áttörve egy libanoni katonai tábor sorompóját, felrobbantotta a tábor egy részét, és súlyos károkat okozott. Az US Marine táborbeli tragédiájáról, az akkor még arabok iránt elfogult Népszabadság is megemlékezett, megírva, hogy a PFSZ magára vállalta a tettet.

Ezek után sem talált ki Victor Ostrovsky? Szerinte egy halálra szánt fanatikus zsidó kém ült a volánál, és az követte el az öngyilkos, gyilkos tettet. A tények a szerzőt nem zavarják, még a kétes dicsőséget is elveszi a PFSZ-től.

Nos, Ostrovsky, aki állítólag a Moszadban szolgált, 300 oldalas könyvben számolt be az ilyen és ehhez hasonló élményeiről. Kanadában könyvét betiltották, a cikk névtelen, „bátor” szerzője szerint izraeli sугallatra.

Ostrovsky hazugságáról A fele sem igaz tv-vetélkedő jut eszembe. A XX. század eleje óta különösen divatba jött ez a játék. Goebbels és Sztálin tökéletesítették. Lényege, hogy a rágalmakat és hazugságokat magabiztosan és sokszor kell hangoztatni, s az eredmény nem marad el. Nos, nekünk is vannak erről tapasztalataink, de mint kiderült, az igazságot sokáig elleplezni nem lehet.

Ne írj erről a témáról, figyelmeztettek barátaim, hiszen ezzel csak nekik csinálisz reklámot. De ezzel nem érthetek egyet, mert a hallgatással még inkább felbátorodnak a hírferdítők, és persze a demokrácia sem azért van, hogy a rágalmak nyilvánosságát kapjanak. Alapvető érdekünk, hogy minden hazugságot megcáfoljunk, nem szabad hallgatni sem most, sem holnap.

— t —

Mátyás pajzsa, avagy mit ér, ha történész a hadügyér?

Nyomban el kell oszlatnom egy félreértést: súlyosan téved, aki azt hiszi, hogy bármi bajom van a nagy királlyal. Ellenkezőleg: régi tisztelője vagyok Hunyadi Mátyásnak, a törökverő Hunyadi János fiának, aki a középkor végén néhány évtizedre regionális nagyhatalommá tette Magyarországot; szívóbb sajnálom, hogy csak Bécs elfoglalása sikerült neki, de a dinasztialapítás nem.

Történt, ami történt: fél évezrede immár, hogy az uralkodó örökre lehunyta a szemét, mi közünk lehet ma hozzá, illetve a pajzshoz? Nos, csak annyi, hogy a kormányunkban ülő számos történész egyike, Raffay Ernő államtitkár úgy vélte, katonai tiszteletadással kell búcsúztatni a nevezetes, valóban figyelemre méltó darabot, mely több hónapi magyarországi tartózkodás, illetve bemutatás után visszatér Párizsba, ahol 1809 óta őrzik, a műtárgyakat igen csak kedvelő Napóleon jóvoltából.

Pattogó vezényszavak, díszlépés, tisztelgés. Ez, a bizonyára nem kevés töprengés után megszületett ceremónia, ha minden jól megy, hagyományá válik nálunk. A franciák megígérték, hogy ha szükség van rá, újból kölcsönadják a pajzsot, s ekkor ismét parádét lehet rendezni pajzsérkezőkor, pajzsbúcsúztatáskor. Történész hadügyérünk a jövőben esetleg tovább finomíthatja, csiszolhatja a tisztelgést, mely, ha minden jól megy, beépülhet az újjászervezett honvédség szolgálati szabályzatába is — ez pedig, ahogy pestiesen mondják, már nem semmi.

Raffay úrnak a pajzssal most kicsiben sikerült megvalósítania azt, amire tavaly nyár végén nagyban törekedett. Akkor nem sikerült újra felállíttatnia az ereklýés országzászlót a Szabadság téren (hej, pedig micsoda díszszemléket lehetett volna rendezni előtte), körülötte az elszakított területeket jelképező Trianonszobrokkal. Ez a nagyszabású „dekoratív restauráció” akkor az egész közvélemény heves ellenállásába ütközött, s a történész államtitkár bizonyára belátta, hogy túl nagy fába vágta a fejszéjét. De a pajzseremóniával jelezte, hogy még gazdag a fantáziája, kitelik tőle még néhány veretes, nemzeti hagyományt teremtő ötlet.

Ki tudja, milyen ereklýe bukkan még elő a dicsó múlt századaiból, ami előtt újra fel lehet vonultatni a díszszázadot? Ha az időben visszafelé megyünk, a Hunyadiak után — luxemburgi kitérővel — az Anjoudinasztia következik —, az irántuk való politikai érdeklődést szembetűnően jelezte az amúgy határozottan konstruktív csehszlovák—lengyel—magyar csúcstalálkozó aláírási ceremóniája a visegrádi palotaromok fölé emelt üvegcsarnokban. (De ne

legyünk igazságtalanok: a Károly Róbert szellemét idéző szertartás bizonyára nem Raffay Ernő ötlete volt — vannak még rajta kívül történészek a kormányban.)

Magyarország azonban nem lesz nagyobb, s a világ szemében megbecsültebb attól, ha a történelmi emlékeit, szimbólumait politikai kultusz tárgyává teszi, s vezetői a nemzeti tudat gazdagításával bibelődnek égető gazdasági és társadalmi gondjaink radikális megoldása helyett. Ez persze nem jelenti azt, hogy nemzeti múltunk és kultúránk ápolását egy pillanatra is el lehetne hanyagolni. Csakhogy ez a pedagógusok, kutatók és írók feladata, s nem a politikusoké. Mostanság azonban színházra, könyvkiadásra, filmre, tehát a magyar kultúra gazdagítására nincs pénz — csak parádéra.

Ezek a mesterkelt, politikai töltettel felruházott ceremóniák kizárólag arra alkalmasak, hogy hazafiatlansággal vádoljanak egyes társadalmi csoportokat, vagy politikai pártokat, amelyek esetleg kifogást emelnek a „felhajtás” ellen. Annak, aki nem érzi át kellő mélységben nemzeti történelmünk nagyságát, a régi recept szerint kétségbe lehet vonni a magyarságát.

Ide kívánczik egy epizód századunk elejéről. Egerben történt, 1900-ban, hogy zsidó iparosok dolgoztak egy házon, amit a magyar címer ékesített. Az *Alkotmány* című lap egy Babik József nevű helyi plébános prédikációjára hivatkozva megvádolta a zsidókat, hogy letörték a címerrel a keresztet. Az ügy rendkívül súlyosnak ígérkezett: a szószéken azt állították, hogy egyszerre gyalázták meg a legszentebb egyházi és nemzeti szimbólumot! Szerencsére a tüzetes vizsgálat kiderítette, hogy pusztán az idő vasgosa okolható azért, hogy a koronáról a kereszt letörtött, s a plébános az érsek uszításért áthelyezte.

A viláért sem állítom, hogy a királyi ereklýe katonai tiszteletadással való búcsúztatása, illetve fogadása egyenesen az antiszemitizmus kirobbanásához vezet. Bár ki tudja... hiszen máris akadt egy zsidó, aki emlékszik arra a parancsolatra, hogy „Ne csinálj magadnak faragott képeket!”, s rossz szemmel nézi a pajzskörüli felhajtást. Lehet, hogy nem is vagyok magyar, mert erre vetemedem?

Summa summarum: Államtitkár úr! Felejtjük el gyorsan ezt a ceremóniát, ha lehet. A vörös zászló, a sarló és a kalapács, a tömérdek szovjet hősi emlékmű és az internacionalista hagyományok ápolása után ne essünk át a ló túlsó oldalára. Pajzsból is megárt a sok.

Pelle János

Wahrmann Mór

Egy zsidó politikus a dualizmus korában

Nagy és bonyolult gazdasági-társadalmi folyamatok nemcsak az általuk érintett tömegek és az általában a nagy mennyiségek szintjén és léptékében vizsgálhatók. Nemegyszer annál jobban (vagy legalábbis nem rosszabbul, de mindenképpen más nézetből) tanulmányozhatók egyes, bennük részt vevő személyeknek pályáját (mint az emberi testbe helyezett izotópokat) követve. Az egyén szintjén és szemszögéből ugyanis a folyamat számos olyan eleme is észlelhetővé, tanulmányozhatóvá és általánosíthatóvá válik, amelyekre csupán tömegeknek vagy mennyiségeknek vizsgálata révén nem kaphatunk teljes értékű választ.

A dualizmus kori magyarországi zsidóság útjának bizonyos vonásai, lehetséges állomásai így kapnak élesebb megvilágítást egy budapesti zsidó nagypolgár és politikus, Wahrmann Mór (1832—1894) életpályáját követve.

Izrael, Dávid, Jehuda és a többiek

Hogy maga a Wahrmann család honnan és mikor érkezett Magyarországra, azt a kutatás jelenlegi állapotában még nem tudjuk megállapítani. De hogy a már korai érkezők közé tartozott, arra az utal, hogy a család első ismert tagja, Wahrmann Izrael 1755-ben már Óbudán látja meg a napvilágot. Fiatalemberként előbb Magyarországon (Kismartonban, majd Pozsonyban), azután pedig Prágában folytat teológiai tanulmányokat. Prágából 1781-ben tér haza, miután gazdag házasságot kötött, és apósa kívánságának megfelelően rabbi kíván lenni. A sajátos zsidó értékrendben az első lépést téve meg ezzel a társadalmi emelkedés felé — egyelőre még a zsidó társadalom belül. 1796-ban pesti hitközség hívja meg rabbinak: ezt elfogadja, és haláláig (1826) ott is marad. Amszterdami és kasseli minták után 1814-ben a konzervatívok nem kis ellenállásával szemben megszervezi a pesti hitközség első modern iskoláját. Eléri, hogy 1825-ben a kancellária rendelettel teszi kötelezővé a középiskolás zsidó diákok számára a heti egy hittanórát, majd ezt a kötelezettséget kiterjeszti az egyetlen zsidó hallgatóira is. Haláláig szigorúan ortodox vonalat visz, de a vallási és világi tudományosságot összekapcsolhatónak tartja. Négy lánya és öt fia születik.

Gyermekei generációjában, a második nemzedékben a családon belül az életutak már kettéágaznak. Wahrmann Dávid József pesti (nyilván piarista) középiskolai és bölcsészeti tanulmányok után Galíciába költözik; 1826-ban a pesti hitközség meghívását apja rabbiszékébe nem fo-

gadja el, és Galíciában marad. 1840-ben azonban enged a nagyváradi hitközség meghívásának. Kiváló retorikus és hermenetikus, amellet jeles Biblia- és Talmudkutató; 1847-ben a hitközség nevében ragyogó latin nyelvű szónoklattal köszönti a városba érkező István nádort. 1848-ban a hitközség ügyes vezetésével általános népszerűséget szerez magának. 1852-ben azonban már meghal.

Wahrmann Mór

Wahrmann Jehuda (1793—1868) szintén a pesti piarista gimnázium tanulója, majd az egyetemet látogatja, ahol filozófiában a felvilágosított Schaedius Lajos tanítványa; magyarul is tanul. Hebraista, majd teológiai tanulmányokat Prágában folytat. 1833-ban házassága révén ő is Galíciába költözik, az ottani zsidókra nehezedő nyomás elől azonban visszatér Magyarországra: előbb Miskolcra, majd Pestre. Mindkét városban különböző gazdasági vállalkozásokba kapcsolódik be, de nem nagy sikerrel.

Mayer Wolf (1795—1859) ugyan-csak Pesten születik, ő azonban már elhagyja az addigi utat: textilkereskedő lesz. A mai Anker-palota helyén levő textilüzletét később a mai Alpári Gyula utca 10-be, majd az Akadémia utca 5-be helyezi át; egyre beljebb a most kiépülő elegáns és forgalmas városrészbe, már a k.u.k. privilegizált zsidó nagykereskedelmi társulatnak is tagjaként.

Wahrmann Mayer Wolf fiát, az 1832 februárjában Pesten született, a család harmadik pesti generációját képviselő Mórt szintén gondosan iskoláztatja. Wahrmann Mór a pesti

evangélikus gimnázium tanulója, majd az egyetem bölcsészkarát látogatja. Am apja 1847-ben a még csak 15 éves fiút már beveszi a cégbe, ahol 20 évesen, 1852-ben cégvezető, 1858-ban társtulajdonos lesz. A cég azonban eközben kinövi a textilkereskedés kereteit. 1859-ben, apja halálával Wahrmann Mór a Pesten és Budán egyaránt bejegyzett „Wahrmann és fia” banküzletnek lesz egyedüli tulajdonosa. A 60-as évek elején Wahrmann már városzerte ismert sikeres üzletember, aki azonban túl is tud tekinteni a szűkebben vett üzlet határain, és érzékeli képes az üzletet körülvevő tágabb társadalmi-politikai környezetet is és annak hatását minden üzleti tevékenységre.

Deák Ferenc híve

A Wahrmann család történetében a vallási és a kereskedelmi funkciókon túl most belép a politikai is. Wahrmann Mór ugyanis jól látja, hogy a bécsi központosító gazdaságpolitika törekvései ellenére is a Béctől függetlenül magyarországi nemzeti kialakulása nagy lépésekkel és fel nem tartóztatható módon halad előre, amiben nagy szerepet játszik a magyarországi vasúthálózat kezdődő, még Széchenyire visszamenő központosítása Pest-Budára, és hogy a pest-budai gazdasági élet szervező munkája kivált a kereskedelemben és a hitelügyben lassan az egész országra kiterjed.

Az 1860-as évek elején Wahrmann néhány újságcikket jelentet meg: tárgyak a magyar hitelélet függetlenítése a pénzpiacra Ausztriától. A cikkek felkeltik a Deák Ferenc körül csoportosuló, már a kiegyezésre készülődő magyar politikusok figyelmét: ők is régóta érzik, hogy a magyarországi külön nemzeti piac létrejötte milyen nagy támogatást jelenthet az Ausztriához való politikai viszony lehető lazítására törekvő elképzeléseik számára — mégpedig nemcsak a kiegyezést illetően, hanem a magyar gazdasági élet a Gründerzeit sodrába történő bekapcsolásával is. De tisztában vannak azzal is, hogy ezt az alátámasztást milyen nagy mértékben tudja biztosítani a gyakorlatilag túlnyomórészt zsidó kézben levő hazai és bécsi nagytőke és általában a zsidó polgárság: e rétegek megnyerése továbbra is milyen nagy fontosságú.

Természetes ezek után, hogy kiegyezésnek és ezzel az alkotmányos viszonyok helyreállításának szinte másnapján az 1867. évi XVIII. tc. már kimondja a zsidók (ami végig az egész korszakon a zsidó felekezethez való tartozást jelentette) teljes politikai emancipációját: ez többek között a zsidók számára meg-

adja az aktív és passzív választójo-
got is (persze a cenzusos választó-
jog általános korlátai között). A ma-
gyar képviselőháznak első zsidó val-
lású tagja, Deák Ferenc javaslatára,
aki a fővárosi kereskedelmi rétegek
a liberális nemesség érdekeivel alap-
jában azonos érdekeinek képviselő-
ségében látta a zsidó vallású képví-
selő legjobb tevékenységi körét.

Így Wahrmann képviselő lesz,
megpedig Budapest modern üzleti
negyedében, a túlnyomórészt zsidó
nagypolgári választókat magában
foglaló Lipótvárosban, 1869-ben val-
lasztják meg, s ettől kezdve haláláig
nyolc cikluson át (egyetlen esetet
kivéve mindig közfelkiáltással meg-
választott) képviselője marad a vá-
rosrésznak.

Hitközségi elnök

A dualizmus korának már e korai
éveiben azonban Wahrmann — ek-
kor még nem képviselő — a magyar
gazdasági élet problémáin kívül
szembekerül egy ezektől nem füg-
getlen, mégis sajátosan zsidó, sőt,
úgy tetszik, sajátosan magyarországi
zsidó problémáival is. A magyaror-
szági zsidóság már ekkor nemcsak
vagyonai viszonyainak különbözősége
szerint van megosztva. Megfelelően
a hagyományos zsidó életmód és ér-
térendszer számára a gazdasági fejl-
lődés által jelentett kihívásnak és
kínálkozó lehetőségeknek, a 40-es
évek elejétől kezdve Magyarorszá-
gon is egyre élesebben kerülnek
szembe a polgárosodás irányába mu-
tató magyarországi gazdasági és
társadalmi környezetben egyre ide-
genebbnek és anakronisztikusabbnak
tűnő egyes tradicionális zsidó
magatartások, az ortodoxia a for-
málódni kezdő neológia híveivel. A
választóvonalat kettejük között a
polgárosodáshoz, illetve a sajátos
zsidó (vagy annak vélt) identitáshoz
való, annak kifejeződését a konzervatív
vallásos értékrendekben és
életmódban megtalálható viszonyuk al-
kotja.

A kiegyezés utáni évekre ezután
ki is robban a nyílt konfliktus, ami-
kor a magyar kormány, a történeti
fejlődésnek teljesen megfelelően,
alulról felfelé épülő, s így mindvégig
egymástól teljesen független,
autonóm hitközségekből álló, min-
den országos szervezet vagy érdek-
képviselő nélküli zsidó felekezet
számára valamilyen, a protestáns fe-
lekezetekéhez hasonló hierarchikus
szervezetet kívánt létrehozni, már
csak kormány és a zsidó felekezet
érintkezését is megkönyvitendő. Az
ezt megteremtteni hivatott országos
kongresszus (amelynek elnöke Hir-
schler Ignác, a jeles orvosprofesszor,
egyik alelnöke pedig Wahrmann
volt), 81 napos tárgyalás után, végül
is a magyarországi zsidóság szerve-
zetileg három ágra bomlásával ért
véget. Jeleként annak, hogy a közö-
sen elismert és vállalt állampolgári
lojalitáson túl a vallási tanítás ér-
telmezését és a magatartás normáit
illetőleg a zsidóságban még eleve-
nen hatnak az őt a mindenkori be-

fogadó társadalomhoz kapcsolódó, tör-
ténetileg kialakult pozitív és negatív
tapasztalatok, félelmek.

Nem lehet meglepő, ha a nagypol-
gár, az országos politikában is már
jelentős szerepekre számítható
Wahrmann a neológia irányzatához
csatlakozik — és az sem, hogy 1881-
ben, Hirschler Ignác utódként ő
lesz a pesti neológ (kongresszusi)
hitközség elnöke is. A magyarorszá-
gi zsidóságban belül ily módon szer-
vezetileg kialakult választóvonalak
azonban természetesen nem módosít-
tották azokat a tendenciákat, ame-
lyeket a zsidóság számára a társa-
dalmi munkamegosztásban hagyó-
mányosan kialakult és el is vállalt
szerepe határozott meg, s amelyek
a magyarországi nemzeti piac ál-
landó tágulása, erősödése, s ugyan-
akkor a városias életmód- és visel-
kedésnormák elterjedése felé mutat-
tak. Különösen szembetűnő volt ez
a folyamat Budapesten, a nemzeti
piacnak immár vitathatatlan köz-
pontjában, ahol a lakosság 25 száza-
léka a dualizmus korában mindvégig
izraelita vallású. Nem véletlen
tehát, ha 1872-ben éppen Wahrmann
Mór lesz az, aki egy budai kerületet
képviseelő követársával, Házmán
Ferenccel együtt a képviselőházban
benyújtja a javaslatot Pest, Buda és
Obuda egyesítésére.

Képviselővé választásától, 1869-től
1894-ig nyolc cikluson át Wahrmann
a magyar politikai élet egyik legje-
lentősebb (és mindenképpen egyik
legstabilabb) alakja lesz. Végig a
Szabadelvű párt képviselőjeként
tagja a magyar delegációnak, tagja
a képviselőház pénzügyi-gazdasági
bizottságának. Tulajdonképpen ő a
párt pénzügyi szakértője, a költség-
vetési tárgyalásokon véleménye dön-
tő, 1875-ben pénzügyminiszternek is
jelölve volt. De mindenekelőtt gaz-
dag ember — amint hírlírik, nagyon
gazdag ember. Vagyonának eredetéről
nincs pontos képünk, de kivált a
70-es évek elején sokféle ipari-pénzü-
gyi vállalkozásban szerepel neve.
Banküzlete is 1888-ban még mint
bejegyzett cég, fennáll. Vagyonra a
jelek szerint inkább a tőzsdejátek-
ból származott, amelyhez a kortárs
szerint bámulatos érzéke volt: még
mielőtt az első reggeli tőzsdejelenté-
sek megérkeztek volna, már meg
tudta jósolni a tőzsde egész aznap
menetét — igaz, hogy a tőzsdeügy-
nökkökel igen jó kapcsolatot tartott
fenn.

A kortársak arról is tudtak, hogy
az 1873. évi bécsi tőzsdekrach alkalmá-
val a Wahrmann bankház is
csaknem összeomlott: a céget csupán
Lónyay Menyhért pénzügyminiszter,
a későbbi gróf és miniszterelnök ak-
ciója mentette meg — ezzel Wahr-
mann Lónyay szilárd hívévé téve.
Vagyonához méltóan élt: a mai Aka-
démia utca 3-ban, az akkori Tánzer-
házban, az első emeleten fényűző
lakást tartott; itt volt elhelyezve
jelentős képtáránya is. A parla-
mentben közkedvelt személy volt:
„szemüvegét és élceit soha nem
hagyja otthon” — mondta róla Tisza
Kálmán. Előnytelen külsejű, alac-
söny, nagy fejű, kopasz és erősen
rövidlátó ember volt, csípős nyelvű.
Ilyennek rajzolja meg őt Mikszáth

is évtizedeken át írott parlamenti ri-
portjainak egyik legállandóbb alak-
jaként.

Politikus nagypolgár

A parlamentben igen szeretetre-
méltó, ám öregedésével kétségtele-
nül tuskésebbé, mogorvábbá lett
emberről ugyanakkor mások kevés-
bé kedvező képet őriztek meg. Például
Goldziher Ignác, a már akkor
is világhírű, nemzetközileg is ismert
orientalista, 1875 óta az akadémia
levelező tagja, aki a pesti hitközség
főtiktára volt, naplóiban a lehető
legellenszenvesebb képet rajzolja
róla. Az igazság kedvéért azonban
meg kell mondani: naplójának egé-
sze Goldziher is nehéz természetű,
rendkívül érzékeny és — nem is ok
nélkül — hiú embernek mutatja.

Az a programbeszéd, amit 1884.
május 27-én Wahrmann lipótvárosi
választói előtt tartott, tovább mélyí-
ti a politikus Wahrmannról kialakít-
ott képet. Itt a beérkezett zsidó
nagypolgár szóval meg és fejt ki né-
zeteit egyrészt a kor magyarországi
liberalizmusáról és saját liberaliz-
musképéről, valamint viszonyáról a
magyar politika akkori fontosabb
pártjaihoz, azok politikájához. Ek-
kor még csak két éve annak, hogy
Tiszaeszlár felkavarta a szenvedé-
lyeket az utcán éppúgy, mint (igaz
már nem hosszú időre) a parla-
mentben, ahol ekkor még antiszemita
párti képviselők is helyet foglal-
nak. A késő reformkorból, illetve a
kiegyezést létrehozó 48 utáni nemze-
dekből: a két nagy liberális generá-
cióból is már csak néhányan van-
nak életben; a magyar közélet vál-
tozóban van: új és éppen nem libe-
rális eszmények felé kezd fordulni.

A beszéd éppen ezekre a változá-
sokra és veszedelmekre mutat rá.
Egyik oldalról megjeli a „reactio
az egyéni és a politikai szabadság
kérdésében”, és már a gazdasági te-
rületen is észlelhető, másik oldalról
pedig a szocializmus és a nihilizmus
veszélye fenyeget. Wahrmann fi-
gyelmeztet: mindkettőt komolyan
kell venni, mert nemcsak a szabad-
ságot és a társadalmat, de esetleg
már a magyar állami önállóságot is
fenyegetik. 1867-ben mind „a haza
nagy fiának, Kossuth Lajosnak,
mind a haza nagy bölcsének, Deák
Ferencknek”, de még a balközépnek
hívei és részben a nemzetiségiek is
egyértéketek a liberális és demokra-
tikus fejlődés szükségességével.
Azóta azonban megjelentek az állam
anyagi szükségletei, „az állam meg-
élhetése”, s ezek körül a közgondol-
kodásban opportunizmus és kom-
promisszumhajlam alakult ki. Ennek
megfelelően klikkek, önző, hatalom-
ra, befolyásra törekvő érdekcsoportok
álltak össze, amelyeket a pártok
már nem tudnak megfékezni.

Tizenhét év fejlődése így jutott el
odáig, hogy a reakció már nyíltan
hirdeti a parlamentarizmus és a li-
beralizmus alkonyát. Ugyanakkor
felelevenednek régi feudális törek-
vések is. (...) Ezzel a reakcióval
szemben Wahrmann még a konzervatívok-
kal is kiegyezne, ha azok
számára a konzervativizmus a tény-

legesen meglévő helyzet fenntartását jelenti, s a készséget az intézmények megvédésére a radikalizmussal szemben. A beszéd ezek után, nem meglepő módon, a Szabadelvű párt kormányzásának gazdasági eredményeire mutat rá, majd befejezősül az Ausztriához való viszonyról mondja el véleményét. (...)

Külön további kutatást igényel Wahrmann negyedszázadnyi parlamenti és delegációs működésének teljes feldolgozása, és általában annak a liberalizmus-értelmezésnek részletekbe menő rekonstrukciója, mely az 1870–1880-as évek, kivált első szakaszának zsidó nagypolgárságára általában jellemző volt. Első lépéseit e rekonstrukciónak Mérei Gyula rövid Wahrmann-életrajza (1943) már megtette — további eredményeket Frank Tibor tervezett monográfiája és adatgyűjtése ígér. Az azonban már az idézett program-beszédből is nyilvánvaló, hogy a dualizmus rendszerét — nem utolsósorban gazdasági megfontolásokból is — Wahrmann mereven fenntartandónak érezte, ennek érdekében készen még a konzervatívokkal is szövetkezni. Ugyanakkor politikai tevékenységében kinosan ügyelt a dualista struktúrán belül a magyar

gazdasági érdekek, és általában a magyar pozíciók fenntartására, az önálló magyar nemzeti piac a Monarchia gazdaságán belül immár paritáros helyzetének megteremtésére. A liberalizmust annak legklasszikusabb formájában értelmezte, elutasítva a gazdaságba minden állami beavatkozást, a szabad verseny biztosítását igényelve. Mindezt a magyar állameszme terjesztésének és erősítésének szolgálatába állította. (...)

Az utódok

Az életpálya utolsó eleme ismét a magánszféra, a család történetéhez kapcsolódik, ismét társadalmilag is tipikus jelenségekkel. Feleségének négyéves házasság utáni halálát követően Wahrmann nem nősül meg újból. Gyermekei közül leánya, Renée először a nagy újpesti gyárhoz, a már „megnemesített” megyeri Krausz Izidorhoz megy feleségül (általólag kétféle forint hozomány). A házasság 12 év után felbomlik, Wahrmann Renée új házasságot köt: ezúttal Beretvás Endre cs. és kir. kamarással. A házasság érdekében Renée megkeresztelkedik.

Második férje halála után most már megmarad ebben a társadalmi szférában: harmadik férje is cs. kir. kamarás, egy Fáy gróf.

Wahrmann két fia is volt, Richárd és Ernő, akik azonban teljesen elidegenedtek apjuktól: feltehetően ennek is következménye az, hogy halála után ők is konvertáltak. Mindez azonban már csak az agónia jele: a két fiatalember, akik az apa mintegy 12 millió koronára becsült örökségéből a készpénzt, az értékpapírokat és magát a banküzletet öröklik, azt rövid idő alatt el is herdálják, főleg kártyán.

Wahrmann Mórról halála után a Lipótvárosban utcát neveztek el. 1944 végén a nyilas uralom eltávolította a táblát, és a felszabadulás után az utca nevét nem állították vissza, hanem azt Victor Hugóval nevezték el. A visszaváltotatásra a Fővárosi Tanács eddig nem volt hajlandó. Most utolsó lakásának házán emléktábla elhelyezésével kívánunk emlékeztetni Wahrmannra mint a főváros egyesítésének egyik kezdeményezőjére.

(Az MZSKE klubjában 1991. január 25-én elhangzott előadás kissé rövidített szövege.)

Századeleji baljóslatok a „sionizmus” kilátásairól

A véletlen adta kezembe — antikvárium polcáról emeltem le — a Modern Könyvtár Gömöri Jenő által szerkesztett értékes füzet sorozatának egyik, 1912-ben megjelent példányát, amely a 104–105. számot viseli. Ebben láttak napvilágot a rendkívül termékeny és sokoldalú — de ma már alig-alig számon tartott — tudós szerzőnek, Szilágyi Géának „Könyvek és emberek” című hosszabb-rövidebb tanulmányai, cikkei. Egy apostolról című, 1904-ben írt nekrológja az akkor szívbetegség következtében negyvenéves korában elhunyt Herzl Tivadart búcsúztatja, elméleti és közéleti — gyakorlati — tevékenységét méltatja, életterjedt felől küzdelmeit ismerteti.

Új, merész gondolat hirdetője

Szilágyi Géza Herzlről szóló emlékezésével azzal kezd, hogy a betegsége súlyosságával tisztában levő író-filozófusról, a Neue Freie Presse többnyire lírai hangvételű tárcáinak szerzőjéről, olvasói jó ideig aligha sejtették, hogy „másik énje”, a politikus-szervező Der Judenstaat című művével egy új, merész gondolatnak, korszakos jelentőségű tervnek — ahogy Szilágyi írta — a sionizmusnak vezéralakjává válik.

Milyen ember volt Herzl Tivadar? Szilágyi, a széles körű nemzet-

közi tapasztalatokkal rendelkező magyarországi publicista szembeállítja a széplélek, előkelően emelkedett hangú író-t a szenvedélyes, minden akadállyal, hiteltelenséggel, ellenséges gúnnyal is szembeforduló agitátorral, aki vélt igazáért képes volt hatalmas energiával küzdeni, mindhalálig. Szilágyi úgy látta, hogy objektív értelemben az ügy, amely Herzl életének tartalma, lelkek vezérlő eszméje, végül is csupán egy nagy álom lehetett, de neki mindenképpen a legszentebb ideálja volt.

A mai olvasó számára nem kevés tanulsággal szolgálhat, hogy miként látta Szilágyi Géza azokat a kilenc évtizeddel ezelőtti állapotokat, amelyek Herzl sokak által utópiának vélt programja, államalapító terve kidolgozására készítették.

Vágyálomból mozgalom

„Rettentő nyomorúság látása, halláshörgés hallása keltette fel benne azt a gondolatot — írta —, hogy kibontja a sionizmus lobogóját. Látta, hogy Romániában és Oroszországban emberszámba sem veszik a zsidókat, látta, hogy Európa nem segít rajtuk. Amerika pedig úgy fél és védekezik a nyomor ez inváziója ellen, mintha bélpoklosok méteyes serege készülne megostromolni az Újvilág kapuit... Herzl Tivadar dr.

békességes osztrák állampolgár, egy világap kitűnően fizetett munkatársa, aki a maga jól ápolt bőrén sohasem tapasztalhatta, milyen kellemetlenség, sőt olykor katasztrófa is zsidónak lenni — vélte Szilágyi —, mégis átérezte azt a piszkot, förtelmet, nyomorúságos szenvedést, melynek csúf színű hullámai összecsaptak a galíciai, romániai, oroszországi zsidók feje fölött... Fellépése előtt a sionizmus csak vágyódás volt — folytatta — a világszerte szétszórtan élő és rossz sorban keservesen tengődő zsidóknak az a sóvárgása, hogy idegen országokból, az elviselhetetlen szenvedések földjéről visszatérhessenek napkeleti hazájukba, ahol valamilyen saját fejedelmek alatt éltek, ahol erősek és gazdagok voltak, ahol munkájuk verejtékéért dúsán fizetett az anyaföld. Herzl doktor föllépésével és Der Judenstaat című száraz érvelésű, amellet szenvedélyesen rábeszélő vitairatának megjelenésével a sóvárgó vágyból, az alakot legföljebb álomképekben öltöpedésből komoly, céltudatos, jól szervezett mozgalom lett.”

Jogtalan és vagyontalan páriának kell lennie

Ennyit látott és ismert el Szilágyi, de ezt követően kifejezésre juttatta aggályait, hitetlenkedését is az iránt, hogy ez a — mint írta — jól

szervezett mozgalom valaha is elérhesse célját, a zsidó állam megteremtését. Ennek legfőbb akadályát mindenekelőtt maguknak a zsidóknak ellenállásában látta. A korszak már túlnyomórészt asszimilálódott zsidósága — ne felejtjük: a tanulmány 1904-ben íródott —, amely érvényesülési lehetőséget és megbecsülést szerzett Magyarországnak és az egész Osztrák–Magyar Monarchia gazdasági, tudományos, művészeti életében, zsidó felekezethez tartozó magyarnak érezte és vallotta magát. Ezért, egy távoli földrészen megalakítandó zsidó-nemzeti állam lehetőségét a fantasztikumok sorába utalta.

„Csak az a zsidó lehet sionista, akinek erkölcsileg és anyagilag rosszul megy a dolga — állította százezernyi hasonlóan gondolkodó kortársával együtt Szilágyi. — A gazdag zsidók nem szeretik a bizonytalan üzleteket, és csöppet sem vágyódnak el azokról a helyekről, ahol alapját vetették és folytonos gyarapító forrásaira akadnak jólétüknek. Hogy valaki sionista lehessen, jogtalan és vagyontalan páriának kell lennie, aki még mindig várja a megváltást, melyet szerencsésebb fajrokonai megtaláltak a tekintélyben, a gazdagságban, az állami jogrendbe való beillesztődésben.”

Csodálható-e az Ady baráti köréhez tartozó kiváló szellemi képességű szerző ilyenféle vélekedése abban a közegben s abban az évben, amelyben az állampolgári jogegyenlőség lehetővé tette, hogy például a zsidó származású Hazay Samu báró (1916–1917-ben vezérezredes és honvédelmi miniszter) már vezérkari ezredesként a magyar honvédség törzstiszti iskolájának parancsnoka, a honvédelmi minisztérium csoportfőnöke legyen? A zsidó Vázsonyi Vilmos jogtudós, az országgyűlés harminchat éves képviselőjének — a későbbi igazságügy-miniszternek — népszerűsége is csúcsához közeledett: ő vezette azokat a tárgyalásokat, melyek a kor-

mány és a helyzetük javításáért bérharcokat folytató vasutasok között folytak. Egy másik jogász, Vadász Lipót — aki egy évtized múltán a Munkapárt képviselője, Tisza Kálmán kabinetjének igazságügyi államtitkára —, ez időben a Szabolcs megyei közélet egyik legtekintélyesebb szereplője, a megye ipartestületének elnöke és más tisztségek viselője. Weiss Berthold a Szilágyi-tanulmány közreadása idején szabadelvű országgyűlési képviselő (előző évben nevezte ki a király udvari tanácsossá) és testvéröccse, W. Manfréd, jó néhány iparszervezőhöz, gyáralapítóhoz hasonlóan egymás után hozták létre gyors fejlődésnek induló üzemeiket Csepelen, Vácon, Kőszegen és mástutt. Zsidó írók, színészek, zene-szerzők, énekesek hívták fel magukra a század első éveiben magyar honfitársaik figyelmét, megbecsülést vívtak ki maguknak itthon és dicsőséget szereztek hazájuknak külföldön.

Nem tudtak hinni benne

Szilágyi megalapozatlannak ítélte a reményt, hogy amikor Herzl Tivadar az „öröm hitvallását” hirdette a nyomorultan élő zsidó tömegeknek, s arra biztatta őket: „kerekedjete fel a rabszolgaságból, jertek utánam a szabadságba, a jólétbe, az igazi életbe őseitek földjén, ahol magatok között, csupa jóbarát és rokon között lesztek” — azok meghallgatják és követik őt.

Ő nem tudott hinni egy önálló és független zsidó állam megteremtésének lehetőségében. Nem hittek ebben Magyarországon, Berlinben, Bécsben, Varsóban, Bukarestben, Kijevben és Moszkvában élt zsidók tíz- és százazreli sem.

Hadd jegyezsem ide a Modern Könyvtár nyolcvan éves füzetében fellelt, Herzl Tivadarról szóló megemlékezés utolsó sorait:

„Boldog lehetett, mert nem élte meg azt a napot, amelyen talán be kellett volna vallania önmagának és a nyomába szegődött rajongóknak, hogy a sionizmustól remélt megváltás is csak színes, de csalo reményekből támadt illúzió volt.”

A cionizmus jövőjére és kilátásaira vonatkozó baljóslat nem vált be. Ezzel szemben az asszimilációba vetett fenntartás nélküli reményeknek szörnyű csafalataként három és fél—négy évtized múltán sor került európai zsidók millióinak elpusztítására.

Szilágyi Géza a holocaust túlélőjeként a vézskorszak félmillió hazai áldozatára emlékezve megérthette azt a napot, amikor Herzl Tivadar eszméi diadalmaskodtak és megalakult *Israel*, a zsidó nép állama.

Bizonnyos vagyok benne: a kiváló író-publicista szívből örült, hogy a század elején megfogalmazott jósolata nem vált be. Még életében tanúja lehetett az új állam gazdasági-politikai-katonai sikereinek, helyzete megszilárdulásának.

A közelmúltban lezajlott Öbölháború ismételen bebizonyította *Israel* népének életerejét, elszánt hazaszeretetét, önmérsékletét és bátorságát. A zsidó állam ezekben a hetekben újjólág kivívta a világ demokratikus erőinek elismerését. Jövőjébe vetett megerősödött hittel és bizalommal ünnepelheti május 14-ét, megszületésének 43. évfordulóját.

Szilágyi Géza író, költő, hírlapíró. Bp., 1875. december 29.—1958. április 7.

Húszéves korától kezdve jelentek meg prózái és verskötetei, cikkek, tanulmányai. A Nyugat, a Pesti Napló, az Újság és a Magyar Nemzet munkatársa, a Figyelő és a Szóvivő című folyóirat szerkesztője. Munkásságát Tóth Árpád, Füst Milán, Benedek Marcell, Kárpáti Aurél, Kosztolányi Dezső, Komlós Atadár és mások méltatták.

Vadász Ferenc

Az úvidéki sakkolimpián a magyar női csapat (a három Polgár-lány és Mádl Ildikó) aranyérmet szerzett, immáron másodszor a sakkolimpiák történetében. A Nemzeti Sport, híven az elmúlt majd egy évtized hagyományaihoz, az olimpia idején rosszindulatú kárörömmel figyelte a Polgár-lányok fogcsikorgató küzdelmét. A sporthivatal vezetője ünnepi fogadáson köszöntötte a győzteseket. Az ünnepi hangulatot — mint az a legnagyobb példányszámú magyar napilap beszámolójából kiderült — több incidens is megzavarta. Mádl Ildikó félrevonult, sérelmezve, hogy őt csak kétszer engedték Úvidéken játszani (és győzni...), a Nemzeti Sport újságíróját pedig Polgár László goremében megsértette, és nem

Zsidók és újságírók

engedte lányait az inkriminált újságnak nyilatkozni. Az újságíró kommentárja szerint Polgár László őt azért diszkreditálta, mert valahova tartozik, holott a sakkozó lányok papája igazán érzékenyen szokott reagálni, ha azért támadják, mert „valahová” ő is tartozik.

A durvaságot — magam is könnyen indulatba jövő emberként — elítélem. Polgár László eljárását éppen ezért nem helyeslem, de indulatait tökéletesen megértem. Az újságíró sánca megjegyzésére viszont érdemes talán reagálni. Az, hogy ki hol dolgozik, sok mindentől függhet (szakképzettség, haj-

lam, protekció), de mindenképpen „benne van” az önkéntes választás, az egyéni, szabad döntés aktusa is. Az, hogy valaki zsidó — mert kimondva-kimondatlanul erről van szó, különösen napjainkban Magyarországon —, nem attól függ, hogy gyakorolja-e ősei vallását, hordja-e a Dávid-csillagot vagy megnöveszti-e a pajeszát. Zsidó — egyebek közt — az, akit annak tartanak. Polgár Lászlónak tehát kétszeresen is igaza volt: az őt és lányait már hosszú évek óta rágalmozó, támadó újság munkatársát jogosan utasította el, az őt ért/érő antiszemita támadásokra pedig — öntudatos zsidóként — még jogosabban reagálhat „érzékenyen”.

K. L.

Jogfosztó intézkedések Szegeden a német megszállás után

(Részletek egy hosszabb tanulmányból)

A Szegedi Új Nemzedékben már a német megszállást követő napokban megsokszorozódott a zsidókkal foglalkozó cikkek száma. A rendeletek nyomán pedig még élesebbé váltak a zsidóellenes kirohanások. Április 1-jén a lap örömmel nyugtázta, hogy „Szegeden is megindult a közélet zsidótalanítása”. Ugyanakkor már április 3-án megérkezett az első kérvény a főispánhoz, melyben a „zsidótörvény kapcsán megüresedett irodasegéd-tiszt állásra” kérték kinevezést. A polgármesteri hivatalban előpegyezésbe vették a kérvényezőt.

A Szegedi Új Nemzedék április 4-én „egyenesen megdöbentőnek” tartotta, hogy milyen sok a „zsidó fajú” ügyvéd Szegeden. A „numerus nullus” kapcsán a Szegedi Ügyvédi Kamara április 28-i választmányi ülésén 57 szegedi ügyvéd kamarai tagságát szüntette meg.

Szintén a Szegedi Új Nemzedék április 5-i száma nagy elégtétellel vette tudomásul, „hogy egymásután kapcsolták ki és helyezték használaton kívül a szegedi zsidó telefonokat”, de — érthetetlennek tartotta, hogy miért nem hozták nyilvánosságra a zsidó előfizetők névsorát.

Az 1240/1944. M. E. számú rendelet április 5-től kötelezte a zsidókat a megkülönböztető jel viselésére. Április 6-án „egy keresztény magyar” meglepetésének adott hangot a Szegedi Új Nemzedék hasábjain, hogy „a gyengébb szívűek ösztinte sajnálkozással fordultak hazai izraelitáink felé a sárga csillag viselése miatt”. Ez halvány jelzése annak, hogy voltak, akik együtt éreztek Szegeden a csillagviselésre kötelezettekkel.

A Szegedi Új Nemzedék április 13-án egy egész oldalon keresztül foglalkozott a zsidókérdéssel. Az ürügy: „Több, mint négyezer zsidó hordja a sárga csillagot Szegeden.” Mint megtudjuk, nem azért varratták föl a sárga csillagokat „az intézkedés bölcs elrendelői”, „hogy ez mutassa meg, ki a zsidó, hanem azért, hogy addig is, amíg a zsidókérdés nálunk és a többi európai országokban véglegesen rendeződik, a keresztény magyar társadalomtól való elkülönítésük erre a hihetőleg rövid időre is látható formában megnyilvánuljon”.

Az április 12-i belügyminisztériumi rendelet alapján aki nem viselte a megkülönböztető jelvényt, nyomban internálni kellett. A Szegedi Új Nemzedék április 16-i tudósítása szerint a rendőrség megtartotta első „sárgacsillag-razziáját”, s azt a hat zsidót, akik figyelembe se vették a rendeletet, 2000—4000 pengő pénzbüntetésre ítélték. A továbbiakban azonban a „kijátszókat” internálni fogják.

Tóth Béla h. polgármester, amikor április 5-én Temesváry László aljegyzőtől úgy értesült, hogy szegedi lakosok tömegesen költöztek ki a város környéki tanyaikra — úgy értelmezve, hogy az illetők csakis zsidók lehetnek —, azonnal megfogalmazta és a másnapi szegedi lapokban közzétette hirdetményét: „Az esetleges bombatámadásoktól sújtott károsultak elhelyezhetése érdekében elrendelem, hogy a megkülönböztető jelzés viselésére kötelezett zsidók városi belterületi lakásaikat nem hagyhatják el, akik pedig eddig külterületre, tanyaikra már kiköltöztek, három napon belül visszaköltözni kötelesek!

Aki ezen rendelkezésem ellen vét, annak városi lakását a 100/1943. M. E. sz. rendelet alapján igénybe veszem és a m. kir. szegedi rendőrkapitányságnál internálásuk iránt előterjesztést fogok tenni.”

A helyettes polgármester nem feledkezett meg április 11-én arról, hogy Endre László belügyi államtitkárrá történt kinevezése alkalmával „a legnagyobb magyar vidéki város közönsége és hatósága nevében »öszinte szencsekívánatait« nyilvánítsa”. Egyben kérte, „hogy ezt

a színmagyar várost, amelyben a magyar megújulás bölcsője ringott, jóindulatába venni méltóztassék”.

1944. április 16-án jelent meg a Budapesti Közlönyben az 1600/1944. M. E. számú kormányrendelet, mely kötelezett „az ország területén lakó minden zsidót”, hogy a „jelen rendelet hatálybalépésekor meglévő vagytonát az 1944. évi április hó 30. napjáig” bejelentse a lakóhelye szerint illetékes pénzügyigazgatóságnál. E rendelet alapján be kellett jelenteni az ingatlanokat, az értékpapírokat, részvényeket, arany-, platinaötvezeteket, e nemesfémekből készített ékszereket, drágaköveket, s egyúttal ezen értékpapírokat és vagyontárgyakat valamely pénzintézetnél letétbe kellett helyezni. Bejelentési kötelezettség alá esett a kereskedelmi és ipari vállalatok nyersanyag- és árukészlete, üzleti és üzemi berendezése is.

Amikor a szegedi pénzügyigazgatóság április 24-én megkapta a zsidók vagytonának bejelentéséhez szükséges nyomtatványt, azonnal átküldte a polgármesterhez.

A vagyonbejelentési rendelet egységes végrehajtására Buócz Béla április 30-án kiadta rendkívüli parancsát beosztottai számára. Az 1600/1944. M. E. számú rendelet 1. § 3. bekezdése kimondta, hogy nem kell bejelenteni 10 000 pengő értékhatárig a személyes használatra szolgáló lakásberendezést, ruházati és háztartási tárgyakat. A mentességi értékhatárt a bejelentésre kötelezettel közös háztartásban élő minden egyes hozzátartozó után 3000 pengővel emelte. Buócz Béla rendkívüli parancsában „tisztázta”, hogy mik értendőek személyes használatú tárgyakon: a) egyszerű hálószoba- és ebédlőbútorok. „Mentesítettnek lehet tekinteni személyenként legfeljebb egy nagy- és egy kispárnát, egy paplant és három rend áthuzatot.” „Az ebédlő felszereléséhez tartozik a családtagok számára megfelelő evőkészlet, de csak akkor mentes, ha nem ezüstből van a kanál, továbbá a kés és a villa nyele. Továbbá a családtagok számára megfelelő számú egyszerű kis- és nagytányérok, ivópothár, tálak. A készlet azonban nem lehet márkás porcelán.” b) „Ruházati tárgyak alatt személyenként legfeljebb 2 rend használati ruhát, egy felöltőt és egy téllakabátot, két kalapot és legfeljebb 6 váltás egyszerű fehérneműt lehet számításba venni.” c) „Háztartási tárgyak alatt érteni kell elsősorban a konyha bútorzatát és felszerelését, azután takarítási és tisztálkodási eszközöket.”

Buócz a rendelet végrehajtásánál alaposságot, kíméletlen szigorú követelt beosztottjaitól. „Zsidókkal szemben foganatosított bármely eljárásnál az itt közöltet minden esetben pontosan meg kell állapítani, alapos és mindenre kiterjedő házkutatással és személyi motozással meg kell állapítani, hogy nincsenek-e a bejelentés és beszállítás alól elvont értékek. Ha nők személyi motozására van szükség, ezeket elő kell állítani a kapitányságra, hogy itt a motozónó végezze a motozást, gondosan ügyelni kell azonban arra, hogy a megmotozandó a nála levő értékeket időközben el ne dobja, vagy másnak át ne adja.”

A kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter az 1600/1944. M. E. számú rendelet 10. § 4. bekezdésének felhatalmazása alapján rendelte el a zsidó kereskedők üzletéhez tartozó árukészletek és üzleti berendezések zár alá vételét. A Szegedi Új Nemzedék április 26-i száma arról tájékoztatta az olvasót, hogy a „zsidó üzletek bezárásával kapcsolatban előállott új helyzet élenként foglalkoztatja a keresztény kereskedőtársadalmat”. „Feltűnő nagy számmal jelentkeznek igénylők a bezárt zsidóboltok helyiségeire... Egyelőre természetesen szó sincs arról, hogy a bezárt üzleteket bárkinek is kiutalják...”

A rendelet 3. §-a egyértelműen kimondta, hogy csak azon zsidó üzlet tartható nyitva továbbra is, amely honvédelmi vagy közellátási érdekből szükséges. Természe-

tesen ezen üzletek élére „megbízható keresztény szakembert” kellett kirendelni.

Április 29-én a Szegedi Friss Újság és a Szegedi Új Nemzedék arról számolt be, hogy 260 zsidóüzletet zártak be Szegeden.

Április 22-én tette közzé a Budapesti Közlöny az 1520/1944. M. E. számú rendeletét a zsidók önkormányzata és érdekképviselői tárgyában. Az 1. § értelmében minden sárga csillag viselésére kötelezett zsidó a Magyarországi Zsidók Szövetségéhez tartozott. Ugyanakkor a belügy-miniszter a zsidó jellegű egyesületeket és szervezeteket feloszlatta. A helyi közigazgatási hatóságokat a 167.089/1944. b. számú rendeletében külön utasította, hogy azonnali hatállyal oszlassák fel a Magyar Cionista Szövetséget, s a köteleibe tartozó összes fiókgazdaságokat, alakulatokat és bármely néven működő cionista irányzatú szervezeteket.

Hamvas Endre csanádi püspök — miután hívei közül is „sokan az üldözöttek szorongásával” fordultak hozzá — április 22-én levélben fordult Serédi Jusztinián hercegprímáshoz: „Sokat gondolkoztam, mit lehetne tenni konvertitáink érdekében.” A püspök hangsúlyozta, hogy külföldön a püspökök körlevélben szögezték le álláspontjukat a zsidókérdésben. Ehhez hasonló nyilatkozat kiadását javasolta Serédinek is, megjegyezve, hogy „ezzel kapcsolatban lehetne nyilatkozni konvertitáink mellett, ami igen jó és erősítő hatással lenne rájuk, de híveink józanabb részére is, nemkülönben igazolásunkra szolgál a világ és az utókor előtt”.

Hamvas püspök aggodalma nem volt alaptalan. A Nyilaskeresztes Párt szegedi szervezete április 27-én, előző napi értekezletükre hivatkozva, beadvánnyal fordult Szeged város polgármesteréhez, amelyben hét pontba foglalták, hogy „a zsidóság társadalmi közéletével kapcsolatban” milyen „hatósági intézkedések sürgős megtétele” szükséges: „1. A sárga csillaggal megjelölt zsidók és azok hat éven aluli gyermekei sem a zárt, sem a szabad fürdőket nem látogathatják. 2. A zsidók 18 órától kezdve másnap 8 óráig utcán, nyilvános helyeken nem jelenhetnek meg. 3. A zsidók nappal a sétára kijelölt tereken és utcákon még átmenetileg sem tartózkodhatnak, egyéb utcákon és tereken minden állandóság és sétálás nélkül sietve haladhatnak munkájuk után. 4. A városi hivatalokban ügyeiket csupán hivatalos szervük vagy a rabbi hivatal útján kijelölt megbf-

zottjuk útján láthatják el. 5. Utasíttassék a város tisztviselőikara és egyéb személyzete, hogy a hivatalos ügyben tárgyaló zsidó felekkel szemben kerüljenek mindennemű bizalmasabb, magyar szempontból lealázó érintkezési módot, mint pl. kézfogás stb. 6. Zsidók személyi vagy hivatalos ügyekben a városi hivatalokban keresztény alkalmazottjuk vagy egyéb megbízottjuk útján magukat nem helyettesíthetik. 7. Zsidók szórakozó helyeket keresztényekkel egyidejűleg nem látogathatnak.” A levelet véleménynyilvánítás végett azonnal átküldték a rendőrkapitányságra. Buócz Béla május 9-én válaszolt, s több pontban egyetértett a javaslatokkal. A tisztifőorvos június 6-án, amikor már állt a gettó, helyeselte a kitiltó határozatot, azt a megoldást javasolta, hogy a „zárt területen belül” külön „zuhanyozófürdőket” állítsanak fel.

A m. kir. rendőrség szegedi kapitányságának vezetője 1944 áprilisában 170 szegedi lakost „állambiztonsági szempontból” „rendőrhatalomra védőrizetbe” vett, és néhány napon belül részben a budapesti főkapitányság fogház- és toloncügyosztályának, részben a bástyapolyai internálótábornak adott át. A megbízhatatlanság egyik kritériuma a vallás lehetett, ugyanis 170 főből 121 személy, több mint 70 százalék neve mellett szerepelt, hogy izraelita vallású.

S mindezen rendelet, valamint végrehajtásuk „csak” bevezető volt, előkészítése a zsidókérdés radikális megoldásának. „Ezt a mesteri rendezést, ezt a művészi fokozni tudást...: először elvenni a pénzt, az ékszert, de száz pengőt és a karikagyűrűt meghagyni, abban a nyugodt tudatban, hogy lesz még idő elszelni azt is; kizárni az embert a kamarából, az ipartestületből, kirúgni az állásából, de egyelőre meghagyni a lakásában, elvégre ott sem maradhat már sokáig; bezártni a zsidóüzleteket, de elrendelni, hogy a kereskedők még két héten át félig leeresztett redőny mellett kötelesek a keresztény vevőközönség rendelkezésére állni: félhomályban állni a saját boltjukban; takaréklángon tartani a reményt; elkobozni a kerékpárt, a rádiót, de előírni, hogy csakis kifogástalan állapotban veszik át, tehát még izguljunk is, beszolgáltatathatjuk-e egyáltalán: megfosztani minket az élelmiszergyűjkeiktől, azzal az ígérettel, hogy másikat nyomtatnak, és...” — írta Ember Mária Hajtűkanyar című ismert művében.

Molnár Judit

Karsai László:

Nyilas uralom Budapesten

Napjainkban még a szélsőjobboldali, nyíltan zsidó sajtótermékek (Hunnia, Szent Korona) szerkesztői is óvakodnak a nyilaskeresztesek rehabilitálásától. Szalasi Ferenc majd' hat hónapos rémuralma, az a tény, hogy feltétel nélkül, az utolsó utáni pillanatig kiszolgált a náciakat, segédkezett az ország rombadöntésében, kifosztásában, nehezen felejthető emlékeket hagyott maga után. A szakirodalomban általában a nyilasok zsidóellenes „működését” emelik ki, emlékeztetve a Dunaparti tömeggyilkosságokra, a pesti gettó borzalmaira. De a nyilasok, mint ezt a mellékelt dokumentum is bizonyítja, nemcsak a hatágú sárga csillaggal megjelölt házakban fosztogattak.

A VIII. kerületi előjáró a főpolgármesternek küldte meg jelentését, nem kis bátorságról téve tanúbizonyságot. Közvetlen főnöke egy hét habozás után, november 23-án továbbította a jelentést a főpolgármesternek azzal, hogy „esetleges további intézkedés végett” tájékoztatja. Arról is informálta a főpolgár-

mestert, hogy egyidejűleg a rendőrfőkapitányhoz is fordult, „megfelelő karhatalomért”. A főpolgármester „természetesen” nem intézkedett. November 29-én „Tudomásul szolgál, irattárba kell tenni!” jelzéssel ad acta tették az egész ügyet.

A dokumentum Budapest Főváros Levéltárában a Főpolgármester általános iratai között található. (IV. 1402/b. 397. d. 1183/1944.)

59.519 szám
1944.

Polgármester Úr!

Tisztelettel bejelentem, hogy f. hó 14-én délelőtt folyamán a VIII. ker. Teleki téri zsidóruvásártéren, valamint az ószeres csarnokban több fegyveres karszalagos csoport jelent meg, akik egyes bódék, illetve árusok előtt megálltak, és hatalmi szóval kötelezték őket, hogy árujukat az általuk megállapított összegért részükre árusítsák ki. Az árusok a fenyegetések miatt kénytelenek voltak a kívánt árukat a felajánlott minimális összegért kiszolgáltatni.

Ezen kényszereladások a telepi és csarnoki árusok körében erős visszahatást váltottak ki, amennyiben az árusok nagyobb része a történetek után nem mer kinyitni, és az áruját forgalomba hozni, miáltal a szegényebb néposztály nem képes a legfontosabb közszükségleti cikkekhez sem hozzájutni, azonkívül ezen jogtanul teremtett helyzet a székesfővárosnak is nagyobb jövedelemkiesést jelent.

A telep felügyelőjének jelentése szerint ugyanis az utóbbi időkben, állandó kérésünk dacára, rendőri karhatalom egyáltalán nincs a vásártéren, ami ezen felelősen elemek egyoldalú munkáját igen megkönnyíti. A szükséges rendőri karhatalomnak biztosítása folytán ezen esetek a telepen nem fordulhatnak elő, miért is tisztelettel kérem Polgármester urat, hogy a vásártelep rendjének, valamint különösen a jelen időkben a szegényebb néposztály kereskedésének zavartalan biztosítása céljából a megfelelő rendőri karhatalom naponkénti állandó kirendelését az illetékes hatóság útján a legsürgősebben elrendeltetni méltóztatassék.

Budapest, 1944. november 16.
A másolat hitelül P.H.
irodavezető 8. ker. előjáró

L. M. és L. B.

A múlt év októberében — fiataljai kezdeményezésére — a nyugat-németországi Allendorf városa találkozózt rendezett az egykor itt működő (Buchenwaldhoz tartozó) koncentrációs tábor kétszáz magyar származású női foglya részére. Ezen a többnapos rendezvényen ismerkedtem meg és beszélgettem a Magyarországon született, a háború befejezése óta Izraelben élő L. Margittal.

„1927. június 21-én születtem Bagaméron, Debrecen mellett. Később a szüleimmel átmentünk Sárvárra lakni. Ott voltunk a deportálásig. Magyarországa szülőházam.

Allendorf teljesen idegen. Ami volt, semmi nincs már. Egy pár követ mutattak. Az semmi, az nem érint. Nem akarom, hogy olyan nagyon érintsen. Az ember túltesz rajta.

Sárvár sokkal nehezebb lesz. De eljutok-e oda, azt nem tudom, mert messze van Pesttől. Szeretnék ottan egy napot úgy körülsetálni, látni a helyeket. A parkot. A fát. Van-e még, azt nem tudom.

A nyelvtudásom? A férjem osztrák, de a testvérem velünk lakott a házban. Négy évvel ezelőtt halt meg. Azóta nincs kivel magyarul beszélnem. Olvasni már csak írvitül és németül szoktam. Petőfit nagyon szeretem. Még emlékszem néhány versére. Nagyon szépek. Talpra magyar... A hazaszeretetet, azt a magyaroknál megkaptam. Nagy hazaszeretetet.

Fájtnak a piszkálódások, mert mindig mondták: zsidó, zsidó... A polgáriiban is: így zsidó lány, meg úgy zsidó lány, rengeteget lehetett hallani. Özvegy Kálmán Lászlóné, a német tanárnőnk már akkor nagyon zsidózott. Zsidó lányoktól többet várok, így a zsidó, meg úgy a zsidó. Az osztályfőnök tanárnőm, Farkas Margit finomabb volt, ő sose zsidózott. A Zágoni Barra Mária meg mindig azt mondta, nem zsidók, hanem izraeliták vagyunk. Az nagyon rendben volt. De a Kálmán Lászlóné nagyon jól „éltette” az ügyet. Talán igaza volt neki is, ugye?

Március 15-én a polgáriából kellett menni a térre. Kokárda, piros-fehér-zöld, és a szavakat — Talpra magyar, Szózat, Énekek. En is bent voltam az énekekben. De valahogy éreztem, és mindig éreztették is, hogy ez a magyarság, amit a többiek, a társnőim kaptak, az nem a zsidóknak szól.

Volt egy keresztény barátnőm. Együtt jártunk a polgáriiba. Négy éven át egymás mellett ültünk. Öt Lőrincz Babinak hívták. Nem tudom, jó-e, ha megmondom a nevét. Ó nagyon rendes volt, de elkerült Sárvárról. Azt hiszem, még mielőtt kezdődött volna az a gettó-ügy. Pestre ment tanulni.

En is tovább akartam tanulni, ez természetes, de nem lehetett, mert Sárváron csak polgári volt, be kellett volna utaznom Szombathelyre. Akkor — talán 43-ban — már dobálták ki a vonatból a zsidókat. Föl se vettek, úgyhogy szó se lehetett arról, hogy továbbtanuljak. Otthon maradtam és a rőfos vegyeskereskedésünkben segítettem, amíg lehetett. Később elvették az üzletünket. Nem maradt semmink.

Sárvár kis hely. Mindenki ismert mindenkit. Mikortól a zsidótörvények kijöttek, a magyar keresztények kerülni kezdte a zsidókat. Talán féltek, talán ők is helyeselték. Nemigen volt, aki közeledett volna a zsidókhöz. Akkor más világ volt, nem volt semmi összeköttetésünk, jó napot, jó napot, de különben semmi...

Emlékszem a szomszédokra. Az egyikük például — de nem akarom megmondani a nevüket —, egy idősebb ember és a fiai, azonnal feltették a nyilaskeresztet, ahogy kezdtek elvinni a zsidókat.

A lelki furdalások, a lelki betegségek — nem is tudom, hogy fejezzem ki — az embert teljesen tönkretették. Állandóan a csöndes kínzások. És aztán a gettó: a nehéz kínzások...

A gettóból egy nagy selyemgyárba vittek minket. Az egész országból hozták ide zsidókat. A jómódúakat faggatták és ütötték, majdnem holtra verték, hogy hol az arany, hol a pénz. Volt olyan — a Schwarz Antal —, aki nem tudott menni a lábán, hanem úgy vitték ketten, csináltak neki széket, ráültették a kezükre. Valaha jómódúak voltak. Szörnyen nézett ki, amikor hozták vissza a gyűjtőtáborba.

Onnan Auschwitzba kerültünk. Szörnyű volt.

A Jóistenben hiszek. És csak őbenne. A vallásosság és a szeretet — ez az, ami életben tartott.

Egész idő alatt, amíg Auschwitzban voltunk, aztán Allendorfban a lágerben, mindig tudtam, mindig volt egy olyan érzésem, hogy szabadok leszünk. Nem létezik, hogy ne így legyen. Amikor azt mondtam, hogy pészahkor föl fogunk szabadulni, mindenki nevetett rajtam.

Aztán, emlékszem, amikor egyszer csak azt mondták a németek, hogy elmegyünk a táborból. Csomagolni! Úgy mentem, hogy aludtam, úgy vittek a testvérem meg a barátnőm. Volt ott valami tanya és ott lemaradtunk egy páran. Egyszer csak találkoztunk az amerikaiakkal...

Mikor felszabadultunk, mindenki kereste a hozzátartozókat. En nem találtam senkit. Mesélték, akik visszajöttek, hogy az édesapám éhen halt Theresienstadtban, anyukát meg elégették Auschwitzban.

Es ezek után visszamenni Magyarországra? Nem tudtam elképzelni, hogy lehetséges ilyesmi. Meg se próbáltam. Nem bírtam látni sem a helyet, sem az embereket. Voltak barátnőim, akik 45-ben és 46-ban visszamentek, és azt mondták nekik, no megint itt vannak a

zsidók. En nem akartam újra azt hallani, hogy zsidó, zsidó. Elég volt.

A testvéremmel együtt azt mondtuk, hogy szó sincs róla. Lemaradtunk a transzporttól, ő, a barátnőm és még vagy 12 lány, és elmentünk egy autóval Bergen-Belsenbe, hogy ott feliratkozzunk Izraelbe. Onnan aztán el is mentünk.

A háború óta nem jártam Németországban. Először nem akartam jönni, csak hát a gyerekek rábeszéltek, hogy nem baj, menjek, nézzem meg, hogy volt, mint volt. És hogy van? Ők nem tudják felfogni, min mentem keresztül. Hiába meséltem, mesélem, ezt nem lehet felfogni. Nagyon sokszor azt mondják, ne beszéljek róla, mert szörnyű. Nem lehet végighallgatni.

Amikor fiatal lány voltam, mindig nevettem. Úgy nevettem, hogy a hasamat kellett fogni. Ma pedig nem is tudom, mi az, hogy nevetés.

Mindig félelmet álmodok. Félek. Futnak. Kutya vagy az ember. Vagy beesek mélységekbe. Föl akarok ébredni és nem tudok. Akkor kiabálok, nyögök és a férjem kelt fel mindig. Ez a sok „szépség”, amin keresztül mentem.

Azt nem lehet megérteni, hogy ilyesmit megengedett a világ. A német nép csinálta, de a magyarok is.

Meg lehet-e Auschwitz után bocsátani? Mit? Kinek? Az embereknek? Talán igen, talán nem. Nem tudom. En nagyon messze élek tőlük. Amióta csak az eszemet tudom, van egy kis bizalmatlanság mindenben, kételkedés mindenkinben.

Milyen érzés itt lenni? Nem akarok rá gondolni az egészre, hogy mi volt, hogy volt. Fájdalmat érzek a szülőik és mindenki iránt.

Van-e egy ilyen találkozóznak értelme? Nem hiszem. Nincs kapcsolatunk a németekkel. Akik velünk vannak, azok kedvesek, rendesek. De a többiek? Nem tudom. Frankfurtban is, mikor leszálltunk a repülőgépről és vártunk a csomagra, ott is hallottuk, hogy mondták: „Nu, die sind Juden angekommen.” Így van ez.

Félek, de már olyan sok rosszon mentem keresztül, hogy talán ez se fog olyan nagy hatással lenni. Talán most itt az ideje. Mondták nekem Izraelben, minék méz, megint nagyon nagy ott a zsidózás. Mondom nem baj, talán nincs az arcokra írva, hogy zsidó vagyok. Pedig rám van írva, ugye? De megpróbálom. Nem maradok ott örökké. Csak vendég leszek, ugye? Látni kell azt, érezni.

Akarom újra látni a helyet. A fát, az iskolát, az utcát, mást úgyse talállok Sárváron...

A vár mellett volt egy nagy park, és ahogy bementünk, egy kis híd, a park domborodó, jobb felén meg nagy fák. Ott a parkban egy fába bevésztük a nevünket a barátnőmmel, a Lőrincz Babival. LB, LM. Mindig meséltem a gyerekeimnek, hogy ezt szeretném még egyszer látni...

Bocsánat, kérhetek egy zsebkezdőt a férjemtől?”

Lejegyezte: Gervai András

Kavicsok a Duna-partról

Emlékek 1944 teléről

Ha a budapesti utcák, terek, házak mesélni tudnának, olyan történeteket hallanánk, amelyek a legvakmerőbb írói fantáziát is felülmúlnák. Talán jobb, is, ha mi, a későbbi korban születettek csak az áruval zsúfolt üzletek kirakatait látjuk, a gyerekzsivajtól hangos zöldellő játszótérek, a csilingelő villamosokat, a jól öltözött embereket, amint dolguk után sietnek.

De hát ki akarná tönkretenni a Duna-parton sétálgató fiatalok boldogságát azzal, hogy „lefordítja” a parti lépcsőhöz csapódó hullámok sírámaikat? Az örökkévalóság nyugalomával tovacsorgó uszályok, a kirándulójáról vidáman integetők, a nyargaló, ágaskodó szárnyashajók látványa függöny csupán. Aki ezt a függönyt fellibbenti, örvényt lát, amibe gyermekek, asszonyok, öregek hullottak, apáink, rokonaink, egy kicsit mi magunk is, még akkor is, ha a távolba néző tekintetünk elsuhan a rakparton hagyott ruhák, cipők gondolatainkban felsejlő képe fölött. A közelmúltig egyetlen felirat, emlékkő, kegyhely nem jelezte, hogy a pesti Duna-part olyan ártatlan ezrek temetője volt, akik nem csatákban estek el szeretett városukért, hanem saját honfitársaik ölték meg őket aljas kegyetlenséggel.

Agnessel a múltra emlékezünk. 1944-ben 14 éves kislány volt. Édesapja Gergely Odön, akinek ex lib-

ris-gyűjteményét nemrég láthattuk a Chagall Galériában, Raoul Wallenberg közvetlen munkatársai közé tartozott. Részt vett abban a munkában, amelyet Wallenberg szervezett meg a budapesti zsidóság megmentése érdekében. Erről részletesen olvashatunk Lévai Jenő könyvében. Megismerhetjük a Tátra utca 6. szám alatti svéd kirendeltség drámai küzdelmét, melyet védenecéért folytatott. 1944 utolsó hónapjaiban ebben az első emeleti lakásban százak adták egymás kezébe a kilincset. Wallenberg önfeláldozó, bátor munkatársai is odamenekítették a családjukat. Így került oda a Gergely család is; és miközben a kamaszodó Ágnes átélte a rettenetet, ami minden mindent nap vagy óra ráadásnak számított, megfigyelt és elraktározott agyában olyan eseményeket, amelyek nem kerültek a krónikás látószögébe.

— Nem féltém — mondja Ágnes. — Pedig a nyilasok sokszor ránk törtek. A falhoz állítottak bennünket, gyakran egy hajszálon múltott az életünk. Aztán eltakarodtak valahogy. Láttam a Duna-part felé tartó halálmeneteket. Jó úszó voltam. Naivan arra gondoltam, hogy majd kiúszom... Hányszor zörgettek a kirendeltség ajtaján emberek átlótt testtel, csuromvizesen, dideregve. Ma is látom vacogó ajkukat, hallom történeteiket. Egyszer megjelent egy nő átlótt kézzel. A golyó átdörögte a tenyerét. Ahogy ott állt az ajtókeletben élettelenül lógó karral és a tenyerén tátongó mély, vörös sebbel, a keresztény vértanúkra emlékeztem.

— Ezek az emberek ott maradhattak?

— Arra nem volt lehetőség. De mindig megpróbáltuk gondoskodni róluk. Elhelyezték a védett házakban, vagy mentővel beszállították őket a kórházba. A mentők nem tettek kivételt. És a Dunából kikeményítő fémhálókat a rendőrök is segítették. Annak ellenére, hogy a keresztények közül sokan rokonszenveztek a nyilasokkal, mégis úgy tűnt, mintha senki sem segítene őket. Tudták, hogy napjaik megvannak számlálva: a rablás, a gyilkolás fontosabb volt a számukra, mint hogy felvegyék a harcot. Az oroszok már a szomszéd utcában voltak, de ők még mindig folytatták az öldöklést. Nyilván a főváros szennye, szemete volt a legtevékenyebb, miközben különféle rendűrangú emberek voltak a támogatóik. A bűnözők uralma volt ez, hiszen a szabad rablás reményében bárki felölthette a pártszolgálatos egyenruhát.

az ajtón. Odalopakodtam és résre nyitottam az ajtót. A huzatos lépcsőház homályában egy embert pillantottam meg. Testét jéggé fagyott ruhadarabok páncélja borította. Keze-lába spárgával összekötve. Ahogy kintről bekúszott a fényre, felsikoltottam. Ma is remegni kezdek, ha felidézem. Véres jégdarabok fedték a testét. Óvatos kezek az ágyra fektették és meleg takarókba bugyolálták.

Fiatal, jó kötésű férfi volt. Lassan visszanyerte emberi vonásait. Az ajkai közé öntött konyaktól éledezni kezdett. A történet, melyet összefüggéstelennek tűnő mondatainak mozaikszemeiből összeraktunk, olyan, amelyet csak kalandregényekben írhatnak le.

Ez a fiatalember — aki Wallenberg munkatársainak tágabb köréhez tartozott — egy VIII. kerületi suszter volt. A megelőző nap délelőttjén különféle ügyeket intézett a városban, egyebek között élelmiszert szerzett be a védett házak lakói részére. Árja külsejével és hamis papírjaival viszonylagos biztonságban mozoghatott. Hónapok óta dolgozott már illegálisan, amikor egy szomszédja felismerte. Zsidó! — üvöltötte. Nem kellett sokáig kiabálnia. A járőrök közül néhányan rávetették magukat és átadták a nyilasoknak. Egész nap kínozták a nyilasház pincéjében. Éjszaka, a sötétség leple alatt, több társával együtt kivitték a Duna-partra. A Szent István parktól néhány száz méterre, Újpest felé a rakparton, kezét-lábát szorosan összekötve hozzáerősítették egy másik férfihoz.

Az örvénylő, jeges áradat szélén állva mindketten várták a megváltást jelentő golyót. Felugattak a géppisztolyok. Társát találat érte. Előrehugantak. Súlyos terheléssel együtt elragadta a víz sodra. Hogy halott társát meddig cipelte magával, nem tudni. A lélekjelenlét, a kétségbeesett életerő vagy a pusztaszerecsse mentette meg? Ki tudhatja? Valahol a Margit hídnál sikerült megszabadulnia koloncától. Nehezen tudott megkapaszkodni a partszegélyben, hiszen keze, lába még mindig össze volt kötve. Ugrálva vágta magát keresztül a Pozsonyi úton és az azt követő utcák során. A Tátra utca nem volt messze a Duna-parttól, mégis örökkévalóságnak tűnhetett a számára, hiszen a nyilasok mindenütt járőröztek. A többit már tudjuk. Édesapámék kihívták a mentőket. Hogyan alakult a további sorsa, soha nem tudtam meg. Remélem, túlélte...

— Mit érez negyvenöt év után, ha a Duna-part felé visz az útja? — kérdezem Ágnest.

— Olykor kimegyek, és virágot szórok a zajló jégtáblák közé.

(magén)

OMEGA TOURIST KFT.

Üdülés LARNACÁN
apartmanban

*

Üdülés THASSOS SZIGETÉN

*

Üdülés TOLO-n

*

Üdülés RAB SZIGETÉN

*

BURMA – 10 nap, 9 éjszaka

*

NEPÁL – BURMA

14 nap, 13 éjszaka

*

Felvilágosítás

az OMEGA TOURIST irodáiban:

VI., Teréz körút 56. (tel.: 131-0378) és

IX., Ferenc körút 38. (tel.: 117-0017)

Hallgattam a neszeket. A jó fül életet menthetett. Az egyik éjszakán arra riadtam fel, hogy kaparásznak

A szabadító május közeledett

Emlékszel?

Már Breslau, a mai Wroclaw körül folytak a harcok. A túlnyomó többségükben csontvázvá éheztetett emberek, ha volt még annyi erejük, hogy felemeljék fejüket, éjszakánként látták a sorozatvetők éles fénycsóvát, amint csikokra szabdalják a mennybolt sötét kárpitját. Alsó-Szilézia waldenburgi (Walbrzych) körzetében az Eulengebirge, a Bagoly-hegy mindig köddel borított völgyében lapult a tábor, titkos nevén KZ-lager II. Dörrnhau. Az egykori szőnyeggyár, az „M. Kragen Co. Teppichfabrik” kétemeletes barakkyszerű épületének deszkapriccsain a környékbeli erődítési munkákon agyonhajszolt testek heverték, életenergiájuk utolsó maradékát fogyasztva.

Auschwitz gázkamrái és krematóriumai már nem működtek, a közeli tizenegy tábornak a Todt-szervezet számára értéktelen rabszolga-anyagát folyamatosan hozták szállították éhen halni. A ma Kolce névre hallgató lengyel falu szélén, a tömegsírokba négyezernél több névtelen sorstársunk csontváza zuhant egymásra hányt fahasábként. Csak a jugoszláviai költő, Debreczeni József Hideg krematórium című könyve (Újvidék, 1950) és a te néhány írásod emlékeztet rájuk.

Tizenöt éves voltam. Talán legfiatalabb a még életben maradt mintegy ezer halálraítélt között. Az utolsó szelektálást, amikor az SS elszállította a munkára végképp alkalmatlanokat és a táborban talált gyerekeket, úgy úsztam meg, hogy apám — az ötvenéves Pasternák Simon — féltő szeretete, értem való rettegése láttán néhány bátor jóbarát megszánt — köztük volt a Sátoralja-újhelyről odakerült, nálam pár évvel idősebb, s ma Sydneyben él, Ausztrália-szerzte jól ismert városépítő-

nagyvállalkozó, John Saunders — s szembenézve a vesztéllyel, elrejtett arra az időre, míg a „halál angyalai” ott tartózkodtak.

Aki időt nyer, életet nyer. Éreztük, bármily nehéz lesz is kitartani, már csak hetek lehetnek hátra, a szabadítók ágyúja a közelben dörögtek. Hírét vettük, hogy a szomszédos táborokat kiürítették, a járóképes foglyokat elhajtották. Ha mi visszamaradunk és megérjük azt a napot, amikor az őrség elmenekül, ránk tör az újabb veszély, az eddigi nagyon kevés élelemhez sem juthatunk hozzá. Apám egyre lázasabb megszállottsággal emlegette otthonunkat, a tokajhegyaljai Tállyát, ahol családunk élt, elődeink gazdálkodtak, ahol az ő szőlészete mintagazdaságnak számított, ahol a pincéjéből kikerült borok hazai és külföldi kiállításokon elismerést szereztek termelőjüknek.

— Túl kell élnünk — mondta apám, s letört egy darabot összeszáradt napi kenyérfejadagjából. — Ezt fejünk alatt őrizzük a még nehezebb időkre. Te is félretesz minden nap egy darabkát, lehet, hogy ezzel mentjük meg életünket.

Közeledett pészach ünnepe. Egy nap Häftling-szállítmány érkezett a „hideg krematóriumba”. A jövevények többségének nem maradt jártányi ereje. Egyesek, a már csupán félerővel üzemelő konyhabarakk közelében, a földön csúszva-mászva kotorásztak, hogy a fagy felengedvén a régen kiszórt, fonnyadt, rothadó krumplihéjjal próbálják enyhíteni a mienknél is elviselhetlenebb éhségüket.

Apám nem tudta nézni az egyik lengyel vergődését, nekiadta néhány maréknyi kőkeményre száradt kenyérét, az pedig megajándékozta őt egy imakönyv maradványával, amit valamilyen csoda folytán elhozott valaki valahonnan, ezer akadályon és halálon át Dörrnhauig.

Kopogott a szemem az éhségtől, torkomat szorongatta a sírás. Odalett a fele kenyérünk.

— Szeretném, ha megértenél kisfiam — vigasztalt apám. — Ez — mutatott az imakönyvre — segít engem és majd másokat is az életben maradásban.

És azon az örökké felejthetetlen széder-estén — a húsvéti ünnep beköszöntekor — Pasternák Simonék priccséhez vonszolta magát a közelből mindenki, aki még mozogni tudott, s hallgatta Simi bácsi erőt adó imáját, a Hágádát, amely a szabadulásról beszélt.

Megéltük a szabadító májust, a háború utolsó napját, kilencedikét. Hazatértünk kifosztott otthonunkba. Túlélte a megpróbáltatásokat édesanyám és két nővérem is. Apámban friss erő támadt, alig telt el egy-két év és a szőlők megint bő áldást hoztak. Én folytattam, ahol abbahagytam, a gimnáziumot. Csak osztályelsőségemnek, érettségim eredményének köszönhetem, hogy ha nem is könnyen, de felvettek Budapesten az orvosegyetemre.

Aztán újra kirekesztettek lettünk, kulákliszta került osztályidegenek. Megint elvettek tőlünk mindent. Tudsz róla, hogy mekkora erőfeszítembe került, milyen vizsgaeredményeket kellett elérnem, hogy folytathassam és befejezhessem tanulmányaimat az egyetemen. Végül, egy ponton túl, már nem ment. El kellett hagynunk szülőföldünket. Gondokba öszült apám könnyezve vett örökre búcsút sok évtizedes munkájának, bánatainak, örömeinek, büszkeségeinek és megaláztatásainak színhelyétől, Tállyától. Együtt érkezünk az Amerikai Egyesült Államokba. Itt élt meglegedetten, de viszontagságait sose feledve. Itt halt meg öt éve, kilencven éves korában.

Köszönöm, hogy akik a táborban megismertették, nem felejtették el őt. Boldog vagyok, hogy születésnapomon Budapesten, barátaim körében lehettem, megszoríthatuk egymás kezét és együtt idézhettük fel a régi emlékeket.

Tollba mondta: Alfred Pasternak dr., M. D. Los Angeles
Lejegyezte: Vadász Ferenc

Hedva Ferenc: Kisfiú

Több mint osztályfőnöki óra

Egyetlen zsidó tanuló vagyok a Goethe nevével viselő bécsi 14. számú reálgymnázium hatodik osztályában. Nevem Szigetvári Éva, tizenöt éves vagyok. Már harmadik éve koptatom a bécsi utcaköveket, szüleim tartós kiküldetése okán kerültem ebbe a szép Duna-parti városba. Kezdetben egy mukkot sem tudtam németül. Mondanom sem kell, teli voltam szorongással, meg eyebeekkel. Nyelvtudás nélkül az ember olyan, mintha teljesen béna lenne. Ha ehhez hozzávesszük zsidó származásomat, hát bizony, több mint elég egy magam korabeli lány lelkületének. Egyesek úgy néztek rám, mint valami csodabogárra.

Nem is tudnám megmondani, talán ez ellen a csodabogárság meg sok minden egyéb ellen lázadtam fel, amikor már német nyelven ki tudtam fejezni magam, és az egyik osztályfőnöki órán kikotyogtam, hogy nagypapám a buchenwaldi koncentrációs tábor foglya volt, és csodával határos módon maradt életben. Vártam a hatást.

Döbönt csend következett. Nagy meglepetésemre Höck, az osztályfőnökünk, az osztályhoz fordulva, megkérdezte: „Mit szólnátok hozzá, ha meghívánk Szigetvári Éva nagypapáját a következő osztályfőnöki órára; mondja el nekünk, min ment keresztül egy ilyen táborban.” Nagypapám történetesen éppen nálunk vendégeskedett; nem

hagyta magát sokáig kéretni, beleegyezését adta, hogy előadást tartson Buchenwaldról. Őszintén megvallom, még nekem is furcsa volt, hogy — legyen az hozzátartozóm vagy idegen — előadást tartson nekünk. Mozartról, sőt még a csernobili katasztrófáról is hamarabb el tudtam képzelni, hogy referátumot tartanak. De Buchenwaldról?

Mielőtt elmondanám, hogyan is zajlott le ez a találkozó, megemlítem, hogy számomra valóságos katarzist jelentett, amikor megtudtam, min mentek keresztül nagyszüleim, hozzátartozóim. Tizenegy unokatestvérem veszett oda az auschwitzi gázkamrában. Én úgy érzem, előlött nem lehet napirendre térni. Hogyan süthet ezután is ugyanúgy a nap, mint annak előtte? Hogyan kelhetnek, fekhettek le az emberek úgy, mint régen? Hogyan élhetünk azzal a tudattal, hogy mindezt a gyalázatot emberek követték el?

Nagy izgalommal vártam a következő osztályfőnöki órát. Mit fognak szólni ehhez a nem mindennapi órához ezek a csupa szőke (én vagyok az osztályban az egyetlen fekete hajjú!) fiúk és lányok, akik a könnyűzenéért rajonganak, nem érdekli őket a politika, inkább egy jó buliban vannak benne. Még egy meglepetés ért: az osztályfőnöki órát megtisztelte jelenlétével a német nyelv és irodalom tanárnöje, valamint a hittanár is.

Egyetlen egy napnak a történetét hallhattuk ezen az órán. De abban az is benne volt, hogy hajnali négykor ébresztő volt, hatkor munkába kellett állni, reggelire a foglyok egy darab kenyérnek nevezett fekete ragacsos masszát kaptak, s elretentésül oxigén-injekciót fecskendeztek azon zsidó foglyok szívébe, akiket raptakaptak, hogy pár percre megpihentek. S ott, ahol csaknem a nullával volt egyenlő a túlélés lehetősége, a foglyok mégis bíztak és harcoltak a holnapért. Sőt, mi több, a szolidaritás soha sehol nem nyilvánult meg úgy, mint a lágerban.

Hogy milyen hatással volt ez az előadás osztálytársaimra? Nehezen tudnám szavakba önteni. De az arcukról sok mindent le lehetett olvasni. Emlékszem néhány kérdéseikre. Valóban bújtattak a lágerben egy két éves kisfiút? És az üres levesfazékba rejtették az SS elöl? Fegyvert rejtettek a táborban? Szappant főztek az emberek zsírjából?

Elgondolkodtam azon, miként lehetséges az, hogy nagypapám, noha csupán vendége volt ennek a városnak, méghozzá rövid időre szóló vendége, meghívták a Goethe nevével viselő gimnáziumba egy ilyen találkozóra, odahaza viszont még várat magára ez a meghívás. Bennem viszont ez után a találkozó után feloldódott valami, szorongásom alábbhagyott. Megváltozott a hangulat az osztályban. Közvetlenebb lett a kapcsolatunk.

Ugye hihetetlen?

Lejegyezte: Kroó László

Vagy két éve találkoztam egy korombeli férfival. Ő hozta fel a bűrtort a kilencedik emeletre. Nyaklancán Dávid-csillag lógott, de a fülbevalóját is az díszítette. Pofátlanul becsapott, de hajlandó volt velem beszélgetni. Megkérdeztem: nem piszkálják-e a kolleági a placcon a hatágú csillag miatt? — Már nem — válaszolta önelégült mosollyal. Irigyeltem ezt az embert a magabiztossága, bátorsága miatt. Neki nincs identitászavara, mint a magamféléknek, akik évtizedek óta küszködnek a ki vagyok én, miért az vagyok és még meddig maradok ilyen állapotban? kérdésekkel.

Ismerem azt a szociológiai kutatást, amit kortársaim körében folytattak néhány éve. Ők is hasonló sorsokat éltek meg: zsidóságuk zavarba ejtő, néha titkolandó, de mindig zavaros adalék volt életükben. Sokan megélték ugyanazt az élményt, amikor már nagykamaszként észleltük, hogy a társaságok furcsa mód alakulnak az osztályban, iskolában. Nem húzódtak ugyan ott magas falak, de voltak bizonyos láthatatlan vonalak, amik elválasztottak. Miért? Mai napig sem tudom megmagyarázni. Húsz évvel ezelőtt inkább csak szórakoztató epizód volt ez számomra, ma kiindulópont az elmélkedéshez.

Csillag a fülben

Soha nem éreztem, hogy engem ebben az országban üldöznek. Nem tudatosult bennem, hogy valamilyen hátrányt szenvedek azért, ami vagyok. Lehet, persze, hogy tévedek, hiszen az „órendszer” egyik utolsó évében „félhivatalosan” figyelmeztettek is rá: ki vannak tűzve a korlátok. Nem hittem el, hogy ez komoly intés. Aztán eljutottam Izraelbe. Tetszett, örültem az újonnan felfedezett rokonoknak, s szórakoztatott, hogy az utcákon mindennütt vadidegen ismerős arcokat látok. De zavart az a konokság, amivel némelyek meg akarták nekem magyarázni, hogy én mi vagyok, hogy hol a helyem és hogy milyen igazságokat kell elfogadnom. Nem éreztem azt a bizonyos kettős kötöttséget ott sem, nem szállt meg a Fálnál sem az intimitás, a bensőségesség érzése. (Pedig számítottam rá!) Az ortodoxia agresszivitása elretentett, a nacionalizmus megnyilvánulásai visolyogtattak.

Közben persze fordult a világ ebben az országban. A Kádár-rendszer véget ért, s a politikai váltás furcsa változást okozott környezetemben is. Sokan azt érezzük, hogy egyre többet és

mind többen emlékeztetnek itt és ott arra, hogy mások vagyunk. Vannak, akik ezt kirekesztő szándékkal teszik, mások pedig éppen azért, mert önmeghatározásuk erősítéséhez van szükségük az elkülönülésre. Nagyon különböző emberek arra akarnak emlékeztetni, hogy az asszimiláció (de ocsmány szó is ez a heves érzelmi nemzetválasztásra!), amibe úkapaim bekapcsolódtak, tévedés volt. Nem csak a szélsőséges heccclapok, a sumér—magyar kacagányosok vélekednek így, de újsütetű zsidó nemzetiek és úgynevezett mérsékelt keresztények is. (Bevallom, ez utóbbiaktól tartok leginkább. Ők a szimpátia díszletei mögött építik újra a hagyományos magyar úri antiszemizmust.)

Bonyolult helyzetben van a háború után született zsidó magyarok, értelmiségiek csoportja. Azonossági választásra könnyesülnek — sokan felkészületlenül. Rejtőzködés után ki kellene lépni — de hová? Sokan a dacos elkülönülés, a bezárkózás és a sérlemi politika útját választják. Ennek sem lehet más vége, mint a felszámolás. Hiszen így vész a sajátos kultúra, azok az értékek, amelyek oly sok nagy író, annyi Nobel-díjast teremtett.

Miklós Gábor

Kinek a békéje?

Azt már biztosan lehet tudni, hogy ki vesztette el az Öböl-háborút totálisan. Szaddám Huszein még intézhet néhány, az iraki hadsereg győzelméről zengő szónoklatot az általa kézben tartott nyilvánosságon keresztül népéhez, ez azonban mit sem változtat a helyzeten: tábornokainak lediktálták a feltételeket. Ezeket pedig — nem tehettek mást — elfogadták. Ezzel azonban még csak kezdetét vette egy nagyon hosszú és nagyon kényes folyamat, amelyben vélhetően nem születik könnyű béke.

Nem lesz könnyű ugyanis a térségben a pánarab eszméket bármilyen szerződéssel semmissé nyilvánítani, hiszen azok hosszú ideig a gazdasági és szociális problémák megoldása helyett mindig kapóra jönnek, hogy felvedve mindent, egységbe kovácsolják a „nagy arab nemzetet”, amely főként a hatalmukat megerősíteni és kiterjeszteni kívánó diktátorok kedvecsszereke — éppen az arabok valóságos érdekeivel szemben.

Az Öböl-háború sok minden más mellett — a világ negyedik legerősebb hadserege iraki legendájának órák alatti szétfoszlásától — rávilágított a leglényegesebb kérdésre. A modern világ nem képes közlekedni olyan térséggel, amely történelmileg más dimenzióban él és gondolkodik. Nincsenek meg a megfelelő illeszkedési pontjai, ehhez a világhoz az olajon kívül, vagy hogy a számítógépek nyelvén szóljunk: a modern világ nem kompatibilis a klánharcokból születő, vallási megszállottságtól átitatott régiókkal. Jó példa erre, hogy a Szaddám elleni megmozdulásokat korántsem fogadta kitérő örömmel az Egyesült Államok, tudván tudva, hogy egy esetleges síita hatalomátvétel még konzervatívabb —

kökörszakkelibb berendezkedés felé — mozdíthatná a térséget. Ezek előbb-utóbb vereséget szenvednek. Ha nem fegyveresen, akkor úgy, hogy szinte elszigetelik magukat az egyre inkább hasonló gazdasági elvek alapján gondolkodó és működő fejlett világtól. Az egyetlen kapcsolódó cérnaszál, az olajkincs ugyanis könnyen csábít irracionális megoldásokra — hol innen, hol onnan kívánják vagy átvágni, vagy megszerezni. A háború utáni nagy kérdés tehát az, hogy a régió felismeri-e valóságos érdekeit?

Nem lesz könnyű, hiszen valóban történelmi és történelmi lépcsőfokokat kellene ha nem is átugrani, de sietősen meghaladni a térség országainak. Ennek a nagy kérdéskomplexumnak egyik döntő eleme, hogy miként képes Izrael kezelni a palesztin-kérdést. Az Öböl-háború egyik igazi nagy vesztese az Arafat vezette PFSZ, amely egyoldalúan Szaddám mellé téve a voksot, politikailag lehetetlen helyzetbe hozta magát.

Izraelnek és a palesztinoknak olyan békét kell közösen keresniük, amely véget vet az eddigi áldatlan, prolongált patthelyzetnek és stimulálólólag hat az egész térség rendezésére. Egyelőre azonban még az is talány, hogy az izraeliek kikkel, milyen palesztin vezetőkkel köthetik meg ezt a békét. Egyáltalán; a palesztinok képesek lesznek-e a PFSZ helyébe új érdek- és politikai akaratképző elitet elismerni és megteremteni.

A nagy valószínűséggel — időben és résztvevőkben egyaránt — több fázisú békekezdeményezések lényege tehát az lesz, hogy ez a béke diktátumok alapján, a tűz lefojtásával teremthető-e meg, vagy pedig azzal az igénnyel, hogy a térséget ténylegesen beemelje a világ vérkeringésébe. Kiiktatva ezzel egy állandó feszültség-gócot.

Nem nehéz megjósolni, a békét megnyerni sokkal nehezebb lesz, mint a háborút.

Szigethy András

Vendégségben a Hasacharnál

TULAJDONKÉPPEN örülnöm kelene. Hiszen az a kép, ami az olvasó elé tárul, miután megismerkedett a Hasachar (Hajnal) című, a Zsidó Kulturális Társaság lapjának múlt évi (ha nem is az összes) számaival, feltétlen bizakodásra, optimizmusra ad okot. Ha viszont letesszük a lapot, hagyjuk magunkban leüledni

ném, ezzel összefüggésben az egyre szélesedő izraeli—szovjet kapcsolatokat, a zsidó állam sok színű, dinamikus életének bemutatását.

Talán kissé önkényes a harmadik témakör megfogalmazása: A szovjet hatalom és a zsidók címet adnám neki. Ami a zsidó—keresztény közleledést illeti, nálunk a kérdés sokkal

emberi értékek mellett, a civilizációért, emberi mivoltunkért, amely összeegyeztethetetlen az antiszemitizmussal. Mélységesen elélté a 74 orosz író hírhedt levelét, amelyben uszító hangot megütve támadják és olyan vádakkal illetik a zsidóságot, amelyek a feketeszázak pogromhangulatát idézik. Utolsó szavai memem-tóként hangzanak: ahhoz nem kell zseninek lenni, hogy emberek legyünk. Raszputyin Valentyin Grigorjevics, csak nem akar még egy Karabahot? Zsidó Karabahot?

A „Zsidó kérdésre — zsidó válasz” című cikk egy és másban átfedi a fentieket, de hogy írhatott le a szerző ilyen mondatot: „Az európai zsidóság katasztrófája előtt a tragédia előfeltételei adva voltak: tömeges áttérés keresztény hitre, asszimiláció, a lengyelországi házsidok miszticizmusa, a cádikok kultusza...” Csak nem a zsidókat okolja az antiszemitizmus elterjedéséért?

Az „Egy provokáció anatómiája” című cikk keményen odavág mindazonoknak, akik az antiszemitizmust gerjesztik. A többi között Szkobeljevnek is, aki a Belorussz Köztársaság pártapparátusában dolgozik, s annak lapjában, a Polityicseszki Szobeszednyikben fejti ki „áldásos” tevékenységét. Szkobeljev ugyanis a feketeszázak egyik hírhedt ideológusát, Satrovot idézi, kezdetben elhagyva a „zsidó” szót, hogy szabad

az olvasottakat, nem kevés nyugtalanság, aggodás, sőt bánat szorítja össze a torkunkat.

A lap fejlécéből ítélve országos méretű társaság nevében szól olvasóihoz, de Tallinnban jelenvén meg, különleges figyelmet fordít Észtország, továbbá a Baltikum és a szomszédos Belorusszia zsidóságára, ugyanakkor nem tagadhatjuk, a Szovjetunió egész zsidó népességét is érinti.

Mondanivalójának súlyát, társadalmi vonzatát tekintve, az antiszemitizmus ellen folytatott következetes, bátor harca kívánkozik az élre. A másik, jelentőségében messzeható témakörként a kivándorlást említe-

nagyobb hangsúlyt kap, a Hasachar csak érintőlegesen foglalkozik vele, Továbbá a rövid, ám értékes információt hordozó anyagok színességére, sokoldalúságára hívom fel a figyelmet.

Ki áhítzik zsidó Karabahra?

Kezdjük tehát az antiszemitizmus-sal. Mindenekelőtt ide kívánczik Gyektyerjeva borovicsi (Leningrád környéki) lakosnak Raszputyin íróhoz intézett „Szégyellem magam ön miatt” című nyílt levele. Szerzője egy orosz asszony (nem zsidó). Szenvedélyes hangon, a hagyományos klasszikus orosz kultúra hangnemét felelevenítve áll ki az egyetemes

kezet nyerve később a zsidók nyakába varrhassa a legképtelenebb vádakat. Még Churchill is segítségül hívja, aki szerint Marx, Trockij, Kun Béla, Rosa Luxemburg a fejlődés megállítása végett nemzetközi összeesküvést szöttek.

Izrael hangja négy nyelven

A Hasachar a kivándorlásnak főként gyakorlati oldalát boncolgatja. Az újságírók sorra keresik fel az Izraelbe települt zsidó családokat, meginterjúvolják őket, őszinte eszmecsere folyik arról, hogyan sikerült beilleszkedésük. Ne feledjük, egy-néhány évvel ezelőtt a zsidók jóformán még semmit sem tudtak Izraelelől. Roppant nagy változás kellett, hogy Riga, Lvov, Alma-Ata, Csernovic zsidó lakosainak egyharmada be merete adni kivándorlási kérelmét. Mindamellett a lapból ma is meg-hökkentő esetekről értesülhetünk. Így Julij Kosarovszkij nyelv-tanár, politológus 18 évi visszautasítás után csak tavaly kapta meg a kivándorlási engedélyt. A lap gyakorlati érdekére vall, hogy jóformán majd minden számban nagy terjedelemben közöl tudnivalókat az elhelyezkedési rovatban: mik az izraeli lehetőségek, milyen okmányok szükségesek, mielőtt kell vizsgáznuk az új honfitársaknak.

38 év után az első

Jehja ibn Daud Cubajri a neve annak a 87 esztendő, félig vak jemeni zsidónak, aki a múlt év decemberének egyik estéjén a Ben Gurion repülőtéren Izrael földjére lépett. Az aggastyánt három gyermeke várta.

Négy évtizede, hogy az apa nem látta fiait, akik 1950-ben, az emlékezetes „Repülő Szőnyeg” akció során települtek át Izraelbe. Az idős ember akkor nem ment velük, mert előbb el akarta adni üzletét. Ez ugyan nem sikerült neki, vagyont elvesztette, mert a jemeni hatóságok két ízben is bebörtönözték. Előbb azért ítélték el, mert a Tórát próbálta tanítani fiataloknak, másodsor meg azért, mert Izraelben élő hozzátartozóitól egy Jemenbe látogató amerikai révén levelet kapott. A vád mindkét esetben Izrael javára végzett kémkedés volt. Így hát Jehja ibn Daud Cubajrinak nem sikerült néhány hónap után követnie családját, amint elképzelte.

Az Izraellel szemben szerfölkött barátságatlan politikát folytató Jemen mind ez ideig megakadályozta, hogy zsidó állampolgárai Izraelbe települhessenek. 38 év után az első kivételt a félig vak öregember jelenti.

(Die Jüdische Zeitung, Svájc)

A lap anyagaiból lesűrhető, milyen ígéretesen javulnak a szovjet—izraeli kapcsolatok. Ide kívánczok Jevtusenko, Okudzava, Voznyeszenskij szovjet költők látogatása Jeruzsálembé, amit viszontlátogatás követett.

Nem sikerült kialakítani áttekinthető képet „A szovjet hatalom és a zsidók” címmel említett tárgykörrel. Engem is, aki évtizedeken át éltem a Szovjetunióban, megdöbbentett a nagy honvédó háborúról nemrégén készült nagyszabású enciklopedikus mű egyik-másik hiányossága, vagy ferdtése. Ez a mű a legkisebb, jelentéktelen ellenállási cöccokat is számba veszi, „de ugyanakkor megfeledkezett a minszki gettóról, földalatti szervezetről, annak létrehozóiról, vezetőiről, arról, hogy több százán fegyverrel a kezükben kitörték a gettóból az erdőbe, s ott zsidó partizánegységeket hozva létre folytatták harcukat a német fasizmus ellen”. Oly keveset tud erről a világról. Nagy kár.

Kinek az oldalán áll az Isten?

A Hasachart Tallinnban szerkesztik, ott jelenik meg. Ezért nem is teheti meg, hogy ne foglalkozzon kiemelten az észti zsidóság helyzetével. Egy sajátos jelenségről értesülhetünk. Észtországban a háború előtt zsidó óvodák, iskolák, színház, aggok háza, kultúrintézmények működtek. 1940-ben, amint színre lépett a szovjet uralom, ez mind megszünt létezni. Majd a náci megszállás következett, annak minden tragédiájával. Csoda-e ezek után, hogy a zsidó szervezetek élesen tiltakoznak amiatt, hogy a veteránok találkozója ürügyén egyesek össze akarják mosni a határokat az Észt SS-légió, Omakajtsze SS biztonsági alakulata, valamint a háború igazi veteránjai között? De kellemesebb hírek is olvashatók: szinte ünnepi hangulat árad abból a képes riportból, amely a tallinni zsidó gimnázium megnyitásáról, helyesebben újranitásáról számol be.

„Kinek az oldalán áll az Isten?” című cikk amerikai—szovjet konferenciáról tudósít, melynek témája a zsidó—keresztény közeledés. Elgondolkozásra késztet „A keresztény teológia Auschwitz után” című írás. Az informatív anyagokból ízelítőül csupán címszavakban: Maimonidész kéziratokra bukkantak Szibériában; Svéd zsidó közösség ismerkedik az észttel; Litvánia megkövette a zsidókat azokért a tömegpusztításokért, amiket a háború idején velük szemben elkövettek. A Makkábi Sportegyesület újjáéledése.

Ezek a cikkek és bizonyítják: a zsidó identitás keresése egyre nagyobb teret foglal el a zsidók életében. Nagy lendületet vett a denacionalizáció folyamata. Érthető, ha ilyenkor hol az egyik, hol a másik oldalra hajlanak el az emberek. Sebaj, előbb—utóbb helyreáll az egyensúly.

Bízunk benne.

(kroó)

„Vérrel, tőzzel, vassal”

Irak: válság és pogrom ötven évvel ezelőtt

A közel-keleti feszültség nem újkeletű: végigkíséri századunkat. Irak is gyakran szerepelt az újságok címlapján. Fél évszázada szintén volt iraki válság.

A második világháború elején a tengelyhatalmak kezdeti sikerei nagy hatással voltak az arab nacionalistákra. Az egyiptomi tisztikar nagy része németbarát volt. Gamal Abdel Nasser az egyiptomi „zöldingesek” tagjaként kezdte politikai pályafutását, későbbi utóda, Anvar Szadat börtönbe került kémkedés gyanújával, a jeruzsálemi mufti Berlinbe szökött és a német rádióban szólította fel híveit Palesztina felszabadítására. Amikor Georges Habbas megalapította a Palesztinai Felszabadítási Szervezet elödjét, jelszavát így fogalmazta meg: „Vérrel, tőzzel, vassal”. Amikor Olaszország hadba lépése közelebb hozta a haditevékenységet Egyiptomhoz és a Szezi-csatornához, a tengelyhatalmak megkezdték az iráni, afganisztáni és indiai behatolás terveinek kidolgozását. Az egyiptomi tisztikar egy része és a Muzulmán testvérek nevű vallási szervezet angolelles felkelésre készült. Kuvaitban az Ifjú szabadságharcosok

pártja kísérletet tett az angolbarát sejk hatalmának megdöntésére.

1941 áprilisában Rasid Ali el-Gajlani nacionalista politikus államcsínyt hajtott végre Nuri esz-Szaid miniszterelnök és a régens ellen. Már április 1-jén megalakították Bagdadban a nemzetvédelmi bizottságot, amely két nap alatt — az angol katonai támaszpontok kivételével — az egész országban kezébe vette a hatalmat. Április 3-án Gajlanit bízták meg az új kormány megalakításával. Programnyilatkozatait azt a szándékot tanúsították, hogy a kormány semleges marad a háborúban, a vitás kérdéseket békesen rendezi Nagy-Britanniával, és érvényben tartja az 1930-as angol—iraki szerződést. Németország nyilatkozata, miszerint kész „pénzügyileg és katonailag támogatni” az arabokat Nagy-Britannia elleni harcukban, kiváltotta a brit kormány aggodalmát, hogy Irak Németország befolyása alá kerül.

1941. április 8-án az angol kormány elhatározta, hogy behatol Irakba, és megdönti Gajlani kormányát. Az iraki kormány megtagadta az Indiából érkező 80 ezer brit-indiai katona bebocsátását Irak te-

rületére. Április 28-án az angolok elfoglalták Bászrát. Az iraki katonai alakulatok erre válaszul április 30-án éjjel körülvették Habbanija két és félezres brit helyőrségét. Ide menekültek a bagdadi angol kolónia tagjai is, sok nő és gyermek. Május 9-én a papság „dzsihadot” (szent háborút) hirdetett az angolok ellen.

A mintegy 40 ezer embert számoló iraki hadsereg négy hadosztályból és egy gépesített dandárból állott, a légiő 60 repülőgéppel rendelkezett. Attól tartva, hogy a fasiszta államok támogatást nyújtanak a felkelőknek, Nagy-Britannia védelmi bizottsága Palesztinából Irakba irányított egy hadműveleti csoportot, amely az arab légióból, az 1. lovashadosztály egy dandárjából, egy brit gyalogszázalóaljából és más egységekből állt. Berlinben elhatározták, hogy támogatják Rasid Ali el-Gajlanit, mégpedig a vichyi kormány fennhatósága alatt álló Szírián át. Sürgősen kidolgozták egy Nagy-Britannia ellen irányuló általános arab felkelés tervét. Május 12-én a tengelyhatalmak egy kisebb légi köteléke, szíriai repülőterek érintésével, Irakba érkezett. Nagy volt a veszély, hogy ha a németek kijutnak a Perzsa-öbölhöz, nemcsak az iraki olajat szerzik meg, hanem Iránt is, amelynek uralkodója, Riza sah és kormánya egyre erősebben Németország felé orientálódott. Nagy-Britannia gyorsan cselekedett. Az említett hadműveleti csoport május 12-én hatolt be Irakba, hat nap múlva elérte Habbaniját, majd május 30-án Bagdad külvárosát. Közben a brit-indiai csapatok átvágták a bagdad–moszuli vasútvonalat. A brit csapatok az iraki hadsereg viszonylag gyenge ellenállásába ütköztek.

Hitler május 23-i, 30. számú hadműveleti utasításában vázolta elképzeléseit a Közel-Kelettel kapcsolatban. Ebben hangsúlyozta, hogy

az iraki felkelést fel kell használni, és katonai missziót kell küldeni Felmy tábornok vezetésével, aki az első világháborúban a török-ázsiai hadtestnél szerzett ezen a vidéken tapasztalatokat. A propaganda vezérfonala: „A tengely győzelme a közel-keleti országokban az angol uralom alól való felszabadulást és önrendelkezési jogot hozza meg.” Más német katonai dokumentumok is utaltak arra, hogy a Wehrmacht közel-keleti behatolását a Szovjetunió legyőzése utánra tervezték. Ezt a behatolást a „kellő időben keltett zavargásokkal és felkelésekkel” akarták erősíteni.

A brit hadsereg az egész országot megszállta, méghozzá Glubb pasa — aki címe ellenére angol tábornok volt — és az általa vezetett Arab Légiónak hatékony közreműködésével. Ez az alakulat sivatagi beduinjával nyugatról, Transzjordániából érkezett Irakba. Mivel Németország nem tudott tényleges támogatást nyújtani a remélt szövetségeseinek, az iraki felkelést leverték. Gajlani kormánya Iránba menekült és helyét Dzsafar al-Mafdai angolbarát kormánya foglalta el. Irak a hátralevő háborús időszakban nem okozott több problémát a szövetségeseinek, sőt 1943-ban hadat is üzent a tengelyhatalmaknak. Ez ugyan inkább csak jelképes gesztus volt, amint a többi arab állam hadüzenete is. Viszont nyugodtan folytathatják a hadiszállítások mind a Távol-Keletre, mind a Szovjetunióba. És ami még fontosabb, az olajvezetéket nem rongálták meg, így a Hitler ellen küzdő hadseregek üzemanyag-utánpótlása zavartalan maradt.

A felkelés leverésének tragikus utójátéka volt az 1941 nyarán Bagdadban lezajlott véres pogrom. A puccskísérletet vezető tisztai csoport, amelynek nem volt ereje helytállni a brit katonasággal szemben, elég erősnek bizonyult zsidóellenes za-

vargások megszervezésére. Annál is inkább, mivel az angol csapatok költékében palesztinai zsidó egységek is küzdöttek — kiváló eredménnyel. Az arab csőcselék vad dühvel támadt a zsidó közösségekre.

Az iraki zsidók nagy része még a babilóniai fogságból maradt vissza Mezopotámia területén. Jómódú, ősi kultúráját megőrző, bár az arab nyelvet átvett zsidó törzs élt itt. Régi és jól bevált recept szerint a katonák és a rendőrök megjelentek a pogrom helyszínén, de természetesen nem a zsidókat védték, hanem a fosztogatókat irányították és vezették. Majdnem egy hétig dühöngött az elszabadult pokol a zsidó negyedekben. Száznyolcvan bagdadi zsidót öltek meg, több százra tehető a sebesültek száma.

Ezek a „kilengések” tükrözték az arab világ háború alatti hangulatát. Az Atlanti-óceántól az Indiai-óceánig a tömegek nem is titkolták, hogy Hitlert (ők Abu Alinak nevezték) várják, aki nemcsak az angoloktól szabadítja meg őket, hanem a palesztinai zsidó telepeket is felszámolja.

Az Irakban uralkodó antiszemita hangulat miatt pár ezer zsidó a harcok elültével kivonuló palesztinai zsidó egységekkel együtt hagyta el szülőföldjét. Ez csak előjátéka volt az 1951–1952-ben bekövetkező nagy exodusnak, amikor majdnem az egész iraki zsidóság, körülbelül 110 ezer ember alijázott Izraelbe. A néhány ezer ottmaradt közül kerültek ki annak az 1969-es „kémpernek” a vádlottai, akiket egy népünnepély keretében nyilvánosan akasztottak fel Bagdad főterén.

Talán így akart elégtételt venni az iraki vezetés azért, hogy a három arab–izraeli háborúban kivezényelt iraki expedíciós hadtest mindannyiszor vereséget szenvedett a harcmezőn...

Róbert Péter

Új találmányok a Talmudban

Napjaink tudományos-fantasztikus irodalma gyakran felfedez bizonyos találmányokat az ókori idők forrásaiban, esetleg a Bibliában is. Ha utánanézzünk, a Talmudban is találhatunk néhányat. Álljon itt néhány példa Büchler Zsigmond albertirai rabbi múlt század végi gyűjtéséből.

Sabbath tractatusára vonatkozó Toszefta hetedik fejezetében elősorolja mindazon babonaságokat, melyekben hinni igaz hitű zsidónak nem szabad: a fejezet végén pedig ezeket mondja: „Ki ércdarabot helyez el a csirkepizsába a kikelő tojások közé (nyilván azon célból, hogy a daemonokat elűzze), az babonás ember, azaz emorikus (pogány) szokásnak hódol, de ha vilám és mennydörgés miatt teszi, akkor meg van engedve.” Ugyanígy nyilatkozik Jalkut: „villám elleni

óvakodás céljából meg van engedve szombatnapon acélt, vasat elhelyezni a ház köré”. Világos tehát, hogy a Talmud idejében a *vas* és az *acél villámhárító tulajdonsága* már nem volt új dolog, mert a gyakorlati életben felhasználták és alkalmazták.

A *távcső* kétséget kizáró módon ismertette van a Talmudban.

Rabbi Gamelielnek egy csője volt, amelyen át kétezer rófnyi távolságra látott a szárazföldön és ugyanoly távolságnyra a tengeren.

Az *ópium*, *morphium*, *kloroform* találmánya egészben csak 500–150 év óta datálódik, és mégis úgy látszik, hogy a Talmud-szerzők előtt ismertek voltak. Annyi bizonyos, hogy bódító szereket használtak a beteg elkábítására, mielőtt műtétet végeztek rajta (lásd Baba-mezia, 83. b., továbbá Baba-kamma, 85. a.).

Kopernikusznak azon XVI. századi, most már az egész művelt világ által elfogadott tana, hogy a Föld forog és a Nap áll, már vita tárgyát képezte a Talmudban.

Érdekes, hogy a midras honnan következteti, hogy a Föld forog: mert írva vagyon Isten elnevezte vala a száraz részt Földnek, miért nevezik éppen Földnek, mert siet, fut Isten parancsára (siet szó gyökere).

Mindezekből tehát elég világosan kitetszik, hogy mégiscsak igaz a van bölcs Salamonnak, midőn azt mondja: „Mi sem új a Nap alatt”.

Csak hogy az ókorban, habár ismereteseke voltak a régiek előtt a természet csodái, nem tudták vagy nem akarták azokat kellőképpen kiaknázni, praktikusán fejleszteni és terjeszteni.

Mindenesetre figyelemre méltó, hogy még technikai-tudományos szempontból is találhatunk érdekességeket a régi forrásokban.

(Róbert)

Halálbüntetés az ókori Izraelben

A halálbüntetés körül zajló hazai és külföldi vita fényében érdekes megnézni, hogy állt ez a kérdés az ókori Izraelben. A fennmaradt törvények tanulmányozása alapján bátran állíthatjuk, hogy az ósi zsidó államban a halálbüntetést tulajdonképpen eltörölték. Ezt nem mondták ki ugyan soha, de tény, hogy rendes törvényszék ítélete folytán alig végeztek ki valakit hajdani Zsidóországban. Ha a bírák egyhangúlag hozták meg a halálos ítéletet, eo ipso nem lehetett azt végrehajtani. A törvény rendelkezése szerint ugyanis egyhangú halálítéletet (a szavazás titkosan történt) végrehajtani nem volt szabad. Megokolták ezt azzal, hogy nincs olyan bűnös, akire nézve 21 bíró közül egyetlenegy sem találhatna mentséget, ha mégis mindnyájan elítélik, az csak elfogultság folytán történhet, márpedig az ilyen ítélet végre nem hajtható. Ha az ítéletet csak szótöbbséggel hozták meg, akkor a mentő okokat közhírré tették és a közönséget felhívták, hogy aki az elítélt javára valami mentséget tud, jöjjön és jelentkezze.

Ha felmentő tanúk nem voltak és az ítélet jogerős lett, még csak akkor következett a legnagyobb akadály. A tanúknak, akiknek vallomása alapján az ítéletet meghozták (beismerés alapján nem végezhetek ki senkit sem), kellett ugyanis a kivégzést megkezdeni. Ha vonakodtak ezt tenni, s rendszeren így volt, az ítéletet nem volt szabad végrehajtani. Így a zsidó törvénykezés alatt a nyilvános kivégzések a legtrikább jelenségek közé tartoztak. Amelyik törvényszék mégis halálbüntetést hajtatott végre, nem maradhatott tovább hivatalban, mert az volt a

nézet, hogy nem teljesítette kötelességét, különben a kivégzés nem történhetett volna meg.

A vizsgálat teljesen nyilvános volt, a bizonyítás fősúlyát a tanúk vallomására fektették, kínzást nem ismertek. A tanúkat megeskették és vallomásaikat azon tudat mellett tették, hogy hamis vallomás esetén talió, vagyis azon büntetést éri, amely a vádlottat elítéltetése esetén a tanúknak kellett az elítélte az első követ dobni.

A vádlott beismerését egymagában bizonyítékul el nem fogadták, legkevésbé azonban halállal büntendő cselekmény esetében, mivel ilyen esetben az a törvényes vélelem állott fenn, hogy aki beismeri bűnét, életunttság miatt keresi a halált, öngyilkossá azonban vagy nem akart, vagy nem tudott lenni.

Tanácskozásnál először azok a bírák fejtették ki nézetüket, akik a felmentés mellett szavaztak, ezután az elítélésre szavazók. Ha a felmentő szavazatok többségben voltak, a vádlottat azonnal szabadlábra helyezték, ellenkező esetben azonban a tárgyalást harmadnapra halasztották. Ha az újabb szavazásnál a huszonhárom bíró közül tizenkettő felmentésre szavazott, úgy a vádlottat felmentették.

Ez volt Jézus korában is a zsidó büntetőeljárás lényege. Messzemenően humánus és a korabeli büntetőeljárások közül a legemberiesebb volt! Ha mégis halálos ítéletet hoztak, csak azon lehetett végrehajtani, aki életének 21. évét betöltötte.

Az elítéltet két hatósági személy vezette ki a vesztőhelyre. A halálos ítéletet kimondó bíróság a város kapujában összeült, mellé törvényszéki

szolga állított kis zászlóval a kezében, ugyanilyen zászlótartó szolga követte az elítéltet lóháton, ennek az volt a kötelessége, hogy a törvényszék mellett felállított zászlótartót folyton szemmel tartsa.

Amint valaki a törvényszéknél jelentkezett és kinyilatkoztatta, hogy ő mentő körülményeket tud felhozni, a törvényszék mellett felállított zászlótartó jelt adott, zászlóját lobogtatva, mire az elítéltet azonnal visszahozták bíráihoz és az ügyet nyomban újból kezdték tárgyalni. Sőt, ha az elítélt maga azon nézetnek adott kifejezést, hogy új, mentő körülmények jutottak eszébe, vissza kellett őt vinni bíráihoz.

Ha mindezek ellenére az ítéletet végre kellett hajtani, úgy az elítéltnek Jeruzsálem asszonyai kábító italt (rendszerint tömjénnel kevert bort) nyújtottak, hogy a halálfelelem kínjait elviselhesse.

A fenti szabályok betartása mellett lehetetlenség, hogy Jézus felett zsidó törvények szerint ítélték volna. Péterben nem zsidó törvényes bíróság döntött, legkevésbé pedig a nagy Synhedrion. Ezt az Újtestamentum sem állítja. A terhére rótt istenkáromlás, hamis jóslás és a vallástól való elcsábítás miatt halálra ítélni nem is lehetett. Jézus mindig zsidónak vallotta magát, nem is vádolták hittagadással. Ezt a feje fölé helyezte INRI táblácska is bizonyítja. Nem a zsidók, hanem a rómaiak ítélték el, politikai okokból, felségsértés és a fennálló hatalom ellen való lázadás címén. Bizonyítja ezt a római kivégzési mód is, a keresztrefeszítés, melytől a zsidók undorral fordultak el, és melyet épp a zsidó törvénytudók Isten és ember ellen elkövetett legnagyobb bűnnek tekintettek. Jézust zsidó törvények ellenére ítélték halálra.

Ezt a tényt a 60-as években a katolikus egyház is elismerte, mintegy felmentve a zsidóságot az oly sok szenvedést okozó istengyilkosság vádjá alól.

(Róbert)

PLESS & FOX ÉKSZERÜZLETE

Budapest
XIII., Szent István krt 18.
V., Gigyó utca 5.
Szentendre, Fő tér

Ékszer

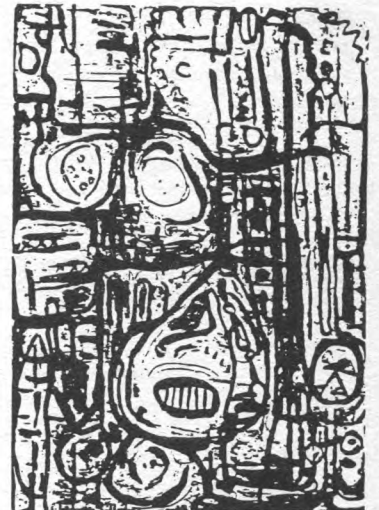
Antikvitás

Órák

Régi kegytárgyak

Vétel · Eladás · Aukció

Rachel Rubin: Kompozíció tárgyakkal

Arcok a magyar zsidó irodalomból

Az átkozott költő

SOMLYÓ ZOLTÁN

(1882–1937)

Soha annyira nem volt költő a költő, mint a század elején. Nem népvezér, nem látnok, nem jós, nem tanító, hanem érzékeny, megbántott énjének dalnoka. A szecseszió az egyéniség utóvédharca volt. A kisvárosból nagyváros, a népből tömeg, a házból lakás, az illos levélből telefonbeszélgetés lett. Gépből szólt a zene és vásznon ugrált a kép, lópatasz helyett kormos mozdonypöfögés vált az utazás kísérőzenéjévé, a terek kitágultak.

Kuplét énekeltek és kánkánt jártak az orfeumokban, minden harsány lett és ordenaré, az ízlést többé nem a boldog kevesek diktálták, hanem a boldogtalan, műveletlen és főként ízléstelen sokaság. Felvirradt a huszadik század: volt technikája, de nem volt stílusa. És nem is lett soha többé. A korstílust felváltotta a divat. Ami eddig csak külsőség volt, most áthatotta az életet. Már nemcsak a ruhának kellett divatosnak lennie, hanem a lakásnak, a berendezési tárgyaknak, a fürdőhelynek és a zenének. Múzeumot sose látott megrendelőök döntötték el, ki jó festő, ki nem, megindult káprázatos diadalútján a futballpálya és Hollywood.

A lélek didergett és reszketett a technika túlerezétől. De védte magát. Még bízott abban, hogy az érzés, a bensőség nem tömegesíthető, hogy nincs jelentékenyebb dolog egyetlen ember belső világánál, egyetlen élet magányánál, boldogságánál és boldogtalanságánál. Somlyó Zoltán a kávéházban ült Nagyváradon, Szegeden, Pesten vagy Fiumében, és álmodozott. A Nőről, akit meghódított, vagy csak szeretett volna meghódítani, a kandallóban ropogó fuhasábokról, a sárgadinnye illatáról, a szó zenéjéről, a szépségről, amely ha máshol nem is, bennünk, érzéseinkben elpusztíthatatlan. Melankolikus költészet ez, hiszen utolsó bátyáját, saját magát védi, a hangulatot, amely elillan, mint elillan a szerelem, a fiatalság – az élet.

K. Zs.

Finita la komedia

Tizet ütött a városháztoronyban,
a züllött parkban polkázik az ősz.

Épp ma egy éve, hogy elhagytuk egymást
s ma még az est is olyan gracióz.

A színház felől kacagó nők jönnek:
sok fehér kéz ég a sok túll között.

A legvéznább is olyan asszonyos ma,
verbe mosdott, csókba törülközőtt.

Ezek most forrók, lágyak, izgatottak
s mire éjfél lesz, csókra hullnak mind...

S egy alvó leány szíve dobbanását
messziről én megérzem idekint.

Délutáni zivatar

Finom fonalú zápor fátyla jött el
az ablakomra, hol senki se áll meg.
Vasárnap volt, kint víg lányok vihogtak
s egy mély mennydörgés adta rá az áment.

Aztán egy percre megállott a szívem,
úgy volt, hogy mi sohse beszélünk, ketten;
úgy volt, hogy mi sohse csókoltuk egymást,
te nem szeretted és én nem szerettem.

Úgy volt, hogy mindig ilyen záporálmos,
ilyen kínlódó volt a délutánunk.
Egy percre minden elmúlt a szívemről,
egy percre minden elalélt utánunk.

Aztán egy hangos, vad, sikongó villám
valahol messze csókolta a földet.
A karcsú fák eleven húsa fölsírt
s hallottam, hogy a szél ajtómon zörget.

S e záportól elázva, végigestem
az orkideaillatú díványon.
Fölsírtam bűgva, mint dérlépte lankás,
melyen végigfut két parányi lábnyom.

Aztán ajtómon gyorsan magamra zártam,
az ablakon a függőnyt összevontam,
szemem lehunytam: láttam izzó ajkad,
szám összezártam s a neved kimondtam...

Mária Abariendos

1.

Sűrű spanyol bort szürcsöltél-e?
Vagy ittál-e már téli estén
hajadonlány-szeretőd ajkán
legördülő parfümös nyálból?

Vagy aludtál-e sátorában
a lángoló nő üstökének?
És hunytad-e már szemedet le,
látva egy vérző, hús narancsot?

... Én Mária Abariendost
tartom a borok velejének!
A szeretők anyjának tartom
én Mária Abariendost!

Áldassék érte minden lépte,
mely forró combját összehajtja,
hogy egyszer húsa volt a párnám
s véreből ittam vért és óbort...

2.

Ó, Mária, szüzek szüze! –
bús szájam ezt rebegette;
a Via del Pinón a bál,
a farsang lelke vagy te!

Ó, Mária, kis balkonod
magasra építették.
Én nem alszom már két hete,
oly lázasak az esték...

A Quarnero oly hűs, oly lágy,
mint – gondolom – a kebled...
Ma reggel rád gondoltam és
ráfeküdtem... Ne vess meg!

Szemem behunytam és a víz
mellem s hasamat érte:
rád gondoltam és üdvöm volt,
légy százszor áldott érte!

Versek bús csavargója: én,
te táncosnő és nő vagy.
Én meleg ételt nem eszem,
s te szótlán – öldöklő vagy.

Még ifjú testem bús, mert szűz;
te csókokon kövérszel.
És mégis vérem csöppenként
korán miattad vész el.

Kapud alatt, hol buja nők
áruznak rothadt dinnyét,
itt éhezem én nap nap után
s el nem mozdulok innét,

amíg a sok fagrádicson
föl nem kerültem hozzád...
Abariendos Mária,
borítsd fejemre szoknyád...

3.

S lejött Mária, lejött Mária,
suhogott, mint a selymek.
S rekedten szólt: ölelj meg!

Bezárt szemmel nézett reám
s kínosan zárt öléből
szent füst szállt föl a mélyből.

Belémártotta körmeit
szennyes, vézna húsomba;
selyme csípőm súrolta.

Kivonszolt... piszkos földje volt
a Via del Pinónak;
lent fügehéj és tökmag.

Lerántott. Forró keblein
kihasadt a ruhája
s én hanyatt rogytam rája.

Karolt a karja, mint a vész
s karolt két izmos lába. –
Fuldoklottam hajába...

A nyelve, mint piros narancs,
fogam közé úgy folyt be;
s nyála a keblén folyt le.

És ringott, mint a tengerek,
és ringtam, mint a tenger:
két égő acélhenger...

... És vége volt... És vége volt...
Egy úr állt a balkónon,
mely sötét volt és ódon.

És harsány hangon kacagott
és Mária is véle...
Vajjon még él-e?... Él-e?...

Líra

Egy pillanat volt sivár életemben,
egy üdvös, nagy, egyetlen pillanat;
amelyben jóvátehettem vón mindent,
egy kínos átkot, eltévedt nyarat...

Az elhagyottság végtelenül fájó
sebét, a lelkem lomha gyász-színét –
és nem tettem. Bár szólni akart ajkam:
elhallgattam az örök, szent ígét.

A most szenvedek. És szeme sugarától
szívemen súlyos, nagy vád szalad át;
s e vádnak súlya megrezdíti lelkem,
miként szellő egy lány sötét haját...

Szép bolondok

Lehettem volna szép, szőkefejű
és kékszemű, szomorú ember.
Türelmes vérű, ábrándozó,
mint a nagy, kékvízű tenger.

Lehetne homlokom ívelt, merész:
bámulnák szép koponyámat.
– Szép darab ember volt Antóniusz,
de nem ihlette meg az anyámat. –

Heródes ádáz hidege ég
arcomon s kövér hajamba.
A szeme röpököd szemem helyén,
mint vészben a Noé galambja.

Haragos, átkos, fekete fej
és elborult viharos homlok,
szereti Mea szép barna fejét;
s akik szeretnek: mind szép bolondok.

Dobd el...

Dobd el a cigarettát!
most már hadd szíjja más!
Kit még meg nem ijesztett
az agyvér-tolulás;

S vérét még el nem zárta
vakolattal a méz...
Dobd el a cigarettát
s a más füstjébe nézz...

Dobd el a szőke fürtöt:
a szőlő méz-szemét!
Édes, fanyar levéből
elég csurgott beléd!
Édes-maró savával
kikezdte gyomrodat...
Dobd el a szőke fürtöt,
több lángot már nem ad...

Jaj, dobd el a szerelmet,
ezt a piros lobot!
Nem látod, szerencsétlen,
hogy ő is eldobott?
Nem látod álmaidban
szép, fanyalgó szemét?
Jaj, dobd el a szerelmet,
már úgysem a tiéd...

Egy fordító tűnődései

EGY OLYAN FORDÍTÓ tűnődései, aki héberből fordít magyarra. Hadd oszlatok el mindjárt egy félreértést. A mai héber nyelvet Magyarországon ivritnek szokás mondani, ami — ki tudja — netán valami egészen más, mint az ősi, az ókori vagy a középkori héber. Nem más. Ugyan kinek jutna eszébe azt mondani, hogy Shakespeare „englishül” írta szonettjeit, viszont Wells angolul az Istenek eledelét?... Kétségtelen, a nyelv természetes fejlődésének következményeképpen vannak bizonyos — nem túlságosan nagy — módosulások a régihez képest a mai héber nyelv grammatikájában, legfőképpen pedig a szókincsében, de ezek korántsem akkorák, mint amilyenek a Halotti beszéd nyelve és a mai magyar nyelv közti eltérések. Innen van az, hogy a mai izraeli iskolás különösebb nehézség nélkül tudja olvasni és megérteni a Bibliát. (Igaz, az iskolai használatra kiadott imakönyvek lapalji jegyzetekkel igazítják el a nebulókat egy-egy archaikus, számukra nehéz kifejezés értelmezésében.)

Most Ágnónnak, a modern héber irodalom Nobel-díjjal méltatott nagyszerű művelőjének Jámim noráim című kötetét fordítom. Azt a könyvet, amely a ros hásaná és jóm kippúr közötti tíz bűnbánati nap, a „félelmetes napok” — ez a jámim noráim jelentése — liturgikus szokásaival, előírásaival, mondáival kapcsolatos irodalmat gyűjti egybe.

Ágnónt nem könnyű fordítani akkor sem, ha regényről vagy novelláról van is szó. Még nehezebb azonban egy ilyen gyűjteményes művet fordítani, amiben Ágnón igyekszik megőrizni sok-sok koráb-

bi, olykor száz évekkel korábban élt kegyes szerzők nyelvi fordulatait. Nem is haladok könnyen a fordítással. Igen sok bibliai idézettel találkozom. Ezek különösen nagy gondot okoznak olykor. Az idézetek nagy része ugyanis betű szerint értendő, mivel a bibliai héber szöveg értelmezésében gyakran fontos szerephez jut a számmisztika — tudott dolog, hogy a héber betűk számértékkel is bírnak, és a kabbala, ezt felhasználva, téziseket állít fel — néha megejtő bájjal —, bizonyít összefüggéseket, jut következtetésekre, tár fel hasonlóságokat vagy azonosságokat. Mármost a mostanság közkézen levő magyar bibliafordítások nincsenek tekintettel a kabbalára, a számmisztikára. Úgyhogy az ilyesmi értelmezése, a magyar olvasó számára való megvilágítása olykor csaknem megoldhatatlan feladat elé állítja a fordítót, aki szeretné elkerülni a lapalji jegyzetek elburjánzását.

*

Sokat gondolkodtam rajta valamikor, vajon a jámbor zsidók imádkozás közben miért hajlonganak, izegnek-mozognak. Ágnón könyvében különféle régi bölcsek próbálják ezt magyarázni. Egyikük, a Bes't, vagyis Rabbi Jiszráél, a Szent Név tudója, azt mondta: amikor valaki már-már emelül a folyóban, mindenféle mozdulatokat tesz, hogy kimenekítse magát a vízből, ami már-már elborítja. A paron állók nyilván nem gúnyolódnak rajta és mozdulatain. Nincs más-képpen azzal sem, aki imája közben hajladozik, mozog: hiszen ő is igyekszik kimenekíteni magát a há-

borgó vízből, az idegen gondolatokból, amik el akarják terelni figyelmét az imától.

Ágnón-fordítással bizonyára nem fogok úgy járni, mint jártam a Budai krónika fordításával, amelynek szerzője, Schulhof Izsák egykori budai rabbi leírta Buda 1686-ban történt visszafoglalásának krónikáját, s ezen belül a budai zsidók (és törökök), valamint saját egyéni tragédiáját. Ezt a könyvet az akadémiai könyvtárban levő kézirat, illetve a Kaufmann Dávid által nyomtatásban kiadott példány alapján fordítottam héberből; 1979-ben jelent meg. 1982 őszén dr. Oscar Szöllösi, egy Olaszországban élő fogorvos megküldött nekem egy könyvet: Izsák Schulhof: Meghilla di Buda (1686) volt a címe, s ez a Carucci editore kiadásában jelent meg Rómában. A kötetet bizonyos Paolo Agostini fordította olaszra, ő vette át és fordította le a magyar nyelvű kiadás jegyzeteit és utószavát, amit Szakály Ferenc írt volt. A szöveg összehasonlításakor fölfedeztem, hogy Agostini úr — annak ellenére, hogy a kötetet borítóján facsimilében látható az akadémiai könyvtár tulajdonában levő kézirat egy részlete — aligha a héber eredetiből fordította a könyvet, hanem az én magyar nyelvű fordításomból. Honnan lehet ezt tudni? Az egykor élt tégláégetők beleválták égették a maguk sajátlagos bélyegét-jegyét a téglájukba. A fordító-nak is megvannak a maga apró, finom eszközei, amikkel „megjelöli” a fordítását, anélkül persze, hogy meghamisítaná az eredetét. Én felismertem még az olasz fordításban is ezeket a jeleimet. Agostini úr úgy adta közre munkáját, hogy elmulasztott hivatkozni rám, illetve az én munkámra. Tettem-e emiatt lépéseket? Mire is? Hiúságom kielégítésére? Vagy mire? Nem. Még inkább örömmre szolgált, hogy ez a maga nemében becses könyv, egy kortörténeti és zsidótörténeti adalék több mint kétszáz év után megjelenhetett olaszul is. (Hasonló dolgok mindig is vannak és lesznek is. Hogy még egy példát mondjak: az izraeli Remény című folyóirat 1990 szeptemberi száma részletet közölt Mendele Mojhér Szfórim remek regényéből, a Sánta Fiskéből, amit én fordítottam volt jiddisből. A folyóirat közölt Bálint Endrének a könyvhöz készült illusztrációiból is. A folyóirat elmulasztotta megemlíteni, hogy az én fordítástomat hozza — arról nem is szólva, hogy ehhez nem kérte a hozzájárulásomat —, de ennél sokkal inkább sérelmezem, hogy Bálint Endrének, ennek a kiváló, hányatott életű művésznek a nevét is elfelejtette a folyóirat odabiggyeszteni.)

Régebben, másutt megírtam ugyan, de mert az előbbiekhöz kapcsolódik, most is megemlítem: ha olyan könyvet fordítok héberből, amelynek már van német vagy angol fordítása, nem restellem belőlük

Minden hanglemezett megtalál a HUNGAROTON szaküzletekben

Hanglemmez szalon

Budapest,

V., Vörösmarty tér 1.

*

Amadeus bolt

Budapest, V., Szende P. u. 1.

*

Mintaboltok:

Budapest, VI., Király u. 46.

*

Budapest, IX., Ráday u. 7.

Debrecen,

Vöröshadsereg u. 71.

*

Dorog, Semmelweis u. 9.

*

Dunaújváros,

Dózsa Gy. u. 2/c.

(Kék Duna Áruház)

*

Szeged, Kölcsey u. 4.

*

Veszprém, Kossuth L. u. 1.

Magyarok héber fóliánsokban

ellenőrizni magam, vajon nem értettem-e félre ezt vagy azt a mondatot, kifejezést. Ilyenkor alkalmam nyílik fölfedezni, hol és miben tévedett az a fordító. (Az én fordítási hibáimat nyilván mások veszik-vehetik észre.) Az ilyen helyeket mindig jelzem a kiadóbéli szerkesztőknek, mert nem szeretném, ha azt hinné, hogy én fordítottam valamit félre...

Említettem, hogy a fordító beépíti a maga apró jeleit a fordításába; persze ezt úgy kell tennie, hogy az ő egyénisége ne takarja el az íróét. Ámde abból is származhatik gond, ha a fordító hű a szöveghez. Így esett meg, hogy a Nagyvilág kritikusa kifogásolta, amiért Avrahám Ben Jehosúa Szerelmesek című regényének fordításában egy semmiképpen oda nem illő szót adtam a regény egyik figurájának, egy kamaszlánynak a szájába. A fordító nem tud védekezni az ilyen vélelem ellen. Eső után köpönyeg: megírtam a kritikusknak, hogy a kifogásolt obszcén szót az eredetiben lehet olvasni; érdemes megemlíteni, hogy az angol fordító nem sokat teketóriázott, lefordította az inkriminált szót — „fuck” —, a német fordító már prűdebb volt — akár a kritikussom —, ő megkerülte a kifejezést. (A kritikus egyébként nem válaszolt a levelemre.)

Ez az eset arról is tanúskodik, hogy a mai héber nyelv korántsem csupa bibliai ihletettségű, fennkölt szavakat használ: olyan, mint minden élő és fejlődő nyelv. Megvan a szlengje is, aminek szókincse nagyrészt angol, arab és jiddis szavakból (is), meg ősi szótövek modernizált megformálásából (is) gyarapodik.

Nemegyszer kérdezik tőlem, nem okoz-e problémát, hogy a héber szövegek nem jelölik a magánhangzókat (kivéve a verseket és a gyermekirodalmat — ezekben mindig ott vannak a pontokból és vonalakzatokból formált magánhangzójelek). Nos, másmilyen, de azért hasonló „problémákkal” más nyelvekben is találkozhatunk, és mégsem vetődik fel a kérdés, okoz-e nehézséget a dolog, vagy sem. A magyar nyelvben például a „szín” szó. Tudjuk, hogy a villamos „színe” sárga, és ezt a „színt” sohasem fogjuk összetéveszteni azzal a „színnel”, ahol pihentetik a villamosokat. És aki tud németül, nem fogja összetéveszteni a megfelelő szövegkörnyezetben az „übersetzen” szót, ami az egyik helyen az egyik partról a másikra való átkelést, átszállítást jelent, egy másik szövegkörnyezetben a műfordítást. Példákat bőven lehetne hozni, más nyelvekből is. A héber nyelvben a szöveg összefüggése igen könnyen elgázítja az olvasót.

Szeretnék még több mai héber könyvet magyarra fordítani. Vannak, volnának terveim. Csakhogy...

Amikor ekként tűnődöm, az jár a fejemben: vajha volnának még mások, volnának sokan, nálam fiatalabbak, akik szeretnék, tudnák a munkámat folytatni.

Jólesz László

A száztiz évvel ezelőtt „Zilahy Sámuel bizományaiban megjelent” kötetet jegyzetem könyvszemlének számára. Bár a kiadást követő friss recenzió kötelezettségének nem tehetek eleget, mégis újdonságként mutathatom be dr. Kohn Sámuel Héber kútforrások és adatok Magyarország történetéhez című munkáját, ugyanis az eredeti hasonmása a közelmúltban hagyta el a nyomdát.

A szerző pesti rabbiként-főrabbi-ként ötvennégy éven át szolgálta híveit, a zsidó közelet egyik vezetőjeként tevékenykedett, részese a Rabbiképző Intézet megteremtésének, abban a hitszónoklat professzora. És mindezek mellett nyelvész és történettudós. „Ez értekezés célja a zsidóknak a héber nyelven írt irodalomból mindazokat az adatokat összeállítani, melyek a magyarokra vagy Magyarországra vonatkoznak...” — olvasható Kohn rabbi bevezetőjében. És ő nemcsak felkutatja, lefordította, hanem értelmezte, magyarázta, más nyelvű tanulmányokkal összevetette az 500 évet átölelő, 12 országból származó 33 régi írást. E kútforrások: történeti munkák, rabbik döntései, krónikák, utleírás, teológiai értekezések, házassági válólévél, levelezés, bűnesetek valóságai, vers, gyászdal.

A legrégebbi fóliáns ezer évnél idősebb könyv, amit a Jozsipponek ismert József ben Gorjon há Kohen Olaszországban alkotott. Ő a zsidók történetét dolgozta fel, de munkájában más népekre vonatkozó legendákat is beleszótt. Megemlékezett Noé egyik unokájáról, Gomarról, annak tíz utódja közé sorolta kuzart (kazár) ungart. „És ők Hétel (Etel-Etelköz) folyói mellett laknak, csak ungar, bulgár és pacsinak (besenyők) élnek a nagy folyó mellett, annak neve Dubni (Duna).” Kohn Sámuel elemzi a Jozsippónál szereplő ősatya, Gomar nevet, és héber írása, tehát csak a mássalhangzók, a GMR alapján azonosítja a magyar mondák MaGor-jával.

Kohn Sámuel feldolgozta a córdobai kalifa udvarában a X. században magas tisztséget betöltő Chász-dái ben Jiczhák ibn-Sáprut és József kazár fejedelem közötti levélváltást, amit közismertté tett Koestler Arthur A tizenharmadik törzs című, vitatott munkájában. A zsidó vallású kazár vezér is felsorolja a tíz ősi törzset, közte az ujugurt, amihez a magyarok is tartoztak.

Ennek az évezrednek első évszázadaiban a héber iratokban már a Magyarországon élő zsidók életéről is található feljegyzések. A speieri rabbi 1190 körül keletkezett leveléből megtudjuk, hogy „Magyarország legtöbb hitközségében, hol sanyarúságos körülmények miatt hittudósok nincsenek, hanem ha akad egy értelmes, azt fölfogadják, hogy kántoruk, rabbijuk és gyermekeik tanítója legyen...” Egy spanyol utazó tudatja, hogy Konstantinápolyban találkozott oda Magyarországról ke-

reskedni járó hittestvéreivel. Egy másik fóliáns Mainzsal való kereskedésüket örökölte meg. Tragikus történetek is feltáruznak: három tanúvallomás zsidó kereskedők kirabolását, meggyilkolását panaszolja. Sokkal több áldozata volt a kereszt-háborúknak. Az avignoni József há-Kóhen jegyezte fel, hogy a Szentföldre készülő hadak Franciaország, Németország, Prága után Magyarországon is kegyetlenkedtek.

Egyik legértékesebb és legérdekesebb dokumentum a páduai és konstantinápolyi rabbi döntése Szerencsés Imre fia ügyében. Snéor Etel ősei hitét elhagyva Szerencsés vagy Fortunatus néven II. Lajos alkincstárnoka lett. Magas hivatala segítségével övta a zsidókat, meg tudta menteni a vérvádolt budaiaikat, támogatta a szegényeket, halála órájában pedig megbánta kitérését. A döntésre felterjesztett kérdés az volt, hogy Szerencsés fiai — akik megmaradtak zsidóságukban — a Tórához atyjuk nevének hívhatók-e. Mindkét rabbi igennel felelt.

A kötet, amiről ezt az ismertetést írom, leggazdagabb a XVI. századbeli anyagokban. Két tudós is, az egyik az előbb idézett avignoni, a másik a prágai Gans Dávid, részletes krónikáját adja korá magyar történelmének, s ebből kiderül, hogy a török megszállta területeken a zsidók nagybőb biztonságban és több joggal éltek, mint megelőzően. Ezt megerősíti Kóhen Efráim, a török Buda rabbija. Am a nyugalomnak vége szakad. 1686-ban, amikor a keresztény Európa hadai visszaveszik a „pogány” töröktől Budát, ott — bár azok a harcban nem vettek részt — a város szinte egész zsidóságát kiirtják. Erről zokog gyászdalaiban a kevés életben maradt egyike, Schulhof Izszak. (Az események egészét leíró Schulhof Budai krónikáját József László néhány éve megjelent fordításában olvashattuk.) A rémségek felidézése helyett csak a fájdalom szavait másolom le az egyik gyászdalból: „Siralmas hangon kiáltok keserves panasszal. Szemem könnyeivel siratom a dicső város pusztulását... Oh, mikép lett parázna nővé a hű város... gonoszak állottak föl ellenem, magyarok és edomiták. Oh, miként pusztult el három zsinagóga számtalan thóra tekerccsel egyetemben! Oh, mikép veszett oda Izráel díszes koronája!”

Az 1881-ben megjelent kötet most kiadott hasonmása elé Schweitzer József főrabbi írt tartalmas bevezetőt a Kohn Sámuel utáni történetes munkásságáról. Így még teljesebb a könyv, ami nemcsak a szakembereknek nélkülözhetetlen, hanem a Kárpát-medence zsidóinak régi emlékei iránt érdeklődő laikusokat is lebilincseli.

(Kohn Sámuel: Héber kútforrások és adatok Magyarország történetéhez. Az Akadémiai Kiadó Reprint-sorozata.)

(váral)

Az antiszemitizmus lélektana

Hermann Imre tanulmánya

Egyszer volt egy budapesti iskola. Most nem arra az utolsó kísérletre gondolok, amely Marx vagy inkább Lukács György nyomán nagyívű társadalomfilozófiai látásokban kísérlete meg felvázolni egy baloldali, humanista közösségi társadalom jövőképét (Heller Ágnes, Fehér Ferenc, Márkus György, Szelényi Iván stb.), és amelyet 1974-ben olyan példás következetességgel vetett ki magából a fénykorát (?) élő magyar „létező szocializmus”, hogy filozófusainak Melbourne-től New Yorkig biztosította a világhírt a legjobb egyetemek katedráin, de Budapesten csak az összeomló diktatúra oldotta fel az interdiktum alól, hanem egy korábbira. A magyar pszichoanalízis klasszikusaira, Ferenczi Sándor tanítványaira gondolok.

Művelőik nem kevésbé alakították a század emberképét, jártak új utakon szerzte a művelt világban. Itthoni fogadtatásuk talán nem volt olyan hányatott, mint a Lukács-iskoláé, bár a háború utáni évtizedekben az ő műveik is hozzáférhetetlenekké váltak egészen a nyolcvanas évek elejéig. Freudról és követőiről a hatvanas évekig csak annyit lehetett tudni, hogy a pszichológia mint olyan burzsoa áltudomány. A hatvanas évek vége felé viszont divatosá vált az egyetemen, ahol is kiderült, hogy lélek ugyan nincs, de lélektan van. Igaz, nem a Freud-Adler-Jung-féle „homályos miszticizmus”, hanem a Pavlov nevével fémjelvezhető reflextan.

Kicsit későn kaptuk magát az eredetét. Freud néhány jelentéktelen esszéjének méregdrága diszkiadása volt az első szenzáció 1982-ben a könyvhéten. Addigra már kicsit többet tudtunk a Leonardo da Vinci egy gyerekkori emléke című tanulmányánál, mert már nagy port vert fel Csáth Géza Egy elmebeteg nő naplója című esettanulmánya, amelyet 1978-ban adott közre a Magvető Kiadó. Ferenczi Sándor válogatott tanulmányai 1982-ben jelentek meg újra, majd Hermann Imre reprezentatív tanulmánya. Az ember ősi ösztönei következtet 1984-ben. A sok kommentár addigra elfedte az előfutárokat és az újítókat.

Hermann Imre is — bármilyen fájdalmas — tudománytörténeti érdekesség lett azóta. Freud tanítványai nem voltak freudisták. Ha ő, a pszichoanalízis megalapítója a libidót, a szerelmi vágyat állította filozófiája központjába, tanítványai a hatalmi vágyat, a belső és a külső én konfliktusát, újabb és újabb utakat járva be az ösztön és annak kifejeződésének kapcsolatában. A módszer azóta jövedelmező üzletág, kísérleti tudomány és mindennapos gyógyító tevékenység lett, közkinccs, azóta jobban ismerjük magunkat. Ez nem jelenti azt, hogy jobban is szeretjük. Ki örül annak, hogy az agresszió is velünk születik?

Hermann Imre (1989—1984) azzal gazdagította a freudizmust, hogy az

ember ősi ösztöneit a majomkölyök megkapaszkodási ösztönéből vezette le. Ismerjük az állatvilágból az impiring jelenségét. „Akit” először lát meg az újszülött, azt fogja anyjának tekinteni, azt követi, abba kapaszkodik. Ismeretes a „szóranya”-kísérlet; a kis majom egy élettelen szőrös játékállatot „szeret”, azt tekint anyjának, ha nincs a közelben más, amiben megkapaszkodjék, védelmet keressen. Így sérül az anya-gyermek-kapcsolat, ha a csecsemőt nem anyja gondozza élete első néhány hónapjában. Nevelőotthoni gondozónők sokat tudnának erről mesélni. A gyermek fogóreflexszel születik, és ki nem heverhető meg-rázkódtatás, ha nincs kibe kapaszkodnia. Hermann Imre szerint az embercsecsemő már attól is sérül, hogy az emberanya, szörtelen lévén, nem nyújt lehetőséget az igazi megkapaszkodásra. A majmoknál megfigyelt tetvéskedés nem tetveket keres, hanem úgynevezett bőrpolosásos szolgálat, gyöngéd testi érintkezés, az összetartozás első kifejezése. Szerinte — ha erre nem kínálkozik más — az onániához hasonló tevékenység jön létre: körömrágás, hajtépkedés stb. Kimutatja, hogy még szelmespárok között is szokásos, hogy vakarják egymást, bőrkeményedéseket távolítanak el egymás testéről, olyan anyagokat, amelyek a testhez tartoznak ugyan, de mégis elválaszthatók tőle, nem okoznak fájdalmat. Testünk határainak kereséséről van szó.

És hogy mi köze van ehhez az antiszemitizmusnak? Nos, Hermann Imre szerint nagyon is sok. Az ember, illetve embercsoport saját határait tapogatja, családjának, törzsének, hazájának határait, és igyek-

szik róla leválasztani „ami nem oda való”, de mégis ott van. Ilyen — Hermann Imre szerint — a zsidóság a fehér társadalmak határterületein: hasonlít és mégis különbözik, ha fájdalmat okoz nekik, nem magának okozok fájdalmat, hanem egy „élősditől” szabadítom meg enyéimet.

Az élősdiség, parazitaság valóban az antiszemitizmus legrégebbi sztereotípiája, már a pogány ókorban is létezett. De aki azt hiszi, hogy a zsidóság sajátos szertartásaival, öltözködésével, étkezési szokásaival hívta ki a többségi nép ellenszenvét, az jól tudja azt is, ugyanilyen vád, hogy „befurakodnak a gazdanépbe”, addig alakoskodnak, míg elveszik tőle a legjobb pozíciókat stb., tehát kezdettől a vád nemcsak a különbözőség, hanem a hasonlóság is. Jól tudjuk, hogy a hagyományos foglalkozásokat, jelesül a földművelést épp a többségi népek zárták el a zsidóság elől, amely kénytelen volt olyan foglalkozásokban koncentrálni, amelyek nem kötődtek ingatlanhoz, hanem olyan vagyonhoz, ami a zsebben vagy a fejben elfér, ami megmarad akkor is, ha menekülni kell. Az elűzetéshez így társult a „vándoröszön”, a „gyökértelesség” képe.

Hermann Imre elmélete, kórrajza cáfolhatatlan, csak egy kényelmetlen érzésem van. Hogy nem kórrajz, hanem esettanulmány: vagyis a kisebbségi érzés, az agresszió olyan kivetítése, amelyre az antiszemitának szükségük van. Ösztön, és az ösztönöket elfojtani lehet, de megszüntetni nem, így az antiszemitizmus örök és kiirthatatlan. Lehet, hogy ez igaz, de nem szívderítő. És ha ösztön, akkor mégcsak nem is kárhoztatható. A könyvből az derül ki, hogy az emberiségnek szüksége van az antiszemitizmusra, hogy társadalomlélektani válságait levelezse. Ezt pedig nem szívesen hiszem el. (Cserépfalvi-kiadás) K. Zs.

A Budavár Tours Kft. ajánlatai

Kifejezetten kulturális utak: villámlátogatások Észak-Olaszországban és Párizsban;

Klasszikus körutazások Spanyolországban, Franciaországban, Olaszországban, Görögországban, Felső-Ausztriában;

Üdülési utak autóbusszal, kultúrával fűszerezve, a varázslatos Korfu szigetére, az Argóliszi-öbölbe, az olasz Adria partjára, a makarskai Riviérára, a mesés Coste Bravára;

Egyéni utasoknak apartmanok Jugoszláviában, Olaszországban és Görögországban;

Kedvezményes utak elő- és utószezonban Korfu szigetére.

Rendkívüli ajánlatok: júliusban a Sorrentói-félszigeten 3 csillagos szállodában egyéni és autóbusszos utasok részére.

Előkészületben ausztráliai, új-zélandi, portugál, izraeli és Palma de Mallorca-i utak összettel!

Címünk: 1073 Budapest, Erzsébet (Lenin) körút 5. I. em. 1.

Telefon (Fax): 121-5294

Nyitva tartás: 9–17 óráig munkanapokon.

JELSZÓ: BUSZON NEM ALSZUNK!

Az elmaradt romániai emancipációról egy könyv ürügyén

AZ EMBERI JOGOKÉRT folyó harc történetének egyik fejezete a romániai zsidókérdés. És nem kell aktualizálni ahhoz, hogy pontosan lássuk, amint már a XIX. században kirajzolódnak ezek a megközelítések és viszonyulások, amelyek a mai romániai gyakorlatban is tapasztalhatók. Az „illetékesek” egyrészt a külföldi közvélemény és diplomácia nyomására, másrészt a belügyekbe való nem avatkozás követelményére hivatkoznak a „kényes kérdések” megvitatását elutasítva.

Ami 1878–1880-ban Romániában történt, az modellértékű, reményeket és kudarcokat tekintve egyaránt. Carol Iancu, a montpellier-i egyetem romániai származású tanára szerencsés kézzel tárta fel és tette közzé a kor két nagy zsidó egyéniségének, Gerson von Bleichrödernek és Adolphe-Isaac Crémieux-nek a levelezését, az idevágó francia diplomáciai anyaggal együtt.

Bleichröder bankár „udvari zsidó”, aki Bismarck bizalmasaként a birodalmi arisztokráciába emelkedett. Ezzel szemben Crémieux, a párizsi zsidó nemzetközi szövetség elnöke, igazi citoyen, a francia köztisztviselőben álló alakja. Már az 1860-as években megfordult Romániában, hittestvérei érdekében, de hiába. 1878-ban úgy látszott, elérheti élete egyik nagy célját. De nemcsak ő, Bleichröder is 22 évi hű szolgálata jutalmaként kérte Bismarcktól a romániai zsidók emancipációját.

A nemzetközi helyzet erre kedvező is volt. Oroszország háborúját megnyerte Törökország ellen, és

ebben Romániának is szerepe volt. Igaz, Oroszország elvette tőle az 1856-ban neki ítélt Dél-Bessarabiát, de cserében megkapta Dobruzsászt. A békeszerződés nyelvébe üző 1878-i berlini nemzetközi kongresszus Romániát független országgént ismerte el, de kikötötte a zsidók teljes egyenjogúságának biztosítását. Csak hogy a román politikai elit zöme erre nem volt hajlandó. Inkább kijátszotta Európát, a nemzeti önvédelem magasztos szövegeit cinikus furfanggal ötvözve. Az új alkotmányban a zsidókat idegeneknek minősítették, akik nem élvezhettek politikai jogokat, és gazdasági mozgásterüket is korlátozták, mindenképp elött a földvásárlás tilalmával. Ugyanakkor bátorították és manipulálták az antiszemita hecckampányokat a kóborló idegenek elleni hatósági fellépés címén.

De mit szolt ehhez Európa? Természetesen elítélte. Hiszen a dunai kikötőbe a zsidó kereskedő közvetítésével jutott el a gabona, amit a nyugati hajók vittek tovább. Ez volt a forrása a román földesurak és az államháztartás jelentékeny jövedelmeinek. Így a gazdaság működőképessége határt szabott a zsidóüldözésnek, annak, hogy a politikai elit így próbálja kézben tartani a gazdaságot. Ez a rendszer az első világháború végéig működött. Utána már képtelenek voltak végrehajtani az emancipációt.

Hogy Bleichröder és Crémieux mit tett, írt és mondott, az szinte jelentéktelen epizóddá törpül a tragikus eseménysorozatban, mégis szép fejezete a küzdelemre és reményre ítélt

emberek viaskodásainak. Crémieux abból indult ki, hogy a román államférfiaknak megmondta: ha emancipálják a zsidókat, azok jó állampolgárok lesznek. Bleichröder viszont a francia kérelmelhetlenséggel szemben pragmatikus volt. Helyzete is bonyolultabbá vált, mert ura, Bismarck elfordult a romániai zsidóktól. A romániai vasútépítést kezdeményező társaság, amelynek sok német részvényese volt, a csőd felé tartott. Kiutat az kínált, ha a román állam megvásárolja a vállalkozást. De ezt csak annak fejében vállalta, ha elismerik Románia függetlenségét a zsidóemancipáció végrehajtása nélkül is. Bismarck inkább a vasutat választotta. Bankárjának is el kellett fogadnia — az orosz veszély kényszerítő erejére hivatkozva — azt a román ígéretet, hogy azért a zsidókat ha nem is mint közösséget, de mint egyéneket, ha az illetők kéri, állampolgári jogokhoz juttatják. A bankár álláspontját az is meghatározta, hogy úgy vélte, ha a berlini kongresszus határozatát Romániára kényszerítik, akkor ott antiszemita felkelések törnének ki. Mint tudjuk, erre nem került sor. Végül is 1879 és 1900 között összesen 85 személyt emancipáltak a több mint kétszázézer nyi zsidóságból!

(Carol Iancu: *Bleichröder et Crémieux. Le combat pour l'émancipation des Juifs de Roumanie devant le Congrès de Berlin. Correspondence inédite [1878–1880]. Montpellier, Université Paul Valéry, 1987.*)

Miskolczy Ambrus

Az apáca mártír

A közelmúltban megjelent könyvem az első nyomdát látott emlékezés Salkaházi Sárára, akinek tiszta életét és vértanúságát már a háború végső napjaiban megörökítették. Azóta személyiségét, tetteit számos hosszabb-rövidebb írás idézte fel, közte Vadász Ferenc Legendák nélkül és Karolina negyvenkilenc című kötete is. Mégis erkölcsi kötelességünk erről a munkáról is lapunkban ismertetést közölni, mert ő volt a magyar katolikus egyház talán egyetlen olyan tagja, aki a zsidókért és a zsidókkal együtt a nyilasok áldozata lett.

A mártírrá vált apáca 1899-ben született osztrák eredetű vendéglősfogadós kassai polgárcsaládban. A második világháború alatt, éppen akkor, amikor német voltát demonstrálva számos magyar állampolgár veszi vissza elődeinek német nevét, ő Salkaházira magyarosít. Tanítónői oklevéllel, a viszonylag jómódú családi háttér ellenére könyvkötőnek tanul, s már akkor cikkei jelennek meg a kassai Esti Újságban. Bekerül a város újságíró társadalmába, annak életformáját

követi. Első cikkeiben az utódállamok kisebbségeinek sanyarúságát panaszolja, és kiáll az elesettekért, a nyomorgókért. A szegények helyzetének feltárása és segítése marad élete végéig esszéinek, novelláinak, regényeinek témája és egyben hivatása is. 1929-ben lett novícia, abban a magyar alapítású rendben, amely feladatának tekintette a cselédlányok, zsellérfeleségek, munkásnők tanítását, védelmét. Sára testvér — ahogy rendtársai nevezik — néhány évig Csehszlovákiában tevékenykedik, majd áttelepül Magyarországra.

A könyv dokumentumai szerint a veszélybe került zsidókkal először 1940 végén Körösmezőn került személyes kapcsolatba: hatáskör és felhatalmazás nélkül akar egy családot az országból történő kizűpolástól megmenteni — eredménytelenül. 1944 nyarán a Katolikus Dolgozó Nők és Lányok Szövetsége elnökeként a szövetség balatoni üdülőjébe fogad be kisgyermekes anyákat, majd a nyilasok hatalomra kerülése után Budapesten, a Bokréta utcai otthonukban rejteget üldözötteket. Az épületbe decemberben katonai egységet telepítenek. Az otthon vezetőjét, Salkaházi Sárát a zsidók bűjtatásáért a nyilasoknak beárulják. December 27-én

golyószórós banditák törtek a házra és két idős hölgyet, anyát fiával, továbbá a fűtőt mint rejtőző zsidókat Salkaházi Sárával együtt elhurcolták. Másnap a még ott bújókáló zsidók is elhagyták az otthont. Nem tudható, mi lett későbbi sorsuk.

Emlékezetes, hogy 1957-ben leplezték és bíróság elé állították tucatnyi egykori nyilast. Egyikük bevallotta, hogy a Bokréta utcából a Fővármház (ma közgazdasági egyetem) előtti Duna-partra kísérték áldozataikat, ott levetkőztették és lelőtték őket. A gyilkos azt is elmondta, hogy mielőtt a sortűz eldőrdült, az alacsony termetű apáca valamilyen megmagyarázhatatlan nyugalommal kivégzői felé fordult, majd letérdelt, s égre emelt tekintettel keresztet vetett. A fűtő pedig, felhasználva a pillanatot, hogy a fegyveresek a térdeplőre figyelnek, belevetette magát a folyóba, és megmenekült.

(Móna Ilona—Szeghalmi Elemér: *Vértanú kortársunk: Salkaházi Sára élete és munkássága. Ecclesia.*)

V. E.

Virág Teréz dokumentumfilmje: Szilárd Gyula mondja

Dr. Virág Teréz sorrendben ötödik filmjét február 18-án mutatták be a KUT ülésén. A film, melyet a Soros Alapítvány finanszírozott, az Országos Széchényi Könyvtár Történeti interjúk videotára, a Soros Gyűjtemény stúdiójában készült. Már több száz film készült hasonló séma szerint, főként tudományos célokra, de holocaust-túlélőkkel csak most indult meg a munka. Az alapítvány évente két ilyen alkotás elkészítését tanácsolta. Ez azonban meglehetősen kevés.

A filmen másfél órán keresztül beszél Szilárd Gyula, aki végig ugyanott, ugyanazon háttér előtt foglal helyet. Aki empátiával közelít a filmhez, azt elragadja az elbeszélés és az elbeszélő. A szinte steril,

laboratóriumi körülmények között folyó beszélgetés bővelkedik drámai fordulatokban. Vállalja a póztalanságot, az eszköztelenséget, a sallangmentességet. És vállalja a kockázatot is, ami ezzel jár. Nem az az újszerű benne, amit mond, hanem az, *ahogyan* mondja.

Szilárd Gyula nem volt hős, csak bátor. Szavai a megalázott emberi méltóságról szólnak, az életéről, az Akácfa utcai asztalosműhely békés hétköznapjaitól a több száz kilométeres menetelésen át a mauthauseni hullakamrákig. A 6 órás beszélgetés megvágásának felelőssége Sipos Andrásra hárult. A szelektálás persze nem nélkülözheti a szubjektivitást sem. Igazi alkotómunka ez. Minden szónak, hangsúly-

nak, fejbólintásnak jelentősége van. A történet önálló életet él, a beszélő kijelentést teljesít. Krónikása egy kornak, melyben mindent megcsúfoltak, amit az emberiség létrehozott. Ábel jajkiáltása elvész a géppisztoly-kelepelésben. A krónikás lett a kiválasztott, a hírhezó.

Metz Lóránt kamerája megérteti velünk, hogy itt már régen nem Szilárd Gyula beszél, hanem azok a tízezrek, akik már nem tudnak megszólalni. Például Sack Béla, a jóbarát, aki egyre hátrább sodródott a menetben, míg végül a legvégére került, az elcsigáztak, az összetörtek, a haldoklók közé, és könnyű prédájává vált a géppisztolyos hiénáknak. A barát még él, amikor befekszik a sekély sírgödörbe, hogy

fáradt teste örökre megpihenjen. Vajon mit szólt az osztrák paraszt, amikor következő tavasszal ekéje kifordította a magyar zsidó munkaszolgálatos csontjait?

Gyula bácsi végigéli mindazt, amit jobb lenne örökre elfelejteni. A fasiszta, nyilas banda bestiális gaztetteit, de a magyar apácák jóságát is. Végigéli, hogy mi mindannyian újraértelmezhezzük önmagunkat. A módszer kihívó. Betör viszonylag nyugodt életünkbe. Gyula bácsi apánk, nagyapánk, nagybátyánk lehetne.

Induljon ez a film és kísérelje áldás az útját. És kárpótolja Szilárd Gyulát és a többieket szenvedéseikért.

-géni-

Színes és fekete-fehér másolatok fényképről és diáról is 297x420 mm méretig

Nyomtatvány készítés * **Idealprint** * XIII. Váci út 19, a Könyvesházban

EL AL

Az EL AL Izrael Légitársaság Boeingjei hetente háromszor biztosítanak közvetlen összeköttetést Budapest és Tel Aviv között. A menetjegyeket magyar állampolgárok forintban is fizethetik.

Csütörtöki napokon kényelmes csatlakozást biztosítunk a dél-afrikai Johannesburg felé, így az utazási idő legalább 4 órával lerövidül.

Minden járatunkon legalább kétféle menüből lehet választani és ingyenes videoműsört közvetítünk.

Ne feledje az EL AL az első lépés az Ígéret Földje felé.

Jegyeladás, helyfoglalás Budapest, V., Curia utca 2. sz. alatti irodánkban, vagy repülőjegy árusítási joggal felruházott utazási irodáknál és a MALÉV képviselőteken.

Felvilágosítással készséggel állunk rendelkezésére.

Telefonszámaink: 117-0480 vagy 117-0928

SHALOM!

„A holocaustban a személyes történeteket akarjuk megmutatni”

Beszélgetés Orna Ben-Dor-Nivval

A rendezőnő nálunk *Por és hamu* címen játszott dokumentumfilmjében (*Because of that War*) két közismert fiatal izraeli muzsikust és a holocaustot túlélő szüleit beszélnek emlékeikről, múltjukról, szorongásaikról. A Benzin nevű, egykor igen népszerű, mára felbomlott együttes szólistájának, Yehuda Polikernek az apja Görögországban a háború idején egy koncentrációs táborban vesztette el terhes feleségét és két éves fiát. Az együttes felfedezőjének — aki Yehudával együtt komponál zenét és készít lemezeket —, Ya'acov Giladnak az anyja tízéves korában csodával határos módon menekült meg a gázkamrából, de mindenkiét elvesztette.

— Mik voltak a személyes indítékai a dokumentumfilm elkészítésénél? Honnan származik a családja, és vannak-e olyan tagjai, akik túléltek a holocaustot?

— Szüleim mindketten a holocaust túlélői. Apám sok-sok évvel a film elkészülte előtt szinte minden nap a túlélése történetét mesélte nekem. Amikor felnőttem, én is el akartam mondani a saját történetemet, a személyes, egyéni történetemet. Rátaláltam a két rockszótárra, akik lelki testvéreim — a saját történetemet általuk mondtam el.

— Az izraeli filmekben mennyire központi téma a holocaust?

— Hosszú éveken keresztül állt a közfigyelem előterében, de csupán mint nagy, nemzeti és anonim dráma. Az egyénről nem beszéltünk, nem próbáltuk megérteni azokat,

akik onnan jöttek, úgy tekintettünk rájuk, mint valami leírhatatlan és borzalmas dolog részeseire. A helyzet csak a legutóbbi években változott meg, amikor a második nemzedék felnőtt, és tagjai elkezdtek filmeket csinálni, verseket írni a szüleikről. Mi a holocaustban a személyes történeteket, drámákat akarjuk megérteni és megmutatni. Filmem egyébként kasszasiker volt, százhatszáz ezren nézték meg, s ez hazai filmnél Izraelben rekordnak számít.

— Ez az első egész estés filmje?

— Igen. Korábban tévéfilmeket rendeztem.

— A *Por és hamu* után készített más filmeket is?

— Egy dokumentumfilmet arról, hogy Izrael miképpen fogadta be a holocaust túlélőit 48-ban, az államalapítás évében. Két dokumentumfilmem egyetlen téma két része. Az

utóbbi években ez a téma izgat engem.

— Nehéz Izraelben filmrendezőnek lenni, kivált egy nőnek?

— A filmrendezőnők helyzete sokkal nehezebb a férfiakénál. Főleg a dokumentumfilmek között vannak nők, mert az olcsóbb műfaj. A filmrendezőnőnek a szakma mellett a családdal, a gyerekeivel is foglalkoznia kell, s a férfiak nemigen tekintik őt egyenrangúnak.

— Ön meg tud élni ebből a munkából?

— Nem. Emellett még dokumentumfilm-rendezést tanítok egy nagyon jó állami filmiskolában, illetve a tévének készíték reklámokat.

— Az óráin foglalkozik a magyar filmrendezőkkal is?

— Nagy csodálójá vagyok a magyar filmeknek, nagyon szeretem Szabó filmjeit, és nagyon hatott rám az Angi Vera. Ismerjük és szeretjük a magyar filmeket.

— Legközelebb játékfilmet vagy dokumentumfilmet rendez?

— Játékfilmet, amely az 1948-ban újonnan érkezettekéről, a holocaust gyermekeiről szól, akik Izraelbe jöttek és első napjaikban szemérmel a vizsgát nem találták az új államban. (gervai)

EGYESÜLETI ÉLET

Fókuszban a Makkábi-szekció

A JÖVŐBEN folyamatosan bemutatjuk az MZSKE egy-egy szekcióját. Ezek mintegy önképzőköri alapon működnek, de sokkal jelentősebbek annál, mint amit ez a középiskolás korunkból ismert szerveződés takar. Műhelyek ezek, melyek a fél évszázados tetszhalálból felé-

redt maradék magyar zsidóság kérdéseire keresik a választ.

Simonyi Péter, az MZSKE alapító tagja. Derűs optimizmusát a vele együtt tevékenykedőkbe is átsugározza. A Makkábi-kör, a Hóra táncház, az Ismerkedjünk klub és később a Micve-kör beindítása az ő

érdeme. Ezenkívül az egyesület rendezvényeit is ő szervezi. A sorozatot a Makkábi-kör égisze alatt működő túravezetés és az önvédelmi csoport munkájának ismertetésével kezdjük.

A túravezetés az egyesület megalkalulása után néhány nappal már beindult. Az első felhívásra közel százan várakoztak a Március 15. téri buszmegállóban. Papák, mamák gyerekekkel, nagyszülők unokákkal, fiatalok, idősebbek hátizsákkal, elemozási szatyorral, kirándulóbottal, ahogy ilyenkor szokás. A budai hegyekbe vezetett az út: Irhásárok, Hármashatár-hegy, Csillebérc, körülbelül 10 kilométeres családi túra. Az első kirándulásokat Lampert Péter vezette. Mindig olyan tempót diktált, amelyet a gyengébbek is követni tudtak. A gyerekek szaladgáltak, még kutyákat is hoztak magukkal. A túravezető maga mellé vette azokat, akiknek nehezebben ment a járás. Sokan évtizedek múltán először vettek részt ilyen kiránduláson. A vasárnaponként megismétlődő „edzések” megtették a hatásukat. Az, aki a legelső alkalommal még lihegve szedte a levegőt, később már alig vette észre a meredek kaptatókat.

BIBLIAI REMEKMŰ MAGYAR ÉS HÉBER NYELVEN

Megjelent az **Énekek éneke** Jossi Stern 28 gyönyörű festményével, Somlyó György fordításában.

Ha kivágja ezt a hirdetést és feladja a LÁNG KIADÓ címére (1055 Budapest, Balassi Bálint utca 7.) a kiadó kifizeti Ön helyett a postaköltséget, és kedvezményes áron kapja meg a könyvet.

Keménytáblás kivitelenben 980,- Ft helyett **900,- Ft-ért**, bőrkötésben 1980,- Ft helyett **1800,- Ft-ért**.

Arany nyomással, a bőrkötésben számozott példányok.

Megrendelem az **Énekek éneke** című kiadványt

bőrkötésben. példányban

keménytáblás kivitelenben. példányban.

Név:

Cím:

Simonyiék a programokban nemcsak az útvonal főbb állomáshelyeit, de a hosszát, időtartamát, nehézségi fokát és a túravezető nevét is feltüntetik.

A 15–20 kilométeres hátizsákos túrák már jobban igénybe veszik a résztvevőket. A legelső ilyenek egyike a Börzsönybe vezetett, és Sélley Gáborné volt a túravezető. Az egyesületi kirándulások híre hamarosan elterjedt. 1990 tavaszán jelentkezett Balog Imre Szabadbattyányból, és felajánlotta a segítségét egy, a Dunántúli-középhegységbe tartó túra megszervezéséhez. Székesfehérváron egy autóparkolóban találkoztak. Egyetlen kocsi sem futott üres helyekkel. Még nedves volt a fű a kora reggeli harmattól, amikor elindult a csoport az erdei ösvényen. Pannonhalma, Zirc, a pákozdi csata emlékműve voltak a főbb állomások. De ritka élményben volt részük azoknak is, akik a Hegedűs Károly vezette dunai evezőtúrára mentek. A kétpárevezős csónakokat a Postás SE-ből kölcsönözték.

Itt már szükség volt némi felkészítésre. A kirándulást megelőző héten Hegedűs az evezés tudományára oktatta az érdeklődőket. A fiatalabb szülők nagyobb gyerekeiket is magukkal vitték. Körülbelül 20 csónak siklott ki a fodrozódó vízre a római parti dokkokból. E csapatban voltak egykori sportolók is, mint a Simon-ikrek, akik pár évvel ezelőtt még aktívan birkóztak. Volt, aki autótal kísérte a csoportot a parton, élelmet, vizet és egyéb felszereléseket cipelve magával. Mindnyájan barnára süttek a csipős dunai szélről és a napsugáraktól. A Római-parttól Vácig és vissza tartó út emlékezetes maradt számukra.

A kirándulások népszerűségére jellemző a növekvő létszám és az újabb túravezetők jelentkezése. Rajki András egyetemi tanárnak például a rövid, reggel 9 óratól déli 12-ig tartó családi túrák a kedvencei. Laki András röntgenorvos szívesen vezet középhosszú túrákat a budai hegyekbe. Tavaly nyáron az 50 kilométeres kerékpártúrát Lampert Péter irányította.

— A könnyű, családi túrákon bárki részt vehet korhatár nélkül —

mondja Simonyi Péter. — Folynak a nagy beszélgetések. Az egyik az utazásairól mesél, a másik a szentírás szavait magyarázza, a harmadik a legfrissebb viccekkel szórakoztatja a társait. Idealisták vagyunk — folytatja —, de elkélne egy kis profizmus is, hogy legalább a túravezetőket fizetni tudjuk. Jelenleg az egyetlen fizetség a számukra a kirándulásokról hazatérők hálás mosolya...

getett álma. Amikor barátaival 1989-ben a csoportot létrehozták, **Az önvédelmi kör** Simonyi dédelnem versenyzők képzése volt a cél, hanem az, hogy játékos testedzés mellett lehetőség nyíljon mindenki számára életkorának és fizikai állapotának figyelembevételével önvédelmi képzésre is. Weisz Richárd és Hajós Alfréd utódaira, akik jobbára a szellemi tudományok terén jeleskednek, valóban ráfér egy kis sportolás, testedzés, önvédelem. Hatéves kortól a legkülönbözőbb korosztályok képviselve voltak a Vég János edző vezetésével megtartott foglalkozásokon.

Vég János a Független Harci Művészetek Országos Egyesületének az elnöke. Nem volt könnyű dolga ennyire heterogén csoporttal, de a türelem, a körültekintés megtette a magáét. A gyerekek szülei mellett tornáztak, a hangulat családias volt, mindenki élvezte, hogy egyik napról a másikra olyasmit tanul meg, amelyről eddig fogalma sem volt. A kétdiplomás mérnöktől, a hat nyelven beszélő apukától, aki két gyermekét hozta el, a fotóművésztől és a diákoktól, egyetemistáktól nem kellett volna annyira félni a helyiséget, hogy pár hónap után kitegyék a szűrőket onnét. Pedig ez történt.

A következő állomás az Anna Frank Gimnázium tornaterme volt. Hamarosan felduzzadt a létszám. Az edző munkáját két segédedző segítette: Weininger János és Lukács László. Keményen, szorgalmasan gyakoroltak. Hamarosan látszott az eredmény. Néhány jó mozgású fiú és leány kiemelkedett az átlagból. Ide is eljártak a szülők, sőt olykor a nagypapa, vagy a nagymama is ott ugrált a kisunokája mellett... De megnőtt azoknak az idősebbek-

nek a létszáma is, akik gyerek nélkül, pusztán a testedzés örömeért jártak ide.

Az edzők már azt tervezték, hogy két csoportot alakítanak, egyet a fiatalabbak, egyet pedig az idősebbek részére, amikor egyszer csak kitört a botrány. Napirenden voltak a viták, a szülők sértve érezték magukat, hiszen a gondnok a legképtelenebb dolgokkal vádolta meg őket és csemetéiket. A „makrancos hölgyet” semmivel sem lehetett kiengesztelni. A Makkábit ismét „megfúrták”.

A Makkábi most a Mester utcai iskolában kapott helyet. Itt senki sem zavarja őket. A körülmények azonban mostohák.

— A terem kicsi és elhanyagolt — mondja Vég János edző. — Az öltözőkben alig lehet elférni. Valószínű ez az oka annak, hogy a létszám csökkent. Sajnálom ezeket a fiatalokat, akik olyan nagy igyekezettel és hittel vetették magukat a munkába. A nyáron edzőtábor szervezünk, ahová japán mestereket hívtunk meg. Szeretném, ha a Makkábi fiatalok is jelen lennének. Sajnos azonban a jelenlegi körülmények nem teszik lehetővé a felkészülést.

— A magyar zsidóságnak nincs egészséges veszélyérzete — szól közbe Simonyi. — Mi abban különbözünk egyéb sportegyesületektől, hogy nem versenyzők képzésével foglalkozunk, hanem utcai atrocitások ellen készítünk fel. Ne várjuk meg, amíg elcsattan az első pofon. Akkor valószínű rögtön lesz terem...

Az MZSKE Makkábi önvédelmi köre jelenleg a szétszűllés állapotában van. Mentjük meg, hisz' nem sok kell hozzá! **M. I.**

Túlélők jelentkezését várjuk, azokét, akik tudnak arról, hogy a vészorkorszakban a Hármashatár-hegy oldalán (Szépvölgyi út) levő Erdei Lak (ma vendéglő) egykori tulajdonosa sok üldözöttnek adott szállást és nyújtott segítséget.

Olvasóink írják

Andrew Székely Sydneyből érkezett leveléből az alábbiakban idézünk:

„A lap néhány számát megkaptam. Örömmel és büszkeséggel tölt el, hogy bátran, magas színvonalú cikkekben fejtik ki álláspontjukat a szerzők — írók, újságírók, művészek, politikusok —, a tartós ideálokat és az új fejleményeket objektíven mutatják be. Nagy érdeklődéssel olvasom a Szombatot, néhány írásáról fénymásola-

tot készítettem és elküldtem itteni barátaimnak. Az újság példányai kézről kézre járnak. Remélem, lesznek a magyarol olvasók között, akik megrendelik.”

Józan Jelen Polgári Kör aláírással (1399 Budapest, Pf. 701/586) érkezett levelünk kis incidensről ad hírét:

„Megy a villamos, történetesen a 67-es. Áll egy tizenhat éves forma fiú az ülések között. Kifelé néz a késő őszi délutánba. Nyakában aranyláncan hatágú csillag himbálódzik.

Egyszer csak, mintegy három méterre tőle, elkezd kiabálni egy negyven év körüli, bajszos ember. »Te mocskos zsidó...« Közlebb jön. Lökdödni kezdi a fiút. »Te palesztinyilkos!...«

A fiú nyugtatni próbálja. A villamos utasai is felfigyelnek, igyekeznek csön-desíteni az egyre vadabb, érezhetően tört magyarsággal beszélő, sötét bőrű férfit. A fiú ugyan magasabb, de mégis gyerek, eltolja magát a támadótól. De az nem hagyja magát, szitkozódik tovább.

Közben a villamos megállóhoz ér. A kamaszlegény leszáll. Mögötte a hóbörgő részegen mocskolódik tovább. A fiú megfordul, állon vágja a szeszgőzös pesti intifádást. Oda se figyelve, hogy az a járdaszígeten elterül-e vagy továbbtámolyog, hazafelé indul.

Ennyi a történet. Egy barátunk mesélte el.

Azon gondolkodunk, hogy minden Dávid-csillagos gyerekek lesz-e olyan kemény ökle, mint a barátom fiának 1990 novemberében.”